

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Antropoloji Anabilim Dalı

**BENLİK ve DUYGU KAVRAMLARI
BAĞLAMINDA
YAKIN İKİLİ İLİŞKİLER ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Ozan Uştuk

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2012

**BENLİK ve DUYGU KAVRAMLARI
BAĞLAMINDA
YAKIN İKİLİ İLİŞKİLER ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Ozan Uştuk

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

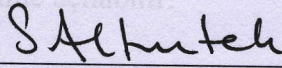
Antropoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2012

KABUL VE ONAY

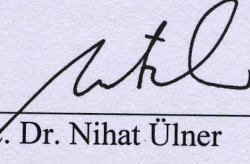
Ozan Uştuk tarafından hazırlanan “ Benlik ve Duygu Kavramları Bağlamında Yakın İkili İlişkiler Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bu çalışma, 17.01.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. N. Serpil Altuntek (Başkan)

Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Nihat Ülner

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Şahap Armağan TARIM

Enstitü Müdürü

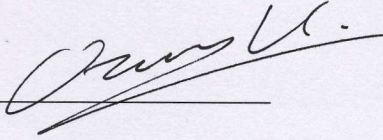
BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun ...3... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

17.01.2012

Ozan Uştuk

TEŞEKKÜR

Danışmanım Prof. Dr. Serpil Altuntek’e mail yoluyla çalışmamı takip ederek gösterdiği sabır ve hoşgörü için, ayrıca titiz bir alan araştırması yapma konusunda kendi çalışmalarıyla örnek olduğu için teşekkür ederim.

Bilimsel duruşuyla bana çalışma ciddiyetini ve aynı zamanda zor çalışmaların bile keyifle götürülebileceğini gösteren ikinci danışmanım Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal’a ve de yaptığımız verimli tartışmalarla çalışmama yaptıkları katkılarından dolayı, hepsi birbirinden yardımsever, değerli ve güler yüzlü öğretim üyeleri ve personele teşekkürü borç bilirim.

Benimle görüşme yapmayı kabul edip, yaşamlarının en mahrem yönlerini paylaşarak çalışmama destek olmanın yanında, kendime ayna tutarak benliğimin farklı yönlerini keşfetmeme imkan sağlayan değerli katılımcılara minnettarım.

Araştırma süreci boyunca bana yardımcı olan arkadaşlarıma ve tabi ki desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme ayrıca çok teşekkür ederim.

ÖZET

UŞTUK, Ozan. *Benlik ve Duygu Kavramları Bağlamında Yakın İkili İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Bu çalışma, benlik ve duygular arasındaki etkileşimin yakın ikili ilişkiler, özellikle de aşk ilişkileri üzerinden incelenmesini konu edinmektedir. Birey ve kültür arasındaki iletişimin temel öğeleri olarak benlik ve duygular, antropolojik bir perspektifle ele alınmaktadır. Bu araştırmanın amacı; yakınlık, tutku ve bağlılık boyutları çerçevesinde meydana gelen farklı aşk tiplerinin (romantik aşk, şefkatli aşk ve diğerleri) kentli, orta ve orta-üst sosyo-ekonomik düzeyden ve farklı kuşaktan bireyler arasında gözlemlenmesi, bu tiplerinden hangilerinin tercih edildiğinin ve neden tercih edildiklerinin nesiller bağlamında belirlenmesidir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda üç nesil belirlenmiş ve her nesilden on birey olmak üzere toplamda otuz birey ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Nesiller, 14-18 yaş grubunu oluşturan ‘gençler’, 18-25 yaş grubunu oluşturan ‘genç yetişkinler’ ve 40 yaş üstü grubu oluşturan ‘yetişkinler’ olarak *tanımlanmıştır*.

Çalışmada aşk bileşeni tercihlerinin, bireysel yönelimlerden bağımsız olmasa da farklı kültürel dönemlerde yetişmiş nesillere özgü birtakım örüntülere sahip olduğu görülmüştür. Bunlara bağlı olarak yaşantılanan aşk tiplerinin nesiller arasında farklılaştığı gözlemlenmiştir. Geleneksel dönemlerde yetişmiş, yetişkin örneklem grubunun bağlılık ve yakınlığa verdiği önem, modern çağlarda yetişmiş genç yetişkinlerde önemini yitirmektedir. Genç yetişkinler grubu için tutku ve yakınlık en önemli faktörlerdir. Bu grup açısından, bir ilişkide bağlılığın önemi diğer öğelere göre daha azdır. Bir başka deyişle, modernleşme ile batıdan edinilen ‘aşk evliliği’ kavramının ilişkiler üzerindeki etkinliği giderek artmıştır. Oysa yetişkin kuşak, ataerkil değerlere daha fazla sahiptir ve bu anlayış içerisinde yakın ilişkinin amacın evlilik ve evlilik kurumunun en temel ögesi bağlılık ve sadakat olarak görülmektedir. Tutku ise aksine evlilik düzenine bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu sonuçlar, yakın ikili ilişkiler bağlamında nesiller arası bir değişmeyi ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Benlik, Duygular, Yakın İkili İlişkiler, Aşk

ABSTRACT

USTUK, Ozan. *Intimate Relationships In The Context of Self and Emotions*, Master Thesis, Ankara, 2012.

This study aims to analyze the interaction between the self and emotions through intimate relationship, especially through love affairs. Self and emotions as the main factors of the interaction between the individual and culture are taken into consideration from an anthropological point of view.

The purpose is to observe different kinds of love (romantic love, compassionate love and others), which happen within the frame of intimacy, passion, and commitment among those who are from different generations and from middle or upper-middle classes who have an urban background, and additionally identifying which kind of love is generally chosen and why in the context of different generations.

Considering the purposes of the study three groups were selected to be interviewed in-depth. The sample population consisted of ten from each group, a total of thirty people. The groups were defined as the “adolescents” group whose participants were between the ages of 14 and 18 years; “young adults” group whose participants were between the ages of 18 and 25 years; and “adult” group whose participants were forty years and over.

Although love is fully independent of personal tendencies, choice of love varies between generations depending on the cultural backgrounds of individuals. It is observed that the love type which is experienced may vary according to different generations. The adults, who are more traditional, consider commitment and intimacy as important in a relationship. The young adults who were raised in modern times do not consider the above mentioned values as important as the first group. On the other hand, the most important values for young adults are passion and intimacy. According to this group, the importance of commitment is relatively less than other factors. In other words, “romantic love”, which became a pattern of intimate relationships during the modernization process in the West, is now more prevalent among the urban young in Turkey. Adult generation adopts patriarchal values more; thus, the purpose of intimate relationship is marriage and the basic factors of motivation are intimacy and

commitment. In other words, passion is considered as a threat against continuous stability in marriage. These results suggest that there is an increasing inter-generational difference with respect to different patterns of intimate relationships.

Key Words: Self, Emotions, Intimate Relationships, Love

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. ÇEŞİTLİ BOYUTLARIYLA BENLİK KAVRAMI	4
2.1.1. Şahsi Benlik.....	6
2.1.2. Kamusal Benlik	7
2.1.3. Kolektif Benlik.....	7
2.2. BENLİK VE KÜLTÜR.....	8
2.2.1. Sosyal Etkileşim ve Benlik.....	8
2.2.2. Birey merkezilik / Topluluk merkezilik.....	9
2.2.3. Geleneksel / Modern / Postmodern benlik	10
2.2.4. Benlik İlüzyonu.....	12

2.3. DUYGULAR.....	13
2.3.1. Duyguların Analizi	15
2.3.2. Duygu ve Antropoloji.....	16
 3.3. BENLİK VE DUYGULARIN SENTEZİ	 18
 3.4. YAKIN İKİLİ İLİŞKİLER	 20
3.4.1. Aşk Nedir?	20
3.4.1.1 Aşk ile İlgili Literatür	21
3.4.2. Aşkın Bileşenleri	22
3.4.2.1. Yakınlık	23
3.4.2.2. Tutku	23
3.4.2.3. Bağlılık	24
3.4.3. Bir Öykü Olarak Aşk.....	25
3.4.4. Aşk Deneyiminin Etkisi.....	27
3.4.5. Aşk ve Kültür.....	28
3.4.5.1. Doğu ve Batı.....	32
3.4.5.2. Cinsellik.....	36
3.4.5.3. Eş Seçimi.....	37
3.4.5.4. Kültür ve Değişim.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE TEKNİKLER

3.1. AMAÇ.....	41
3.2. VARSAYIMLAR.....	41
3.3. HİPOTEZLER.....	41
3.4. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ.....	41
3.5. ÖRNEKLEM.....	42
3.6. ALAN.....	43

3.7. ANALİZ TEKNİĞİ.....	43
3.8. SÜRE.....	45
3.9. SINIRLILIKLAR.....	45

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN BULGULAR

4.1. BETİMLEMELER.....	47
4.1.1. 14-18 yaş grubu.....	47
4.1.1.1 Benlik Kurguları.....	49
4.1.1.2. Eş Seçimi.....	49
4.1.1.3. Aşk Tipolojileri	51
4.1.1.4. Cinsellik Algısı.....	51
4.1.1.5. İlişki Başarısı.....	53
4.1.1.6. Aşk Deneyiminin Etkisi.....	54
4.1.2. 18-25 yaş grubu.....	55
4.1.2.1 Benlik Kurguları.....	56
4.1.2.2. Eş Seçimi.....	57
4.1.2.3. Aşk Tipolojileri	58
4.1.2.4. Cinsellik Algısı.....	60
4.1.2.5. İlişki Başarısı.....	61
4.1.2.6. Aşk Deneyiminin Etkisi	62
4.1.3. 40-70 yaş grubu.....	63
4.1.3.1 Benlik Kurguları.....	64
4.1.3.2. Eş Seçimi.....	66
4.1.3.3. Aşk Tipolojileri	67
4.1.3.4. Cinsellik Algısı.....	69
4.1.3.5. İlişki Başarısı.....	70
4.1.3.6. Aşk Deneyiminin Etkisi	70

4.2. BİREY	71
4.2.1. Benlik.....	71
4.2.2. Değişim.....	74
4.2.3. Bakış Açıları.....	78
4.2.4. Bireyci ve Toplulukçu Eğilimler	80
4.2.5. Şahsi ve Kolektif Ben Farkındalığı.....	81
4.3. KÜLTÜR	85
4.3.1. Aşk Öğrenmek.....	85
4.3.2. Yol Gösterenler.....	88
4.3.3. Utanç, Suçluluk ve Pişmanlık.....	90
4.3.4. Ambivalent Duygular.....	95

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	102

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu araştırma iki kavram etrafında şekillenmektedir: ‘Benlik’ ve ‘Duygular’. Bu kavramlar uzun zamandır antropolojinin merkezinde yer almasına rağmen değerleri yeterince anlaşılmamıştır.

“Ben”, bakıldığı açıya göre, psikolojik anlamda ego’yu, kültürel bağlamda bir etnik grubu ya da belirli bir alt gruba aidiyeti ifade edebilir. ‘Ben’ kişi için kendi özdeşünümsel eylemlerinde de farklı boyutlar içerir ve katmanlı bir yapıya sahiptir. Ancak, benliği birim zamanda tek boyutlu somut bir varlık alanı olarak görme eğilimindeyiz. Benlik, çok boyutlu yapısına rağmen genelde tek bir boyutu ile ele alınmak istenmiştir (Gezici, 2002). Bu nedenle, yapısal-işlevselci geleneğin düştüğü hata sürekli tekrar edilmiştir. Benlik, zamandan bağımsız, adeta bir kesit gibi incelendiği için tam anlamıyla büyüklüğü, geniş varlık alanı görülememiştir.

Duygular ise, genelde gerçeklikle ilgisi kurulmadığı gibi gerçekliği saptırdığı inancı ile gerek kültürel, gerekse bilimsel paradigmanın etkisiyle hak ettiği ilgiyi görememiştir. Descartes’den (1984) beri beden bilimin, zihin ise teologların işi idi; duygular ise önemsiz olarak kabul edilmişti. Bu ayrım bilimsel paradigma çerçevesinde artık etkinliğini yitirse bile; duygular bilimsel çalışmalarda yeterince yer almamaktadır. Bunun temel sebebi, toplumsal bilinçdışımızda bu ayrımın izlerini korumasıdır.

Antropoloji, bütüncü ve görelî yaklaşımı ile bu olguların incelenmesinde birçok disiplinden avantajlı bir konuma sahiptir ve duygular, postmodern eleştiriler sayesinde (bkz: Rosaldo, R. 1989 ve Lutz, 1986), antropoloji geleneğindeki yerini almaya başlamıştır. Benlik ise felsefe, biyoloji, psikoloji hatta fizik biliminin ilgi alanına girmiştir ve farklı bakış açılarını entegre etmek isteyen araştırmacılar tarafından daha detaylı ve bütüncül çalışmalara konu olmaktadır.

Antropolojik yaklaşım aracılığı ile benliğin incelenmesi, geleneksel psikoloji geleneğinin bakış açısını aşmayı gerekli kılmaktadır. Benlik doğası gereği birçok boyutu olan bir inceleme nesnesidir ve farklı yönleri onu antropoloji, psikoloji, sosyoloji, felsefe hatta fizik gibi birçok bilimsel yaklaşımın ortak odak noktasına koymaktadır. Dolayısıyla benlik belirli bir paradigma içinde değil, ancak farklı paradigmaların disiplinler arası çabası ile incelenebilir.

Bock'a (2001) göre, benlik incelemesi çoğu kez duygunun da araştırılmasına yol açar. Benliğin var olabilmesi için, sosyal ağdaki konumunu belirlemesi ve öteki'ne göre konumunu belirleyen sıfatlar ile kendini tanımlaması gerekir. Atfedilen her sıfat, bireyin kültürel ve psikolojik perspektifinin süzgecinden geçerek bir anlama işaret eder ve dolayısıyla birtakım duyguların ortaya çıkmasına sebebiyet verir. Denzin (1984)'e göre "duygu, 'kendi'ni hissetmedir. Duygular, bireylerin kendilerine ve ötekilere yönelttikleri duygusal ve bilişsel sosyal eylemlerden açığa çıkan, geçici olarak meydana gelen durumsal kendini hissetme halidir". Yani benlik duygular olmadan var olamaz. Herhangi bir duygu analizi de, kimlik, benlik ve bilinç kavramlarına işaret etmeyi zorunlu kılmaktadır (Strongman, 2003: 2-35).

Denzin'e (1984) göre duygular, dünya ile diyalog kurmanın bir biçimidir. Birey ve onu çevreleyen ötekiler, herkes tarafından paylaşılan bir deneyim alanı yaratırlar. Ancak duyguların anlaşılması, benliğin (*self*) ve öteki'nin (*other*) kendini hissetme (*self-feeling*) analizi yoluyla mümkündür. Denzin (1984) duyguların incelenmesinde ben ve öteki arasındaki etkileşime dikkat çekerek, bu etkileşimin hermeneutik bir yaklaşım ile ortaya konulabileceğini ileri sürer.

Bu çalışmada, ikili yakın ilişkilerin, benlik ve duygu kavramları üzerinden disiplinler arası bir perspektifle incelenmesi amaçlanmaktadır. Yakın ikili ilişkiler bize, ben ve öteki kurgusunun farklı boyutlarını sergilemesi açısından, duygu ve benlik etkileşimi hakkında etkili bir inceleme alanı yaratırlar. Romantik ilişki içindeki bireyler, psikolojik bir ego olarak en küçük birim 'ben'i oluştururlar. İlişki içinde oldukları kişiler de onların en yakın 'öteki'sidir. Bir çift olarak ise diğer arkadaşlarına ve ailelerine karşı ortak bir benlik birimi yaratır ve 'biz' olurlar. Bu basit görünen yapı içindeki ilişkisel rollerin çeşitliliği ise yaş, cinsiyet ve kültürel bağlama göre sonsuz çeşitlilik gösterebilir.

Sosyal bağlamda bulunduğu her farklı konumda davranış biçimleri temel kişilik özelliklerini yok saymayacak şekilde sürekli değişir.

Araştırmada ikili yakın ilişkilerin incelenmesinde, Sternberg'in (1986) "aşk" kuramındaki üç temel bileşen esas alınacaktır: Yakınlık (*intimacy*), tutku (*passion*) ve bağlılık (*commitment*). Bir ilişkide bu bileşenlerin hangilerinin bulunduğu ilişkinin tipini belirler. Her ilişkide bu unsurlar çeşitli şekillerde ve oranlarda bir araya gelerek o ilişkiyi diğerlerinden ayrı ve özel kılar.

Bu üç unsur tüm kültürlerde evrensel olma niteliği taşır, çünkü bunlar insan psikolojisinin temel olgularıdır. Ancak farklı zamanlarda, farklı mekanlarda ve kültürlerde, bahsedilen unsurların farklı şekillerde ve oranlarda bileşimi gözlemlenebilir. Bu bileşimin sonuçta hangi aşk tipini doğuracağı, dış etmenler ile bireysel arzuların uzlaşım noktasında belirlenmektedir.

Bu araştırmada Sternberg'in aşk kuramı bağlamında, yeni nesiller ile eski nesillerin aşka dair algıları arasındaki farkın ve değişimin gözlemlenmesi, aşk unsurlarının hangilerinin niye ve kimler tarafından tercih edildiğinin ortaya konulması ve bu tercihlerin bireylerin yaşantılarına nasıl yön verdiklerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Eski nesillerde ilişkideki "bağlılık" boyutunun yeni nesillerde eski önemini yitirmeye başladığının ve "tutku" boyutunun öneminin arttığının gözlemlenmesi beklenmektedir. Bu değişimin sebebi, yerleşik kültürel kodların değişmesi olabileceği gibi bireylerin yaşam deneyimleri sonucu boyutlara atfettikleri anlamın ve değerın yön değiştirmesi de olabilir. Bu farklılık psikolojik antropoloji perspektifi ile duygu, benlik ve kültür ekseninde incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. ÇEŞİTLİ BOYUTLARIYLA BENLİK KAVRAMI

Benliğe farklı disiplinlerin, farklı yaklaşımları mevcuttur. Psikoloji disiplini içinden Markus ve Zajonc (1985), benlik-kavramının, bireyin bilişinin temel bileşeni olduğunu ileri sürerken, Erikson (1968), psikolojik stres ve çatışmanın kaynağı olduğunu belirtmektedir. Benlik kavramına sosyolojik perspektiften bakan Kaplan (1986), benliğin hem bir sosyal ürün hem de sosyal bir süreç olduğunu iddia etmektedir. Felsefi açıdan benlik; “genel olarak kişinin kendini derinden bağlı hissettiği vasıflar ve özellikler demetidir” (Kara, 2002: 49). İçimize baktığımız zaman fark ettiğimiz kendimiz değil, kendilik temsillerimizdir.

Benlik somut anlamda ele alınabilecek bir olgu değildir, çünkü benlik, bizim birtakım zihinsel ve duyuşsal süreçleri anlamlandırma çabamızın ürünüdür. Bununla birlikte, çeşitli benlik tanımları yapılmaktadır. Murphy’nin tanımına göre, "kişinin kendi algısının nesnesi olarak kendisini görmesi"dir (akt: Bock, 2001: 364). Benlik duygusu kişinin kendi bedeninin ve başkalarının (özellikle annenin) bedenlerinin ilk ve muğlak algılarından gelişir. Benlik zamanla (çoğu kez oldukça kişiye özgü yollarla) yerleşik hale gelir ve yavaş yavaş duygusal tatminin bir kaynağı olur (Bock, 2001: 364). Benliğin bütünleşmesi başlangıçta nispeten gevşektir. Birçok birey "benliğin kültürel tanımını kabul eder, tutarlı olmaya çalışır, dışsal kimliğe ve içsel bütünlüğe yönelmeye çabalar"sa da (Murphy, 1947:488-489), benliğin tam birleşmesi hiçbir zaman başarılamaz (akt: Bock, 2001: 364).

Murphy’nin yaptığına benzer bir tanım, Hallowell (1955) tarafından da ortaya konmuştur. Ona göre, benlik, ‘birinin, kendisini algılanabilen bir obje olarak farkındalığıdır’. Dolayısıyla benlik, kişi tarafından söylenmiş tüm gizli ya da açıkça, ‘ben’, ‘benim’, ‘kendim’ gibi kelimeler de dahil olmak üzere tüm ifadeleri içerir (Cooley, 1902, akt: Triandis,1989). Bu geniş tanımlama, sosyal motivasyonun benlikle ilintili tüm yönlerine işaret eder. Bu durum aynı zamanda benliğin diğerleriyle (“ben”

ve “öteki” arasındaki ilişkileri) etkileşimlerini de içerir. Bu nedenle benliği tek boyutlu, bireyin değişmeyen ve sabit olan bütünsel benlik duygusu olarak tanımlayan yaklaşımlar yetersiz kalmakta, benliğin çok yönlü, değişebilir bir olgu olarak kavramsallaştırılmasına yol açmaktadır (Gezici 2002). Bir başka deyişle, benlik gelişen bir şeydir. Başlangıçta, doğumla var olan bir şey değil, sosyal deneyim ve aktiviteler sürecinde ortaya çıkan bir şeydir. Bireyin bir bütün olarak işleyişi ve diğer bireylerin de bu sürece katılımı sonucu gelişir (Mead,1934). Kısaca, benlik, sosyal olarak inşa edilmiş bir yapıdır ve dünyayı tanımlamaya yardımcı olan şemalar ve kategorilerden oluşmaktadır (Sarp ve Tosun, 2011).

İnsanlar, seçilmiş kültürel bağlamlar ve kişisel deneyimlerinden edindikleri bilgiler eşliğinde bir dizi benlik sunumları inşa ederler. Her ben tasavvuru, belirli bağlamda var olan, tarihi ve anıları ile bütün ve süreğen bir biçimde deneyimlenir. Bağlam değiştiğinde benlik sunumu da ona bağlı olarak değişir. Benlik kendi kimliğine dair bilincinin yansıdığı sembolik bir inşadır ve her insanın temel bir parçasıdır.

Murphy, benliğin, özdeşleşme ve rol yapma, yansıtma ve içe yansıtma süreçleriyle, yani "başka bireyleri yaşantılama ile beraber dokunan" faaliyetler yoluyla nasıl derece derece kazanıldığını betimler. Şu sonuca varır ki "birçok insan, uyumu tek başına dışsal bir duruma göre değil, benliğin de bir parçasını oluşturduğu algısal bir bütünlüğe, benliğin içinde bulunduğu duruma göre düzenler" (akt: Bock: 2001:364). Dolayısıyla bu algısal bütünlük, kültürü ihtiva eder.

Benliğin bu özellikleri nedeniyle, son dönem araştırmalarda benlik ile kültür arasındaki ilişkinin önemi vurgulanmaya başlanmıştır (Cross ve Madson, 1997; İmamoğlu, 1987, 1998; Kağıtçıbaşı, 1987, 1996, 1998; Markus ve Kitayama, 1991; Markus, Kitayama ve Heiman, 1997; Sedikides ve Brewer 2001; Triandis, 1989; Yamaguchi, 1994; akt: Gezici, 2002). Ne var ki psikanalistlerde olduğu gibi antropologlar arasında da benliğin tanımı üzerinde genel bir kabul bulunmamaktadır. Çünkü benlik ya da kişilik modelleri, tüm kültürlerde benliğin nasıl deneyimlendiği ya da sunulduğunu tanımlamakta yetersiz kalmaktadır (Erwing, 1990: 257). Bununla birlikte, benlik üzerine çalışan sosyal psikolog ve antropologlar arasında benliğin üç farklı boyutu olduğu üzerinde bir görüş birliği vardır.

Çok yönlü bir fenomen olan *benlik* kavramı; imajların, şemaların, kavramların, prototiplerin, kuramların, hedeflerin veya görevlerin bir toplamıdır (Markus ve Wurf, 1987). Benliğin yönleri arasında üç temel ayrım yapılmaktadır: Şahsi benlik, kamusal benlik ve kolektif benlik (Baumeister, 1986; Greenwald ve Pratkanis, 1984, akt: Triandis, 1989).

2.1.1. Şahsi Benlik

Şahsi benlik, ben tarafından benliğin değerlendirilmesidir. Örneğin, ‘Ben içe dönüğüm’, ‘ben dürüstüm’, ‘X ürününü satın alacağım’ gibi (Triandis 1989).

Şahsi benlik farkındalığı, bireyin geçici olarak benliğinin şahsi, bireysel özelliklerinin farkında olması durumuna işaret eder. İnsanlar yüzlerini aynada gördüklerinde ya da fizyolojik uyarılma hissettiklerinde şahsi benliklerini fark ederler ki bu da onların duygu durumlarına yansır. Şahsi ben algısının bireylerin davranışları üzerinde üç önemli etkisi vardır (Crisp ve Turner, 2007)

- 1- **Yoğunlaştırılmış duygusal tepki:** Eğer bireyler halihazırda olumlu duygular hissediyorsa bu olumlu duyguların kendilerine yansması, onların daha olumlu hisler üretmelerine yol açar. Tam tersi durum söz konusu olduğunda ise şahsi benlik farkındalığı olan üzgün bir birey kendini daha da kötü hisseder çünkü bu durum negatif zihinsel durumdan kaynaklanır (Crisp ve Turner, 2007).
- 2- **Bilginin açıklığa kavuşturulması:** Şahsi ben farkındalığı olan insanlar içsel durumlardan gelen bilgileri daha çok açıklığa kavuşturma kabiliyetine sahiptir (Crisp ve Turner, 2007).
- 3- **Kişisel davranış standartlarına bağlı kalmak:** Şahsi ben farkındalığı yüksek olan bireyler kişisel davranış standartlarına bağlı kalmaya daha yatkındırlar. Kendi inançları hakkında farkındalıkları arttıkça, normatif baskılardan etkilenmektense bu davranışlar ile aynı hatta hareket etmeye daha eğilimli olurlar (Crisp ve Turner, 2007).

2.1.2. Kamusal Benlik

Kamusal benlik, genelleştirilmiş öteki tarafından benliğin değerlendirilmesine tekabül eder. Örneğin: ‘İnsanlar benim içe dönük olduğumu düşünürler’ ya da ‘İnsanlar X ürününü alacağımı düşünürler’ gibi (Triandis, 1989).

Kamusal benlik farkındalığı, bireylerin başkaları tarafından görülebilen ve değerlendirilebilen toplumsal/kamusal yönlerinin farkına vardıklarında değerlendirilme kaygısı ortaya çıkar. İnsanlar, sunum yapmaları, seminerde konuşmaları ya da fotoğraf çekimleri gibi durumlarda, ötekiler tarafından izlediklerinde kamusal benliklerini fark ederler. Kamusal benlik farkındalığı değerlendirme algısı ile ilişkilendirilir. Negatif değerlendirilme korkusu gerginlik ve **benlik saygısında düşüşe** neden olabilir, özellikle bireyin algılanan gerçek imajı ile toplum tarafından arzulanan imajı uyuşmuyorsa (Crisp ve Turner, 2007).

Şahsi ben farkındalığına karşıt olarak kamusal farkındalık, bireyleri **sosyal davranış standartlarına uyuma** yönlendirir. Ait oldukları sosyal gruplar gibi ötekilerin algısının farkında olan bireyler grup normlarına uymaya daha eğilimli olmaktadır (Crisp ve Turner, 2007).

2.1.3. Kolektif Benlik, belirli referans grubunun benliği değerlendirmesine tekabül eder. Örneğin, aile, iş arkadaşları vb . ‘Benim ailem içe dönük olduğumu düşünür’ ya da ‘İş arkadaşlarım çok gezdiğimi düşünür’ gibi (Triandis, 1989).

Araştırmanın yönelimi ve amaçları doğrultusunda başka benlik ayrımlarına ve operasyonelleştirme yollarına gidilmesi de mümkündür. Triandis’e göre (1989) bu konuda, başka benlik ayrımları da mevcuttur ve kullanışlıdır. İdeal ile aktüel benlik ya da istenen/arzulanan benlik ile istenmeyen benlik gibi (Ogilvie, 1987).

2.2. BENLİK VE KÜLTÜR

2.2.1. Sosyal Etkileşim ve Benlik

Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu (The Presentation of Self in Everyday Life) kitabında Goffman (2009), benlik-sunumunu, hayatı bir tiyatroya benzeterek, bireyin gündelik hayatlarında kendini diğer insanlara sunuş biçimi, diğer insanların da onun hakkında tasavvur ettikleri izlenimleri ve onların karşısında yapabileceği ve yapamayacağı şeyleri düzenleyiş ve kontrol ediş şekli olarak açıklamaktadır. Ona göre dünya (*görünümler dünyası*), herkesin kendi rolünü oynadığı bir tiyatro sahnesidir.

Benliğin sunumları, belirli bir atıf çerçevesine iliştilir/gömölür, kültürel olarak şekillendirilir ve büyük oranda bağlamsaldır. Bağlamlar, aktörler durumları değerlendirdikçe ve belirli amaçlara yöneldikçe, etkileşimleri süresince kendilerini ve ötekileri dolaylı olarak yeniden tanımladıkça hızla değişir (Goffman, 2009).

Goffman'a (2009) göre, bireyler sosyal etkileşim içinde karşılarındaki kişilerde arzu ettikleri izlenimi meydana getirebilmek için çeşitli roller oynamakta ve maskeler kullanılmaktadırlar. Bu maskeler kişi için birer benlik haline gelmektedir, çünkü kişiler farklı ortamlarda farklı amaçlarla çeşitli roller oynamak zorunda kalmaktadırlar. Kimlik belirginliği davranışların o kimlik ile uyumlu olmasına yol açar (Stryker ve Serpe, 1982, akt: Triandis, 1989). Bir tavır (benliğin bir yönü olarak) hafızada ne kadar ulaşılabilir ise bir davranışı belirlemesi de bir o kadar etkindir (Fazio ve Williams, 1986, akt: Triandis, 1989).

Mead'a göre benlik-kavramı, 'kişinin başkalarının kendisine nasıl tepkide bulunduğuyla ilgilenmesinin bir sonucu olarak sosyal etkileşim içinde ortaya çıkar'. Yani, sosyal-benlik yoluyla, birey ile diğerleri, karşılıklı etkileşim sonucu, birbirlerinin tepkilerini şekillendirirler. Sosyal-benlik (*social-self*), Mead'in etkileşimci kuramına göre, benlik-kavramının da temeli olarak kabul edilmektedir (Epstein, 1973, akt: Yıldız, 2006).

2.2.2. Birey Merkezilik / Topluluk Merkezilik

Son yıllarda özellikle kültürlerarası bakış açısı doğrultusunda yapılan benlik araştırmalarında, bireyci ve toplulukçu (*individualistic/ collectivistic*) ayrımının esas alındığı görülmektedir. Toplumdaki hakim bireyci ya da toplulukçu değerlerin bireylerin benlik kurgusunu etkilediği düşünülmektedir (Triandis, 1989). Triandis (1994), insanların birbirinden bağımsız iki yönelime sahip olduğunu belirtmektedir. Bu iki yönelim, “birey merkezci” ve “topluluk merkezci” olarak adlandırılmaktadır. Bireyci toplumlarda “birey merkezci” unsurların (Triandis, 1994) ve ayrışmanın (Guisinger ve Blatt 1994); toplulukçu toplumlarda ise “topluluk merkezci unsurların” (Triandis, 1994) ve bütünleşmenin (Weisz, Rothbaum ve Blackburn 1984) daha çok görüldüğü ileri sürülmektedir (akt: Gezici, 2002:11).

Bireyci kültürlerde, birey özerktir ve içinde bulunduğu gruplardan (iç-grup) bağımsızdır. Kendi hedefleri mensubu olduğu gruplarınkilerden daha önemlidir ve grubun normlarına göre değil kendi istek ve tutumlarına göre davranır (Gümüş, 2009). Bireyci toplumlarda, birey amaçları grup amaçlarından önce gelir; birey kendi duygularına odaklanır. Böyle toplumlarda bağımsızlığı yansıtan inançlar onaylanır. Bireyler başka gruplardaki insanlara kendi gruplarındaki insanlara davrandıklarından biraz daha farklı davranırlar ve fiziksel çekiciliğe ve heyecan verici kişiliğe sahip bireylerden eş seçilir (Triandis, 1994).

Toplulukçu kültürlerdeyse, birey daha empatik, başkaları yönelimli (Church ve Lonner, 1998) ve iç-grubuna bağımlıdır; grubunun hedeflerini önemser, davranışlarını grubunun normlarına göre ayarlar ve toplulukla uyumlu davranır (Bontempo, Lobel ve Triandis, 1990; Mills ve Clark, 1982 akt: Gümüş, 2009). Toplulukçu özelliklerin varlığında, grup amaçlarının birey amaçlarına göre önceliği vardır; başkalarının duygularını anlamaya odaklanılır, karşılıklı bağımlılığı yansıtan inançlar onaylanır. Bireyler başka gruplardaki insanlara kendi gruplarındaki insanlara davrandıklarından çok daha farklı davranırlar, aile birliğini koruyacak kişilerden eş seçilir (Triandis, 1994).

Ayrıca, **gevsek kültür** olarak da isimlendirilen bireyci kültürlerdeki bireycilik düzeyi kültürün karmaşıklığıyla doğru orantılı olarak artmaktadır (Triandis, 1994; 1995, akt:

Gümüş, 2009), ki buradan kültürlerin karmaşıklık açısından farklılaştıkları sonucu ortaya çıkar (Chick, 1997, akt: Gümüş, 2009). Buna göre, kültürün karmaşıklık düzeyi arttıkça bireyci eğilim de artar (Gümüş, 2009).

Kültürlerin bireycilik-toplulukçuluk biçiminde tek bir boyutla kategorize edilmesinin ardından, bu yaklaşıma çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Kültürlerin tek bir boyut kullanılarak sınıflandırılmayacağı (Triandis ve ark., 1985, akt: Gümüş, 2009); aynı kültür içinde bile bu boyutların farklı yönlerinin olabileceği (Kağıtçıbaşı, 1997; Kim, 1994, akt: Gümüş, 2009); toplulukçu kültürlerde bireyci, bireyci kültürlerde toplulukçu eğilimlerin olabileceği (Göregenli, 1997, akt: Gümüş, 2009); bu iki kavramın ayrıntılı tanımlarının yapılması gerektiği; insanların her iki eğilime de doğuştan sahip olduğu (Kağıtçıbaşı, 1987, akt: Gümüş, 2009); örneğin Türkiye’de çocukların yetiştirilmesinde araçsal-bağımlılık ilkesinin geçerli olduğu gelen eleştiriler arasında bulunmaktadır (İmamoğlu, 1987 akt: Gümüş, 2009).

Triandis (1994) ayrıca, bireylerin hem bireyci hem de toplulukçu özellikleri aynı anda taşıyabileceklerini savunur. Ona göre, sadece bazı kültürlerde bireyci kimliğin, tutumların, normların, değerlerin ve davranışların kullanıma olasılığı diğer kültürlerdekinden daha fazladır.

2.2.3. Geleneksel / Modern / Postmodern Benlik

1980’lerde hızlı yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeyle birlikte, Türkler yükselen yeni özgenişletimle ilgili toplumsal güç, başarı gibi bireysel değerleri ve geleneksel grup bağlılığıyla ilgili, iyilikseverlik ve evrensellik gibi toplulukçu değerleri aynı zamanda benimsemişlerdir (İmamoğlu, 1987, 1995, 1998; İmamoğlu ve Karakitapoglu- Aygün, 1999; Kağıtçıbaşı, 1990, 1997; Karadayı, 1998; Phalet ve Claeys, 1993 akt: Gümüş, Ö.D., 2009). Bu süreç geleneksel olandan modern olana doğru bir yönelimi ifade etmektedir. 2000’li yıllara gelindiğinde ise modern olandan postmodern olana doğru bir yönelim tartışılmaya başlanmıştır.

Postmodern kimlik, rol yapmak ve imaj oluşturmak suretiyle, sahnede oyun karakterlerini oynar gibi teatral biçimde kurulurken, modern kimlik kişinin kim

olduğunu (meslek, aile, politik özdeşleşmeler vb.) gösteren temel tercihleri içine alan ciddi bir meseleydi (Kellner, 2001: 207, akt: Karaduman, 2010). Dunn (1998: 66, akt: akt. Karaduman 2010); postmodern kimlik oluşum sürecini, benliğin bir tüketim kültürüyle dönüştüğü ve kimlik ile benliğin anlamlandırılmasının teknolojik süreçlerle istikrarsızlaştırıldığı tüketim formuyla tekrar kurulduğu ve yeniden şekil verildiği bir süreç olarak tanımlamaktadır. Postmodern birey, benlik iddiasında olmayan bir kişidir. “Bu insan, geçici, planlanmamış, sıra dışı olana ilgi duyar; anlık arzularının tatmini güdüsüyle hareket ettiğinden genel ve emredici kurallar çerçevesinde işleyen ailesel, dinsel ve ulusal bağlılıkları önemsemez” (Rosenau 1998, akt. Karaduman 2010).

Modernitede birey kendini ‘öteki’ üzerinden kurar. Kimliğini ‘öteki’ üzerine kuran birey, kimlik edinmek amacıyla seçimler ve tercihler yapmak zorundadır. Bu nedenle modern yaşamda kimlik sürekli oluşum halinde, değişime ve yeniliğe açık bir karakteristiğe sahiptir. Modern dönemde ulus, sınıf gibi kavramlar değerlidir; ulus-devlet ve sınıf tartışmaları ve kimliksel aidiyetleri belirleyen unsurlardır (Karaduman, 2010).

Moderniteden postmoderniteye geçişle birlikte, kimlik bağlamında ulus ve sınıf gibi bütünlükçü kavramlar terk edilmiş, bunların yerini tikel kimlikler (cinsiyet, ırk, etnisite gibi) almıştır. Parçalanmışlık, bölünmüşlük, farklılık, çoğulculuk, çeşitlilik ve özgünlük yüceltilen değerlerdir; kimlik kavramı bu bağlamda da farklılıklar ve benzerlikler ekseninde inşa edilen ve istenildiği zaman da terk edilen bir yapıdadır. ... Postmodern kimlik inşasının temel öğeleri imaj ve görünüştür. Yaşam stillerinin ve kimlik yapılarının tüketim odaklı inşa edildiği postmodern dönemde, kimlikler değişken, hemen içselleştirilecek ve kolayca terk edilebilecek şekilde biçimlenmektedir. Postmodernitenin özü, kimlik algısında da kendini göstermektedir (Karaduman, 2010).

Karaduman’a göre (2010) postmodern özne için iç ve dış hayat arasındaki sınır bile belirsiz ve akışkan hale gelmiştir. Özne değişik zamanlarda, uyumlu bir benlik etrafında birleşmeyen kimlikler üstlenmektedir. Dolayısıyla içimizde birbiriyle çelişen, değişik yönlere çekilen birden fazla kimlik bulunmaktadır. Postmodern insanın özdeşleştiği roller de önemli değildir, çünkü rol önce o rolün içine girecek birisini gerektirir. “Özgür ve spontane bir ben vurgusuyla kurduğum ve ürettiğim şeyin ta kendisiyim; öyle ki

şimdi böyleyim, ama daha sonra farklı olabilir ve kendimi farklı bir biçimde yaşarım” (Funk, 2005:62-63: akt. Karaduman 2010) cümlesi tam olarak postmodern kimliği ifade eder (Karaduman, 2010).

2.2.4. Benlik İlüzyonu

Benlik ilüzyonu K. Ewing tarafından ortaya atılmış bir yaklaşımdır. Ona göre benlik ne modern ne postmoderndir. O doğası gereği akışkandır ve bağlamlara göre tanımları değişmektedir.

Benlik, dinamiktir (Markus ve Wurf, 1987), bu nedenle benliğin farklı unsurları zaman, duygudurum (Szalay ve Deese, 1978) ve kişinin içinde bulunulan durumun nasıl tanımlanacağı üzerine ötekiler ile yaptığı tartışmalara bağlı olarak, farklı durumlar içinde örneklenir (akt: Triandis, 1989).

K. Ewing (1990), tüm kültürlerde insanların bağlam-bağımlı, hızla değişebilen, çoklu, tutarsız benlik-sunumları yansıttıklarının gözlemlenebileceğini tartışır. Belirli bir anda birey genelde eklemli benliğini sembolik, zamansız bir bütün olarak algılar. Ancak ben, içinde bulunulan durumun farklı bir yorumuna bağlı olarak hızla başka bir ben ile ikame edilebilir. Birey genelde bu değişimlerin ve tutarsızlıkların farkında değildir ve bunlara rağmen bir bütünlük ve devamlılık deneyimleyebilir. “Bilinçli yansımanın konusu olabilen benlik-tasarımları, genelde gerçek-benlik olarak betimlenirler” (Markus ve Wurf, 1987 akt: Yıldız, 2006).

Ewing (1990), yansıtılan benliklerdeki tutarsızlıkların genelde kültürel sistemin kendi içindeki tutarsızlıklar ile ilişkili olabileceğini ve bunların belirli durumlara yerleştirilmiş aktörlerin tartışma ve anlaşma süreçlerinde gözlemlenebileceğini belirtir. Diğer yandan, Geertz (1975), “belirgin sınırları olan, kendine özgü, az veya çok güdüsel ve bilişsel uyum içinde bir evren olan; belirgin bir bütünlük oluşturmuş farkındalık, duygu, yargı ve hareketin dinamik merkezi olan; hem diğer bütünlüklere hem de sosyal ve doğal geçmişe karşı zıt bir şekilde oluşmuş diye tanımladığımız Batılı benlik kavramı, bize çok mantıklı gelse de, dünya kültürleri bağlamında çok garip bir fikir olabilir” demektedir. O, Bali’de bireylerin önemli olmadığını, toplumda üstlendikleri rollerin ve

diğer kişilerle nasıl ilişkide bulunduklarının önemli olduğunu vurgulamaktadır. O, kişilerin, kendilerinin bile unutabileceği anlamsız bir sözcük olan isimleriyle değil, kimin oğulları olduğuyla tanımlandığı bir ortamda, benliğin “*ilişkisel*” olarak kavramlaştırılması üzerinde durmaktadır (akt: Yıldız, 2006).

Bu da bize benliğin Batılı anlamda empoze edilen, içe yönelik tutarlılık ve bireysel özün ön planda olduğu benlik tasavvurunun genellenemeyeceğini gösterir. Bu durum, kültürler arasındaki bireylerin, çok farklı benlik yapıları olduğu anlamına gelmez. Sadece benliğin bağlamsal yönünü vurgular ve birkaç madde ile özetlenemeyeceğini gösterir. Dolayısıyla bağlamdan kopuk bir benlik incelemesinin de mümkün olmayacağına işaret eder.

2.3. DUYGULAR

Duygular hakkında felsefenin akıl yürütmeleri mevcut olsa da bugün kabul edilen bilim anlayışı içerisinde, özellikle sosyal bilimler çerçevesinde duyguların incelenmesi, Darwin'in duyguların evrimsel/işlevsel açıklamasını yaptığı “İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi” (*The Expressions of the Emotions in Man and Animals*, 2009) çalışması ile başlamıştır denebilir.

Duygu (*emotion*) alanındaki çalışmalar hızla artsa bile, bu kavramın tanımı konusunda hala tam bir görüş birliği yoktur (Savrun 2005). Emosyon kelimesinin İngilizce etimolojisi vücuttan dışa doğru bir hareketi ifade eder. E-motion İngilizce kelime anlamı olarak dışa doğru hareket manasına gelir. Dış dünyadan gelen uyaranlara veya vücudumuzdaki dürtülere doğuştan gelen, türe özgü belirli reaksiyonlar veririz. Önceden düzenlenmişlerdir. Emosyonlar genel olarak hayatta kalmak üzere programlanmış davranış kalıplarıdır. Sahnesi vücuttur. Emosyon dediğimizde anlaşılacak olan, uyarana veya düşünceye karşılık olarak gelen iç ortamın değişmesi ve bir davranışsal cevabın oluşmasıdır (Savrun, 2005).

Duygulara, bilimsel çalışmalarda birer araştırma nesnesi ve aracı olarak hak ettikleri değer verilmemiştir. Duygular genelde, psikoloji biliminin davranışçı ekolünün etkisinde, biyolojik organizmanın dışsal uyaranlara karşı verdiği kimyasal tepkilerine

indirgenmişlerdir. Bu anlamda duygular vücut işlevlerinin kimyasal artık ürünleri olarak görülmüştür. Veriler, bazı temel ya da ilksel yüz ifadelerinin evrensel ve büyük ihtimalle kalıtsal olduğuna işaret etmektedir (bkz. Ekman, 1992). Temel duygular - şaşırma, korku, öfke, tikslenme, üzüntü, mutluluk ve (belki) aşağılama (Ekman, 1973; Ekman 1992; Ekman ve Friesen 1986) - muhtemelen türlere özel olarak evrilmiş, bireylerin ve ait oldukları grupların hayatta kalma başarısını arttırmaya yönelik fizyolojik tepkiler ve dışavurumsal sinyallerdir. Bununla birlikte duygular, Thoits'e (1989) göre, sadece doğuştan gelen, biyo-fizyolojik bir fenomen değildir. Çünkü tarihsel ve kültürel farklar, durumsal sebepler; deneyim, anlam, ifade farklılıkları ve duyguların kontrolü açısından temel duygularda bile hatırı sayılır bir çeşitlilik mevcuttur (e.g. Stearns ve Stearns 1986, Lutz ve White 1986, akt: Thoits, 1989).

Denzin'e göre, "duygu kendini hissetmedir. Duygular, bireylerin kendilerine ve ötekilere yönelttikleri ve bilişsel sosyal eylemlerden açığa çıkan, geçici olarak meydana gelen durumsal kendini hissetme halidir." Yine onun bir başka ifadesiyle, "Ben, ben-sistemini (*self-system*) ya da ötekinin ben sistemini içermeyen bir duygu deneyimi kavranamaz. Duygusalılık, tefekkür, sempati, yakınlık hissi ve açığa çıkarılmış ben-duygusu aracılığıyla birey kendisini ve ötekini tanıyabilir" (Denzin 1984, akt: Thoits, 1989). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, her duygusal deneyim iki işleve sahiptir: bir yandan kendine (*self*) işaret ederken, bir yandan da ötekini (*other*) hesaba katar (akt: Strongman, 2003). Dolayısıyla duyguların oluşması için gereken temel koşullardan biri duygunun nesnesi olan 'öteki'dir. Birey, öteki ile girdiği ilişki ve belli bir sosyal yapı içinde, sistemin kurallarına göre hayatta kalma çabası gösterir. Birey bu süreçte kendisi için olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğuracak davranışlarına karar verirken yol gösterici olarak duygularını kullanmaktadır. Doğru ya da yanlışın neler olduğuna dair oluşturduğu bilişsel şemalar kendilerini duygular aracılığıyla hissettirirler.

Denzin'in de dahil olduğu sembolik etkileşimci yaklaşıma göre, 'ben' davranışı motive eder. Duygular bu anlamda, kendilerini anlamak ve ötekilerin kendileri üzerindeki izlenimlerini idare etmek isteyen sosyal aktörler tarafından yorumlanacak, kontrol edilecek, kullanılacak ya da idare edilecek anlamlı nesneler haline gelirler (Thoits, 1989).

Diğer yandan, Stryker (1987), ‘ben’i hiyerarşik bir biçimde düzenlenmiş, çoklu kimlikler olarak kavramsallaştırmaktadır. Kimlikler, içselleştirilmiş sosyal rollere işaret eder (örn: “Ben bir kocayım, babayım, profesörüm, tenis oyuncusuyum” gibi). Stryker’a göre sosyal yapı gibi duygulanım da rol ilişkisinin formunu belirler. Duygunun anlamı ötekiler ile ortak ise ilişki olumlu, yoğun ve dolayısıyla belirgin olacaktır (Thoits, 1989).

Başarılı kimlik performansları pozitif duygular (öz-saygı ya da gurur) meydana getirirken, yetersiz performanslar negatif duygular (utanç, hayal kırıklığı ve ya öfke) meydana getirir. Duygular bu anlamda bireyin kimliğinin kalitesi ve kabul edilebilirliği ile ilgili sinyaller verir. Dolayısıyla duygular, rol davranışlarını, iletişim ağı aidiyetini ve sonuçta sosyal yapıyı değiştirecek değişikliklere yol açar. Bu anlamda duygular aracı değişkenler değil, koşullayıcı (*conditioning*) ya da dolayımlayıcı (*moderating*) değişken olarak görülmektedir (Thoits, 1989).

2.3.1. Duyguların Analizi

Duygu göstergeleri ve çıkarsama problemleri, araştırmacının analiz düzlemine göre değişmektedir (Thoits, 1989). Araştırmacının odak noktası analiz düzlemini belirlemekte ve beraberinde de o tip analizin getirdiği problemler ile araştırmacıyı yüz yüze bırakmaktadır. Bununla birlikte, duyguların analizi, sosyal bilimler içerisinde iki temel araştırma düzleminde incelenmektedir. Thoits (1989)’un, “The Sociology of Emotions” adlı makalesini esas alarak, bunları makro ve mikro düzey olarak ikiye ayırabiliriz. Thoits, bu makalede duygu teorilerini, **mikro/sosyal psikolojik** (micro-level/social psychological) ve **makro/yapısal-kültürel** (macro-level/ structural-cultural) olmak üzere iki ana başlıkta toplamaktadır.

Makro düzlemde iki tip çıkarsama yaygındır:

- (a)Belli bir duygusal deneyimin nitel materyaller ya da derinlemesine görüşmeler ile saptanan sıklık, yoğunluk ve süresi;
- (b)Çeşitli duygular hakkında, tarihsel belgeler, etnografik araştırmalar, medya, romanlar gibi kaynaklardan elde edilen içerik analizleri.

Araştırmanın odağında duygu-ideolojileri ve normlar olduğunda, kültürel inançlar ve aktüel deneyimler arasındaki ilişki problem haline gelmektedir. Bir başka deyişle, bireylerin şahsi benliklerinin varlığı ve karar almadaki etkisi nedeniyle norm ile saf bireysel arzu arasında bir çatışma söz konusu olabilmektedir. Bu bakımdan, Stearns kolektif standartlar ve şahsi deneyimler arasındaki potansiyel çelişkilerin (ve kültürel boşluk –*cultural lags*) varlığı konusunda araştırmacıları uyarmaktadır (Stearns 1985, akt: Thoits, 1989).

Mikro düzlemde ise, araştırmacılar öznel anlatımları ve özellikle yüz ifadelerindeki fizyolojik değişimleri incelemektedirler. Araştırmalar nadiren birden fazla faktörü barındırmaktadır. Hisler ve sunum normları (*display norm*) etkiye açık olduğundan, öznel anlatımlar ve gözlemlenebilir davranışlar şüpheli hale gelmektedir. Örneğin katılımcıların izlenim yönetimi (*impression management*) hakkındaki endişeleri, sözel duyguların gizlenmesi (*dissimulation*) ve davranışların maskelenmesine sebep olabilmektedir. Diğer yandan, fizyolojik göstergeler çok karmaşık ve üzerlerine ortak bir fikir birliği yoktur. Bu nedenlerden ötürü, araştırmalarda çoklu göstergelerin kullanılması tercih edilmemekte ve sosyal önyargıları engelleme amaçlı çabalar yürütülmektedir (Thoits, 1989).

2.3.2. Duygu ve Antropoloji

Antropoloji geleneğindeki duygu incelemelerinin, karşılaştırmalı incelemesi ve tartışmasını Lutz ve White'ın (1986) "Anthropology of Emotions" (Duyguların Antropolojisi) makalesinde en geniş haliyle görmekteyiz.

Lutz ve White (1986)'a göre duygu araştırmaları konusunda teorik ve epistemolojik birtakım gerilimler bulunmaktadır. Bu gerilimlerin temelindeki zıtlıklar; materyalizm-idealizm, pozitivism-yorumsamacılık, evrensellik-görelilik, birey-kültür, rasyonalizm-romantizm olarak özetlenebilir ve daha da genişletilebilir. Bunların birçoğu yanlış ve verimsiz dikotomiler olmalarına rağmen, antropolojinin duygulara yöneliminde hala rol oynamaktadırlar (Lutz ve White, 1986).

Bu yaklaşımlardan yola çıkarak, duygular; beden, sosyal yapı, çocukluk deneyimleri v.b veriler veya birtakım kültürel kurumlar (bireylerin dinsel ritüellere katılımı, misafirperverlik v.b) aracılığıyla ya da kültürel sistemin/ toplumsal yapının ayrılmaz bir parçası olarak ele alınıp incelenebilir. Bu yaklaşımlar araştırmacının, duyguları araştırma biçimini belirler. Dolayısıyla, seçilecek yöntemin (kültür analizi, davranışsal gözlem, vb.) tipi de sahip olunan yaklaşıma uygun olarak belirlenir.

“Hatfield ve Walster’a (1978, akt: Hatfield, 1988) göre duygular hem zihin hem de beden tarafından şekillendirilirler. İnsanların zihinlerinde taşıdıkları ne hissetmeleri gerektiği ile ilgili yarı bilinçli sayıltılar hissettikleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İnsanlar toplumdan, ebeveynlerinden, arkadaşlarından ve kendi yaşantılarından kimin çekici olduğunu, tutkunun nasıl bir duygu olduğunu ve âşık olan kişinin nasıl davranacağını öğrenirler. Yani bilişsel faktörler insanların duygularını nasıl yorumlayacaklarını belirler. Fakat insanlar ancak belli bir duyguya uygun nöro-kimyasal ve otonomik sinir sistemi tepkileri yaşarlarsa bir duygu hissedebilirler. Yani, zihin ve beden duygulara vazgeçilmez katkılarda bulunur. Fizyolojik faktörler insanların ne hissedeceğini ve ne yoğunlukta hissedeceğini belirler. Bilişsel faktörler de, duygusal yaşantıyı nasıl algılayıp, yorumlayacaklarını belirler” (Akt: Topacık, 2009).

Antropologlar ise, herhangi bir duygu teorisinin, kültür, sosyal etkileşim ve iletişim ekseninde incelenmesi gerektiğinde hemfikirdirler. Duygulara dair bütünsel bir anlayış, onların içinde doğduğu sosyal çevre ile ilişkilerinin incelenmesinde yatar. Chodorow (2007), “antropologların genelde kültürel anlamı, özelde kültürel kendilik ve duyguları bütünüyle anlamak için kişisel anlamı kuramlaştırmaları ve incelemeleri gerektiğini öne sürüyorum” demektedir.

Dolayısıyla antropolojik proje sadece kültürel anlam araştırması yapmak (son dönemlerde buna benlik ve duygu araştırmaları da katılmıştır) değildir, aynı zamanda psikanalizden ilham alan bir araştırma geleneğini içinde barındıran tek sosyal bilimdir. Psikanalitik antropoloji, karmaşık bir biçimde iç içe geçmiş kişisel ve kültürel anlam üzerine, psikanaliz dahil her alanda çok daha incelikli bir açıklama getirmiştir; öte yandan gerek ruhsal, gerekse kültürel olanın karmaşıklığını asla göz ardı etmemiştir (Chodorow, 2007; 141). Bu bakımdan antropolojinin duyguların en kapsamlı incelenebileceği bir alan olduğu söylenebilir.

3.3. BENLİK VE DUYGULARIN SENTEZİ

Benlik ve duygular arasındaki bağıntı son yıllarda ‘Duygu ve Benlik Antropolojisi’ olarak adlandırılan bir alanda incelenmeye başlanmıştır. Ancak bu alan hem çok yeni hem de kendi içerisinde birçok çelişkiyi barındıran, bilim insanlarının farklı yönelimlerinden dolayı hem gelişmemiş hem de tutarlı bir temele oturtulamamıştır. Bu alanın temel metinleri ve fikirleri ortaya koyanlar başta Michelle Rosaldo (1980) ve Renato Rosaldo (1989) olmak üzere, Geertz (1975), Lutz (1986) ve Spiro (1984, 1986, 1993) gösterilebilir. Bu çalışmaların tümü kültürel belirlemciliği eleştirmelerine rağmen benzer bir yaklaşım ile çelişkili tavırlar sergilemişlerdir. Örneğin Rosaldo (1984 akt: Chodorow, 2010; 169) bir yandan “Yorumlayıcı bakış açısına yaslanarak, bireylerin minyatür kültürel sistemler olduklarını iddia etmek anlamlı değildir” der, öte yandan bireyselliğin nihayetinde sadece kültürel simgelerden ve kamusal kültürel söylemden anlam ürettiğini iddia eder. Böylece Rosaldo, kültürel belirlemci tutumunu, duygularının gerçekliğinin de belirleyici olduğu yolundaki kabulle birleştirdikçe (belirlenimin kaynağı konusunda) bir ileri bir geri gider (Chodorow, 2010; 169).

Benzer biçimde Abu-Lughod ve Lutz “duyguyu psiko-biyolojiden ayırma” çabasına girerler. Lutz, Batı kültürünün akıl merkezli rasyonalist, duygu karşıtı eğiliminin onların söylemsel pratiğinin bir parçası olduğuna işaret eder ve bunu duyguların antropolojik açıdan nispeten ihmal edilmesinin bir nedeni olarak gösterir; yine de kendi açıklamasında duyguların pragmatik, dilsel ve sözel olduğunu; her zaman dile döküldüğünü ve rasyonel olarak pratikte dışa vurulduğunu ima eder (Chodorow, 2010; 164-166). Chodorow’a (2010) göre, ister kültürel anlamda yaygın, kişisel olarak karakteristik olsunlar ister belli bir tarihsel ya da biyografik bir anda ortaya çıksınlar, duygu ve kendilik öğelerinin deneyime *belli türde* anlamlar kattığı, sadece dilsel bir yaklaşımla anlatılamaz.

Benlik ve duygu antropologları, duygunun, kişinin ve benliğin analizi olmaksızın kültür analizinin eksik kalacağını öne sürmüşlerdir. Duygular bizatihi kültürün veçheleridir ve kendilikler tikel toplumların kültürleri ve örgütlenmelerine göre değişim gösterirler. O halde edimleri veya pratikleri yorumlayabilmek için bir kültürdeki strateji, rasyonalite,

kişisel çıkar veya pratik akıl nosyonlarının yanı sıra bu kültürdeki duygu ve kendilik tanımı örüntülerini de anlamak gerekir (Chodorow, 2010; 158).

Benliğin varlığı için ötekinin şart olduğu gibi, benliğin yapılanma sürecinde duygular, yapılanmanın yönünü belirleyen, olmazsa olmaz bir unsur olarak karşımıza çıkar. Benliğin, kendi ve öteki arasındaki ilişkisinin yönlendiricisi, tanımlayıcısı olarak duygular şimdiye kadar bilim çevrelerinde varsayıldığından daha büyük bir işleve sahiptir.

Doğumdan itibaren (biz insanların) tüm yaşamımız boyunca kişisel duygusal anlam yarattığımızın kanıtlanması, kültürel anlamda belirlenimci olan veya yalnızca kültürel olan açıklamaların tümüne meydan okur, onları potansiyel olarak etkiler (Chodorow, 2010; 140). Duygular ve amaçlar arasındaki bağlar, muhtemelen ayırıcı benlik duygularını ortaya çıkarır (Bock, 2001).

Duyguların iki farklı yönelimi mevcuttur. Bunlar kişinin kendisine yönelik duygular ve başkalarına yönelik duygular olarak açıklanabilir. Herkes bu iki tip duyguyu yaşamaktadır ancak farklı benlik yapısına sahip kişiler bunları farklı biçimlerde deneyimlemektedirler. İlişkili benlik yapısı ağır basanlar sosyal olarak birleştirici duyguları daha sık ve yoğun yaşarken, ayrışık benliğe sahip kişiler, sosyal olarak ayırıcı duyguları daha sık ve yoğun yaşarlar (Kağıtçıbaşı, 2005, 365).

Bütünleşmiş bir kimlik kazanmakta başarısız olan veya kendi gruplarınca değerli görülenlerle uyuşmayan amaçları benimseyen bireyler, karakteristik yaşam deneyimlerine sahip olacaklardır. Fakat bir kimsenin sosyal konumu ne olursa olsun, "kültürden bağımsız benlik" diye bir şey yoktur (Kotre, 1985; akt: Bock, 2001). Bu nedenle duygu araştırmalarında, birey ile toplumu / benlik ve kültür arasındaki ilişkinin incelenmesi için iki alanın da bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla tek yönelimli, indirgemeci açıklamalara yönelmek bizi bir ileri bir geri olduğumuz yerde tutacak, Lutz'un bahsettiği yararsız dikotomilere saplanmış bırakacaktır.

3.4. YAKIN İKİLİ İLİŞKİLER

3.4.1. Aşk Nedir?

Aşk bir illüzyon mu? Biyokimyasal olayların tarafımızdan kültür temelli yorumlamaları mı? Bizi sosyal düzenin ihtiyaçlarına boyun eğdirmek amacıyla yayılmış bir mit mi? Ya da bizi sadece ayırmak için birleştiren acımasız bir şaka mı? Aşk bunların hepsi ve fazlasıdır. Yaşam sürecinde aşkı, deneyimlerimiz, ailelerimiz, toplumlarımız ve kültürlerimiz ile tutarlı bir biçimde tekrar tekrar tanımlarız (Barusch, 2008; 179). Barusch, aşkın ne olduğuna dair yüzlerce insana yönelttiği araştırmalarda gördü ki sorulara verilen en genel cevap ise şudur: “Aşk bir duygudur” (Barusch, 2008; 179-180). Birçok antropolog ise, aşkı, dünyadaki tüm kültürlerde, tüm tarihi dönemlerde, neredeyse herkes tarafından deneyimlenen evrensel bir duygu olarak tanımlar (Fischer, Shaver, ve Carnochan, 1990; Shaver, Morgan, ve Wu, 1996).

Fisher’a (1992, 59-61) göre romantik aşk için gerekli beyin kimyası, 4- 5 milyon yıldır, türümüz iki ayak üzerinde yürümeye başlayıp yiyecek toplayıcılığı yaptığı zamandan beri, çiftlerin bağlılığı üzerinden sürmektedir. Anneler hem yavrularını taşıyıp hem de bir partnerden yardım almadan tüm işlerini yapamamaktadırlar. Bu nedenle üreme stratejilerinde ve ilişki biçimlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu stratejiler sayesinde de romantik aşkın bileşenleri bugünkü haline gelmiştir. Çiftlerin bağlılığının evrimi ile bağlılığı oluşturan ve sürdüren beden kimyasalları ortaya çıkmıştır. Bu bilgiden yola çıkarak Fisher, romantik duyguları düzenleyen bir biyokimyasal sistemin varlığının, romantizm için gerekli kapasitenin, aslında evrensel olduğunu varsaymamızın mümkün olduğunu söylemektedir (Fisher, 1992, 21-36). Bu varsayımı, birçok etnografik araştırma da desteklemektedir (Jankowiak, 1992) .

Memeliler olan biz insanlar, aşk için biyolojik olarak donatılmış durumdayız. Romantik potansiyelimizin hayat bulması; kendimiz, ailelerimiz, toplumumuz ve içinde yaşadığımız kültürümüz tarafından şekillendirilmektedir. Ancak nihai olarak romantik deneyimlerimiz hayal gücümüze bağlıdır. Romantik imgelemeyi sorgulamadan doğru kabul ettiğimiz inançlarımızın kökenlerini araştırarak özgürleştirebiliriz (Barush, 2008).

Aşk irrasyonel değildir. Her duygu gibi, doğrulanabilir ya da doğrulanamaz, mazur gösterilebilir ya da gösterilemeyebilir, gerçeklenebilir ya da yanlışlanabilir, akıllıca ya da aptalca olabilir, yaşam kalitesini yükseltebilir ya da öz-yıkımsal olabilir. Ancak genelde aşk, diğer algılardan çok daha açık ve derin bir görüş, detaylara çok daha yüksek bir dikkat ve minnettarlık sağlar (Solomon, 2007: 56).

Aşk, insani duygular arasında en yoğun olanı ve en çok peşinde olunanıdır. İnsanlar aşk adına yalan söylemekte, aldatmakta, çalmakta ve hatta öldürmektedirler ancak buna rağmen hala kimse tam anlamıyla ne olduğunu bilmemektedir. Aranmamış da değildir; şairler, filozoflar, yazarlar, psikologlar ve pratikte herkes aşkı anlamak için elinden geleni yapmıştır. Ancak bu duygu tarifi zor olduğu kadar çoğumuzun hayatındaki yeri de bir o kadar önemlidir (Sternberg ve Grajek, 1984). Ancak aşk, önemli bir duygu olmasına rağmen bazı psikologların (Ekman, 1972; Izard, 1977; Tomkins, 1984) duygu listelerinde yer bulamamıştır (Fehr ve Russell, 1991).

3.4.1.1 Aşk ile İlgili Literatür

Aşk fenomeni, 1970'lerin ortalarında sosyal psikoloji araştırmalarında üretken bir çalışma konusu olmuş, fakat aşkın bilimsel olmadığı yönündeki baskılar ve görgül çalışmaların romantik aşkın özünü yakalayamamış olması nedeniyle bu konuya ilişkin araştırma etkinlikleri azalmıştır. Ancak aşk olgusu kavramsal olarak daha kapsamlı bir biçimde, 1980'lerin ortalarında yeniden üretken bir çalışma konusu haline gelmiştir (Clark ve Reis, 1988).

Aşkla ilgili literatüre göz atıldığında ilk dikkati çeken şey, bu kavramın tanımlanmasındaki çeşitlilik ve araştırmacılar tarafından dile getirilen güçlüktür. Aşk konusunda çalışma yürüten araştırmacıların karşılaştığı başlıca sorun aşkın farklı kişiler için farklı şeyler ifade ediyor olmasıdır. Bu durum araştırmacıların farklı aşk türleri sınıflandırmaları yapmalarına yol açmıştır (Rubin, 1988 akt: Topacık, 2009). Aşk, bir ilişki, tavır, deneyim ve benzeri biçimde incelenebilir (Fehr ve Russell, 1991).

Aşkın bilimsel tanımlama ve tipolojileri genelde iki amacı hedeflemektedirler: (a) herkesin anladığı anlamıyla aşkın anlamı ve (b) *aşk* kelimesi ile ifade edilen fenomene

bilimsel bir kavramsal çerçeve sağlamak (Fehr ve Russell, 1991). Ancak aşk hakkında birçok soru halen cevapsız durmaktadır. “Bir ilişkinin başarılı bir biçimde yürüyüp yürümeyeceğini ne belirler?” (Rusbult, Johnson, ve Morrow, 1986; 744). “Birisini sevmek ne anlama gelir?” (Sternberg, 1986; 119). “Çiftleri, romantik ilişkilerinde tatmin eden nedir?” (Rusbult, 1983; 101). “... İlişki bittiğinde ne biter?” (Duck, 1984; 163). Birçok ekol, yakın ilişkilerle ilgili yorumlarına, bu sorular ve son yıllarda gelişmeye başlayan yakın ilişkiler çalışmalarının bu soruları kısmen de olsa cevaplama çabaları ile başlamışlardır (örn: Kelley et al., 1983, akt: Hendrick, Hendrick, ve Adler, 1988).

Çeşitli kaynaklarda görüldüğü gibi, aşkın tanımlamaları tarihten, kültürden, bilimsel paradigmalardan etkilendiği gibi bireysel farklılıklardan da etkilenmektedir. Aynı paradigma içinde yetişen iki bilim insanı bile birbiriyle örtüşen bir aşk tanımı yapamamaktadır. Bu da aşkın karmaşık doğasından ve kişiye özgü deneyimlere çok açık olmasından kaynaklanmaktadır. Yine de aşkın operasyonel tanımlamalarını yapmak ve genel geçer üç kategori altında incelemek mümkündür.

3.4.2. Aşkın Bileşenleri

Sternberg (1986)’e göre aşkın üç temel bileşeni vardır. Bir ilişkide bu bileşenlerin hangilerinin bulunduğu ilişkinin tipini belirler. Bu unsurlar; yakınlık (intimacy), ihtiras (passion) ve bağlılıktır (commitment). Bu üç unsuru barındıran aşk, bütünleşmiş aşk (*consummate*) olarak adlandırılır. Bunun yanında, içtenlik ve adanmışlığın birleşimi ile oluşan *şefkatli aşk (compassionate love)*, ihtiras ve adanmışlığın birleşiminden meydana gelen *tutkulu/aptalca aşk (fatuous love)* ve yakınlık ve ihtiras ile ortaya çıkan *romantik aşk (romantic love)* olarak üç farklı birleşim bulunur. Ayrıca bu üç unsurun tek tek mevcut olduğu ilişkilerde mevcuttur. Sadece adanmışlığa *boş aşk (empty love)*, sadece tutkuya *karasevda (infatuation)* ve sadece yakınlık unsurunun barınması hali de *hoşlanma (liking)* olarak adlandırılır.

3.4.2.1. Yakınlık

Yakınlık; paylaşma, samimiyet ve iletişimsel destek içerir. Yakınlık, başlangıçta durgundur, istikrarlı bir biçimde yükselir ve düzleştikten sonra yavaşça düşüşe geçer (Trotter, 1986).

E. Berscheid'in duygu teorisine göre, yakın ilişkideki bireyler, ilişkilerinde bir çeşit aksama yaşadıklarında yükselen bir duygulanma hali yaşarlar. Bu durum, belirsizlikten dolayı ilişkinin başlarında yaygındır. Öteki kişinin ne yapacağını kestiremeyen birey, sürekli yeni şeyler dener. Bu belirsizlik kişiyi merakta bırakır ama bu durum aynı zamanda yeni duygu ve yakınlık seviyeleri meydana getirir. Öteki kişi tahmin edilebilir hale geldikçe ilişkideki aksamalar azalır ve yakınlık daha az meydana gelir ya da ifade edilir (Trotter, 1986).

3.4.2.2. Tutku

Aşkın motivasyonunu sağlayan tutku, fizyolojik uyarılma ve sevilen ile yoğun şekilde bir olma arzusuna yol açar. Yakınlığın aksine tutku hızla gelişir. Sternberg "Başlangıçta hızla büyüyen sıcak ağır bir tutku yaşarsınız ama bir süre sonra istediğinizi alamamaya başlarsınız, alışsınız" demektedir (akt: Trotter, 1986).

Tutku, bağımlılık gibidir. Sternberg bu durumu, psikolog Richard Solomon'un "motivasyonun zıt işleyiş teorisi" (*opponent process theory of motivation*) ile açıklamaktadır. Bir kişiye ya da maddeye karşı arzu iki zıt gücü barındırır. Birincisi sizi o kişiye çeken pozitif motivasyonel bir güçtür. Hızla gelişir ve hızla durgunlaşır. Negatif motivasyonel güç, çekime karşı çalışır, yavaş gelişir ve yavaş azalır. Sonuç ise, başlangıçta hızla büyüyen bir tutku ve takiben yavaş gelişen negatif gücün faaliyete geçmesiyle gerçekleşen alışkanlıktır. Sternberg "Aynen sigara, kahve ve alkolde olduğu gibi bağımlılık hızlı gerçekleşebilir ama alışkanlık haline geldiğinde uyarana artmış bir maruz kalma bile zamanında mümkün olan motivasyonel uyarılmayı gerçekleştirmez" demektedir (akt: Trotter, 1986).

3.4.2.3. Bağlılık

Sternberg'in teorisinin bilişsel ögesi bağlılıktır. Bağlılık; bir kişiyi kısa süreli sevmeye yönelik karar olabildiği gibi, bu sevginin uzun süreli bir bağlılık ile sürdürülmesine yönelik bir karar da olabilir. Gelişimsel süreci ise daha basit ve kolaydır, bu nedenle tutku ve yakınlığın gelişimsel sürecine göre daha kolay açıklanabilir. Temel olarak, bireyin karşısındaki insanı tanıdığı anda bağlılık hiç yoktur; iki insan birbirini tanıdıkça bu duygu artar. Eğer ilişki uzun süreli olmaya yönelik ise, bağlılık seviyesi başta yavaş yavaş artar ve sonra hız kazanır. İlişki devam ettikçe bağlılık seviyesi bir noktadan sonra durur. Eğer ilişki yorulmaya başlarsa bağlılık seviyesi düşmeye başlar ve ilişki bittiğinde de yeniden sıfır noktasına ulaşır (Trotter, 1986).

Duygusal olarak yakınlık, tutku ve bağlılığın birleşimi, bir üçgen meydana getirir. Genel olarak üçgen ne kadar büyükse aşk da o kadar çoktur. Yakınlık, tutku ve bağlılık seviyeleri zaman içerisinde değişir ve bununla birlikte ilişki de (Trotter, 1986). Bu unsurlar tüm kültürlerde evrensel olma niteliği taşır çünkü insan psikolojisinin temel olgularıdır. Ancak farklı zamanlarda, farklı mekanlarda ve kültürlerde, bahsedilen unsurların farklı şekillerde ve oranlarda bileşimi gözlemlenebilir. Bu bileşimin sonuçta hangi aşk tipini doğuracağı, dış etmenler ile bireysel arzuların uzlaşım noktasında belirlenmektedir.

Sternberg (1986) ilk çalışmalarında aşkı niceliksel yönde incelemek için Üçgen Aşk Teorisi Ölçeği'ni (*Triangular Love Theory Scale*) geliştirmiştir. Ancak ilerleyen çalışmalarında aşkın niceliksel yapısından çok niteliksel yapısına dikkat çekmektedir. Aşkın, sadece operasyonel terimler ile incelenmesinin yetersiz olduğuna kanaat getirip, aşkın bir öykü olarak incelemenin, araştırmacıya daha geniş bir perspektif sunacağını söylemektedir.

Sternberg (2002) daha sonra, kurguladığı aşk şemasının, karmaşık ve derin bir fenomenin basitleştirilmiş bir hali olduğunu itiraf etmektedir. Bir ilişkide, çeşitli duygular, motivasyonlar ve bağlılık biçimleri bulunabilir ve her biri bir ilişkinin anlaşılabilmesi için ayrı ayrı ve dikkatle incelenmelidir. Bunun ötesinde, her ilişki birçok üçgeni barındırır: Kendi üçgenlerine ek olarak, her biri bir ideal üçgene (*sevdiğin*

kişiyeye dair nasıl hissetmek istediğini) ve algılanan (*perceived*) üçgene (*sevdiğin kişinin sana karşı ne hissettiğini düşündüğün*) sahiptir. Bir ilişkideki mutluluğun en önemli belirleyicisi, öteki insan hakkında nasıl hissettiğimiz değil, öteki insanın bizi nasıl algılamasını istediğimiz ile bizi nasıl algıladığını düşündüğümüz arasındaki farktır (Trotter, 1986).

Aslında bizim yaptığımız bir öykü yaratmaktır. Kendi algılarımız çerçevesinde, aşk, objektiflikten oldukça uzak bir biçimde tanımlanır ve yaşanır. Sternberg’in (2002: 24) dediği gibi, “renkleri aynı biçimde görüp görmediğimiz tartışılabilir. İnsanların aşkın renklerini aynı biçimde görüp görmedikleri tartışılmaz, çünkü aynı biçimde görmezler. Aşk söz konusu olduğunda insanlar olayları her zaman farklı biçimlerde yorumlayacaklardır”.

Öyle ise bir ilişkinin istikrarını ne belirlemektedir? İlişkinin çiftler açısından ‘iyi’ veya ‘kötü’ olmasını ne belirlemektedir?

Sternberg’in niceliksel çalışmalarına göre, ilişkinin istikrarı bireylerin ilişkilerinde aşkın öğelerine verdikleri önemin birbirlerinininki ile ne kadar uyumlu olduğu ile ölçülebilmektedir. Ancak bu duruma istisna teşkil eden örnekleri gördükçe teorisinde değişiklik yapma yoluna giden Sternberg her bireyin birer aşk hikayesi oluşturduğu ve çiftlerin hikayelerinin uyumu oranında ilişkilerinin istikrarlı olacağını öne sürmektedir.

3.4.3. Bir Öykü Olarak Aşk

Sternberg (2002: 11) her birimizin aşk öyküleri ile beslenerek büyüdüğümüzü söyler. Biz öykülerimizi kendimiz yaratmakla birlikte, bunu kendi kültürümüzün töreleri içinde yaparız. Genellikle göze çarpmasa da, üzerimizde kültürel açıdan kabul edilebilir öyküler yaratmamız yolunda bir baskı vardır. İnsanların –örneğin, zina ile ilgili- bir öykü dolayısıyla herhangi bir zamanda ve yerde idam edilmeleri mümkündür, öte yandan bir başka zaman ve yerde böyle bir öykü karşısında kimsenin kılı bile kıpırdamayabilir (Sternberg, 2002:46). Bu öyküler bizim zihnimizde şemalar oluştururlar. Özellikle bize hitap edenler. Hayatın ilerleyen dönemlerinde de bu öyküleri, belki az belki çok değiştirerek deneyimleriz.

Öykü görüşüne göre, en azından çevre bizi biçimlendirdiği kadar biz de çevremizi biçimlendiririz. Durum neyi karşımıza çıkarırsa sadece ona tepki göstermeyiz biz (McAdams 1993, Wolkstein, 1991: akt Sternberg, 2002). Daha çok aşk ve diğer şeyler hakkında ortaya koyduğumuz öyküler vasıtasıyla bir ölçüde daha sonra tepki göstereceğimiz bir dünya yaratırız. Ama önceden gerçekleştirilen bu aktif rolü çoğu zaman ne açıkça görür, ne de kabul ederiz; insanların sık sık “Bu da hep benim başıma gelir” dediklerini işitmemizin nedeni budur (Sternberg, 2002: 36). Bireylerin ilişkiler hakkındaki inançlarının, romantik hayatları üzerinde derinden etkisi bulunabilir (Eidelson & Epstein, 1982; Fletcher & Kininmonth, 1992; Hendrick, Hendrick, & Adler, 1988; Knee, 1996, 1998a, 1998b : akt: Knee, Nanayakkara, Vietor, Neighbors, Patrick, 2001).

Aşka dair öyküler bize kendimizi gösterirler, çünkü zaten aşka dair algımız bizim zihnimizin kurgusudur.

“Birbirimizi daha iyi tanımak için ilişkimizi, paylaştığımız öykünün ve bu öyküde her birimizin oynadığı rolün bir yansıması olarak görmeyi deneyebiliriz. Daha önce dikkat çektiğim gibi Kant, kendinde şeyi –şeylerin nihai özünü hiçbir zaman bilemeyeceğimizi söylemişti. Bilebileceğimiz ancak şeylere ilişkin algılarımızdır. Deneyimlerimiz arttığı ölçüde bu algılar giderek daha karmaşıklaşır ve zenginleşir. Bu durumda algıların mutlak anlamda daha geçerli ya da hatta iç tutarlılığa sahip olması gerekmez. Tam tersine, bir kişi hakkında bilgimiz ne ölçüde artarsa, o kişi o kadar çelişik görünebilir bize! Kuşkusuz, asıl çelişme eşlerimizde değil, izlenimlerimizde olabilir” (Sternberg, 2002:23).

Bizi ağına düşüren kişi bunu tutkuyla, parayla ya da güçle değil ama para ya da güç ya da her ne istiyorsak onun hakkında paylaşılan bir aşk öyküsü sunarak yahut ta sunar görünerek yapar. Biz bir kişiye aşık oluruz, hatta biz bir kişi hakkındaki öykümüze aşık oluruz demek belki daha doğrudur (Sternberg, 2002:38). Genel olarak aşkın ne kadar süreceği de, eşlerin birbirlerinin öykülerindeki rolleri ne ölçüde yerine getireceğine bağlıdır (Sternberg, 2002: 217).

3.4.4. Aşk Deneyiminin Etkisi

Aşk deneyimi, ‘ben’in ötekiler ile ilişkisi içinde gerçekleştiğinden, şahsi benlikten fazla bir alana nüfuz eder. Nietzsche’den esinlenen Solomon: “Aşk tamamen benlik ile ilgilidir. Aşk, sıkça duyduğumuz gibi bensiz değil aksine temelde benlik ile ilintilidir. Ancak aşk bencillik de değildir. Aşık ‘ben’ ötekileri kucaklayan genişlemiş, büyümüş bir ‘ben’dir” (Solomon, 2007: 61) demektedir. Öteki ile her türlü iletişimiz bizi ilişki benliğimiz üzerinden etkilemekte ve değiştirmektedir. Söz konusu olan ilişkiye atfedilen önem arttıkça, ilişkinin üzerimizdeki etkisi de artacaktır. Neredeyse her kültürde belli bir önem atfedilen aşk, yüklenen anlamın büyüklüğünden ötürü benlik üzerinde büyük değişimler meydana getirebilmektedir.

“Bir ilişki içinde kalsak ta kalmasak ta, aşk deneyiminin her anı memeli beynimizde iz bırakmaktadır ve bizi değiştirmektedir. İleri yaşlar bize büyüme ve fırsatlar sunar. İleri yaşlarda çoğumuz kişisel romantik anlatılara karşı, birçok ders ve derin bir içgörü kazanırız. Yıllar içerisinde bu dersleri, gözden geçirme, genişletme ve geliştirme süreçlerine tabi tutarak kişisel anlatımızı yeniden değerlendiririz. Bu süreç bilinçli farkındalığımız olmadan gerçekleşebileceği gibi, birtakım geçmiş anıları gözden geçirme fırsatı ya da terapik bir diyaloga girmek ile de gerçekleşebilir” (Barusch, 2008; 180).

Barusch’a (2008) göre, romantik deneyim fark edilemez ve çok çeşitli yollarla, genellemelere meydan okuyarak karakterlerimizi derinden etkiler. Aşk potansiyellerimize kapılar açar ve olacağımız insan olma yolunda bizi şekillendirir. Aşkın hayatlarımızı ve kendimizi şekillendirdiği dört biçim vardır:

İlk olarak, özdeşünümsellik (self-reflection) ile birleştiğinde, yoğun romantik deneyim bize, kendimiz, ihtiyaçlarımız, kırılgan yönlerimiz ve şeytanlarımızı tanımamıza olanak tanır. Bu dersler kişinin hayata ve aşka dair bakışını değiştirir (Barusch, 2008).

İkincisi, aşk, ilişki yetenekler için eğitim sahası gibidir. Partnerlerimiz ile olan ilişkilerimizden kaçınılmaz biçimde birçok şey öğreniriz. Bu dersler genelde, adaptiftir ve uzlaşmanın değerini ve karşılıklılığın önemini öğretirler (Barusch, 2008).

Üçüncü olarak, bizi konfor bölgemizden çıkararak varlığından haberimiz bile olmayan yeteneklerimizi açığa çıkarır. Aynı zamanda, sanki daha önce hiç sevmemişiz ya da bir

daha asla böyle sevmeyecekmişiz gibi hissettirerek, bizi farklı varoluş durumlarına maruz bırakarak değiştirir (Barusch, 2008).

Son olarak, aşk yaşamın her yönüne etki eder. Romantik partnerlerimizin seçimi, bizim hangi işleri arzuladığımızı, nerede yaşadığımızı, çocuklara sahip olup olmayacağımızı belirler (Barusch, 2008).

Bu etkileri bağlamında romantik ilişkiler, yoğun duygusal deneyimi, hayatın içinde almamız gereken rasyonel kararlar ile harmanlayarak, bizi yeni bir varoluş hali içine sokarlar. Bu varoluş hali de yeni bir benlik demektir. Bu tamamen farklı bir insan olduğumuz anlamına gelmese de benliğimizin ilişkisel ve kolektif yönüne yeni boyutlar katmış olması bakımından benliğimizi zenginleştiren bir süreçtir. Sonuçta da daha karmaşık ve görelî olarak yeni bir benlik yaratımı gerçekleşir.

Biz, deneyimleri, kaynakları ve bazen sevdiğimiz kişi üzerindeki sahipliğimizi birleştiririz. Öteki kişi ile özdeşleşir, dolaylı olarak onun deneyimlerini paylaşıyoruz. Onun materyal ya da zihinsel kaynaklarına sanki bizimmişçesine ulaşırız (Barusch, 2008; 48). Bu bakımdan aşk deneyimini sadece ‘ben’in algısı çerçevesinde incelemek yeterli olmayacaktır.

Romantik aşk sadece yaşamdaki olayların yönünü etkilemek ile kalmaz aynı zamanda benliğin içeriğini ve yapısını da değiştirir. (Barusch, 2008; 180). Bizim ne olduğumuz bu durumda ‘öteki’nden, dolayısıyla kültürden soyutlanamaz.

3.4.5. Aşk ve Kültür

Aşkın yaşantılanması genelde bir erkek ve bir kadını gerektirir. Erkek ve kadın, sadece anatomik olarak aynı türün, iki farklı cinsiyetinin biyolojik farklılıklarını ifade etmez. Erkek ve kadın aynı zamanda iki farklı cinsiyetin ait olduğu konumu, sahip oldukları rol ve davranış biçimlerini ve kendilik algılarındaki farklılıklara işaret eder.

Çocukluğun ilk dönemlerinden başlayarak, özellikle cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde, ailenin etkisi önemli olmaktadır. Yetiştirme sürecinde geleneksel cinsiyet rol davranışları anne ve baba tarafından, kız ve erkek çocuklara örneklenerek aktarılır (Cunningham,

2001 akt: Yılmazçoban, 2010). Haliyle aşk yaşantısında erkeğin ve kadının sahip olması gereken konum ve roller de bu süreçte meydana getirilmektedir (Yılmazçoban, 2010). Çünkü çoğu zaman kadına ve erkeğe atfedilen özelliklerin kültür içerisinde tanımlanmış, öngörölmüş bir yeri bulunmaktadır (Ersoy, 2009).

Romantik aşk üzerine çalışan birçok bilim insanı belli başlı ortak fikir ve kabullerde buluşmaktadırlar. Bu ortak fikirlerin neredeyse hepsi aşkın kültürel yönüne vurgu yapmaktadır. Jankowiak ve Fischer (1992)'a göre romantik aşk tüm kültürlerde mevcuttur. Birçok evrimsel psikolog ve antropolog tutkulu aşkın evrensel olduğu ve tüm zamanlarda ve tüm yerlerde varolduğunu öne sürmüşlerdir (Doherty, Hatfield, Thompson, Choo, 1994).

Aşk, her ne kadar bireysel süreçler ile yaşantıladığımız, her birimizin kendimize özgü bir biçimde deneyimlediğimiz bir olgu olsa da, aşk kavramını kültürden ayrı anlamak mümkün değildir. Çünkü birçok bireysel deneyim gibi aşk deneyimi de kültürel materyalin yorumlanması ve kullanılması ile gerçekleşmektedir.

Aşk ile ilişkilendirilen deneyimler, insan biyokimyası ile fizyolojisi arasında gerçekleşir. Ancak o deneyimler ile ne yaptığımız, onlardan ne çıkarsadığımız ve onları nasıl şekillendirdiğimiz ise, içinde yaşadığımız kültür tarafından belirlenir. Romantik imgemiz, kültürün idealleri ve mitleri tarafından şekillendirilmekte ve yaşanan romantizmin gerilimleri de aşkın tarihsel bağlamda bir olgu olarak görölmeye çalışılmasından kaynaklanmaktadır (Barusch, 2008; 27).

Sosyal psikologlar ve antropologlar “aşk kurgusunun” temel anlamı üzerinde kültürel değerlerin önemli etkisi olduğu üzerinde hemfikirler (Kim ve Hatfield, 2004; Kitayama, 2002; Luciano, E. M. C., 2003; Oyserman, Kimmelmeier ve Coon, 2002; Weaver ve Ganong, 2004). Bireysel anlam, her zaman içinde kolektif anlamı barındırmaktadır çünkü gücünü ikiliklere dayanan referanslarından alır. Haliyle aşkın, zaman içinde, kendi değişimimiz ve kültürel değişimlerin etkisinde değişeceğini varsaymak doğaldır.

Toplumdaki romantik aşkı deneyimleyen bireylerin oranı kültürün sosyal organizasyon biçimine bağlıdır. Aşk, kültürel ahlak kuralları tarafından aile tarafından ayarlanan evlilikler gibi yollarla baskılanabilir hatta tamamen engellenebilir (Jankowiak, 1992).

Genelde, ilişkilerdeki etkileşimlerin “normları, rolleri, kuralları, gelenekleri, anlayışları ve beklentileri” öncelikle kültür tarafından tanımlanıp aktarıldığı kabul edilir (Berscheid, 1995, 531). Her toplumda mevcut kültürel yapı içerisinde “Kadın ve erkek nasıl davranır? Nasıl giyinir? Kadınlara ve erkelere özgü alışkanlıklar ve uğraşlar nelerdir?” gibi soruların farklı cevapları bulunur. Kültürel yapının vermiş olduğu bu cevap farklılıkları aynı zamanda cinsiyetlerin toplum içerisindeki konumlanışına ve şekillenmesine de etki ederek bir farklılık doğurur (Ersoy, 2009).

Kültürün, ilişkilerin sadece dışsal olan (davranışsal) değil ayrıca içsel olan yönünü de (sunumsal) etkilediği bulundu. Örneğin, kişisel ilişkilerin altında, duyguların sunumundaki kültürel farklılıkların yattığına dair birçok kanıt bulunmaktadır (Planalp & Fitness, 1999). Duyguların sunumu temelde cinsiyet rollerine göre belirlenmektedir.

“İnsan hayatında belirlenebilecek bir kategori de kadın veya erkek olarak ifade edilmesidir ki, bu bireysel ve toplumsal hayatın temel karakteristik vasıflarını ve dayanaklarını oluşturur. Cinsiyet şeklinde kavramlaştırılan bu olgu, bireye yönelik toplumsal anlamaları değerleri, rolleri biçimlendiren, özellikleri ve beklentileri ihtiva eden önemli bir sosyal kategoridir. Kadın veya erkek olarak cinsiyete dayalı bir kimliği üzerinde taşıyan bireyin, bahsettiğimiz toplumsal beklentilere kayıtsız kalması söz konusu değildir. Toplumsal sistem içerisindeki cinsiyetlere yönelik bakış açısı ve bu konudaki değer hükümleri toplumdan topluma, zamandan zamana farklılaşabilmektedir” (Ersoy, 2009).

Her kültürde, toplumsal cinsiyetin ve cinsiyet rolünün oluşmasında cinsel kimlik doğrultusunda kişiye toplum tarafından yüklenen anlam da çok önemlidir. Toplumsal çevreyi oluşturan insanlar ve içinde yaşanan kültürün cinsiyete ve cinselliğe ilişkin algı, inanç ve değerleri kişi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ki bu da her kültürde farklı şekillerde romantik ilişkilerin yaşanmasına sebep olmaktadır (Bayhan, P. ve Işıtan, S., 2010).

Örneğin, çıkma/flört davranışı ebeveyn- ergen ilişkisini değiştirmektedir. Amerika'daki kolej öğrencileri ile Çin'de yaşayan ergenlerin çıkma davranışı karşılaştırılmış ve Amerikalı ergenlerin Çin'de yaşayanlara nazaran daha serbest oldukları, Amerika'da çıkma yaşı ortalama 14 iken Çin'de ortalama 18 yaş olduğu bulunmuştur (Tang & Zuo, 2000; akt: Bayhan, P. ve Işıtan, S., 2010). Ülkemizde ergenlerin akran ve romantik ilişkilerinde aileler önemli etkilere sahiptir. Ailelerin genellikle ergenlerin flört/çıkma davranışına tepki gösterdikleri saptanmıştır. Ergenlerin yarısından fazlasının ailelerinin arkadaşlık ilişkilerine müdahale ettiği, arkadaşlık ilişkilerinde erkeklere göre kızların ilişkilerine daha fazla müdahale edildiği ve bu müdahalenin çoğunlukla anne tarafından yapıldığı ortaya çıkmıştır (Çevik, 2008; akt: Bayhan, P. ve Işıtan, S., 2010). Bu veriler ailelerin kültürün aktarıcıları olarak aşk ve aşkın deneyimlenme biçimlerine yaptıkları etkinin boyutunu göstermektedir.

Aşk ile evlilik iki farklı olgu olmalarına rağmen, aşk evliliğin bir fonksiyonu olarak görülmüş, evlilik sosyal bilimcilerin temel inceleme alanlarından olmasına rağmen aşk bu ilgiyi görmemiştir. Goleman (1992)'a göre romantizm hakkındaki kabullerimiz, batılı sosyal tarihçiler tarafından öne sürülen, romantizmin Ortaçağ Avrupa kültürünün ürünü olduğu ve sadece son yıllarda diğer kültürlerle yayıldığı görüşü üzerinden şekillenmiştir. Bu düşünsel mirasın etkisi ile romantizm “önemli” bir insani olgu olarak düşünülmemiştir. Aynı zamanda, kadınları duygusal ve dengesiz, erkekleri akılcı ve kararlı olarak gören, erkeğin üstünlüğü ve bu üstünlüğü zeka, akıl hatta duygudan sıyrılmak ile ilişkilendiren bir anlayışın kabul görmesi de aşkın önemsizleştirilmesinde büyük bir işlev görmüştür. Özellikle de Doğu kültürlerinde aşkın, tutkunun, erkekleri körleştirmesi, siyasetten başlayarak erkeklerin egemenlik kurduğu her alanı olumsuz etkilediği gerekçesiyle istenmediğini görmekteyiz.

Leonard Plotnicav'a (akt: Goleman, 1992) göre, “Onyıllardır antropologlar ve konuyla ilgili diğer sosyal bilimciler romantik aşkın, batı kültürüne has olduğunu varsaydılar. Bu nedenle romantizm ile alan araştırmalarında karşı karşıya gelen antropologlar bundan nadiren bahsetti, çünkü bunun olmaması gerekiyordu.” Ancak 166 ülkeden toplanan etnografik veriler ve anket sonuçları bu kültürlerin 147 sinde romantik aşkın bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu da ele alınan kültürlerin % 89una işaret eder.

Jankowiak’a (1992) göre romantik aşkın görülmediği 19 kültürde ise, veri eksikliğinin sebebi antropologların bu olguya ilgi bile göstermemesi gerçeğinde yatmaktadır.

3.4.5.1. Doğu ve Batı

Batı ve doğu toplumları arasındaki en belirgin kültürel farklar evliliğe bakış açılarında görülmektedir (Naidoo ve Davis, 1988). Batı kültürlerinde evlilik iki bireyin birliği olarak görülmektedir. Ancak aile onayı arzulansa da genç çiftler eşlerini ailelerinin etkisi olmadan bulurlar. Evlilik romantik aşkın bir sonucu olarak algılanır. Karşıt olarak doğu toplumlarında evlilik, iki aile arasında kurulan müttefiklik olarak görülür (Dion ve Dion, 1993). Ergenler ve genç yetişkinlerin evlilik konusunda ailelerinin beklentilerine uymaları beklenir ve bekleneceği şekilde aşkın evliliğe sebep olması yerine evliliği takip etmesi beklenir (Goodwin ve Cramer, 2000, akt: Lalonde, Hynie, Pannu, Tatla, 2004)

Batı geleneğinde aşk, evlilik için bir sebep iken, doğu geleneklerinde ise evliliğe tehdit oluşturan bir güdü olarak algılanmaktadır. Her iki yaklaşım da aşk olgusunu evliliğin yanında ikincil plana atmaktadır. Özellikle doğu geleneklerindeki aşkın evliliğe karşı tehdit oluşturan konumu, hem o kültürde yaşayan bireylerin hem de bilim insanlarının, aşkın, iradi süreçlerden çok doğuştan gelen ve kontrol edilemez olduğu inancını güçlendirmiştir (Lindholm, 2004).

Bu konuda seçilen üç araştırma örneği, doğu ve batı kültürlerinde yaşanan aşkın, cinsiyet rolleri temelinde nasıl farklı biçimlerde algılandığına dair eşsiz portreler sunmaları bakımından önemlidir.

Birinci çalışma Davis ve Davis’in (1989) “Adolescence in a Moroccan Town” (*Bir Fas Şehrinde Ergenlik*) adlı makalesinden alıntılanmıştır. Douglas A. Davis ve Susan S. Davis (1989), batılı olmayan bir kültürde, romantizmin, kültürel normların baskısı altında nasıl hayat bulduğunu ve biçim değiştirerek var olduğunu resmeder. Çalışmada tüm insanlığın biyolojik olarak ortak paylaştığı bir olgunun kültürler arasında olduğu gibi cinsiyetler arasında da nasıl farklılaştığı rahatlıkla izlenmektedir.

Yaptıkları araştırmaya göre, Fas'ta romantizmin deneyimlenmesi erkek ve kadınlar arasında farklılık göstermektedir. Hem kadınlar hem de erkekler kendilerine uygun, anlaşılabilecekleri biriyle evlenmek istemekteler, ancak kadınlar erkeklerin hissettikleri yoğun tutkuyu nadiren hissettiklerini belirtmekteler. Bunun sebebi, tutkuyu hissetmemeleri değil, verili dışı saflığı algısının etkisiyle bu tip duyguları yakın arkadaşları dışındakilere daha az anlatma eğilimleri olabilir (Davis ve Davis, 1989).

Fas'taki genç kızların bir tür sosyal sorumluluk davranışları geliştirdiği ve bu sorumluluğun romantizme karşı eğilimlerine yansıdığı ortaya konmuştur (Davis ve Davis, 1995). Erken yaştan itibaren sorumlu davranışlar geliştirmelerine yönelik sosyalizasyonları, seksüel tehlikelere dair aldıkları binlerce uyarı ve stabil bir evlilik sürdürmenin pratik önemi, genç kadınların sadece duygularına dayalı hareket etmemelerini pekiştirmektedir (Davis ve Davis, 1989).

Genç erkekler ise çocukluktan itibaren istedikleri her şeyi almaya alıştıklarından yetişkinlikte de bu tutumu sürdürmektedirler. Evlilik kararına ailenin dahil olması, erkeklerin bazı güdülerini dizginleyerek korkunç hatalar yapmalarını engelleme işlevini yerine getirmektedir (Davis ve Davis, 1995).

Geleneksel cinsiyet rollerini benimsemiş bir erkek, toplumun rol beklentilerine uygun bir eş tercih etme eğilimindedir. Öte yandan geleneksel cinsiyet rollerini benimsemiş bir kadın da geleneksel bir eşi tercih edecektir, çünkü o içselleştirdiği aile beklentilerini sağlayacaktır (Lalonde, Hynie, Pannu ve Tatla, 2004).

İkinci çalışma ise, batı ve doğu toplumlarının evlilik ve aşk algılarındaki farklılıkları aktaran, Lindholm'un *The Islamic Middle East: An Historical Anthropology* (1996) başlıklı kitabıdır. Lindholm (2004)'a göre, Ortadoğu'da aşk, batı toplumlarına göre farklı yaşanır. Tutku ile bağlanma deneyimi hem Batı'da hem Ortadoğu kültüründe köklü bir yere sahiptir. Fakat bu deneyimin nasıl yaşandığı farklılık gösterir. Batı'da aşk, tarihsel gidişatı içinde cinselliği, ideallliği ve evliliği birleştirmiştir. Ortadoğu'da ise romantizm ile evlilik bağdaşmaz.

Evlilik, aileleri birbirine bağlayan bir işleve sahiptir. Evlilikte önemli olan duygular değil, erkeğe sağladığı ataerkil sistem içinde kurduğu bağlar ve edindiği konumudur.

Aşk ise, iki kişi arasında yaşanan mahrem bir deneyimdir. Bu bakımdan aşka, evlilik ile birbirine bağlı olmayan bireyler arasında yaşanan, dünyevi bir deneyim gözüyle bakılır (Lindholm, 2004: 415-423).

Lindholm'un açıklamalarından yola çıkarak, batıda artık birbirinden ayrılamaz hale gelmiş aşk ve evliliğin, doğuda ayrı ve ilişkisiz iki olgu olarak görüldüğü söylenebilir. Evlilik, cinsiyet rollerinin farklılaşması üzerinden kurgulanan ve temelde fonksiyonel bir kültürel aktarımı koruma amaçlı uygulanan bir eylemdir. Evlilik üreme fonksiyonlarının ve kadının cinselliğinin kontrolü üzerinden inşa edilirken, aşk bir tür macera, duygusal tatmin sağlama işlevini görür. Bu yolla ataerkil yapının, gerek kadın üzerindeki, gerek aileler arası siyasi ittifak üzerindeki kontrolü korunur.

Doğudaki inançlara göre, erkekler *denetimli* ve *akılcı*, kadınlar ise *erotik* ve *akıl dışı*dırlar. Bu sebeple kadın ve erkeği baştan çıkaran aşk, erkeklerin Allah'a olan bağlılığı için bir tehdit niteliğindedir. Eğer cinsellik, evlilik kurumu ve ataerkilliğin ortaya koyduğu sınırlar içerisinde tutulmazsa, ataerkil yapıya da bir tehdit teşkil etmektedir. Baştan çıkarılan erkeğin şerefi bozulur ve ata soyunun temelini oluşturduğu *kandaşlık* bağları zedelenir (Lindholm, 2004: 416).

Ancak kadının baştan çıkaran rolünün yanında, bir başka rol de mevcuttur. Kadın aynı zamanda annelik rolüyle, ata soyunu devam ettiren ve birliği sağlayan bir işleve sahiptir. Ayrıca oğlunu, ataerkilliğe ve geleceğe hazırlayan kimsedir. Erkek çocuğunu ataerkil ortama hazırlayan da yine annedir (Lindholm, 2004: 416).

Kadınlara yüklenen bu iki çelişik rol nedeniyle kadın hem sosyal düzeni kuran ve sağlayan hem de onu bozan ve tehdit oluşturan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle aşk ve evlilik birbirleri ile bağdaştırılmaz ve mümkün olduğunca aşk yaşantısı engellenmeye çalışılır. Öte yandan Lindholm'a göre (2004: 425) "*Ortadoğu'daki romantizm, ortaya çıktığı toplumsal düzeni karşısına almakla birlikte, bir yandan da onu yansıtmaktadır-üremenin ve soyun önemli olmadığı, erkeklerin ve kadınların aralarındaki husumetten kaçıp bir an için birbirlerinin eşitleri, birey, yaratıcı aktör ve aşıklar olarak buluşabildikleri alternatif bir dünya sunarak.*"

Üçüncü çalışma olarak, Walle'nin (1998) "As Good As a Man Can Be: Some Thoughts on Love, Marriage and Masculinity" (*Bir erkek ne kadar iyi olabilirse: Aşk, Evlilik ve Maskülenlik üzerine düşünceler*) makalesi seçilmiştir.

Doğu toplumlarındaki aşk olgusunun incelenmesinde Walle'nin makalesi de bize değerli bilgiler sunmaktadır. Walle (1998), Pakistan'ın Lahor şehrinde yaptığı alan araştırmasında, Ortadoğu'daki erkeklik biçimlerine dair çok önemli ipuçları sağlıyor ve önemli olgulara parmak basıyor.

Walle'ye (1998) göre erkeklerin ilişkileri iki farklı alanda tezahür eder. Birinci alan karısı ile yaşadığı, ikinci alan da sevgilisi ile yaşadığı. Bu iki yaşam birbirlerinden gizlenir. Evlilik erkek için tüm toplumun gözünde oluşturduğu ve korumaya çalıştığı maskülen konumunu korumaya hizmet ederken sevgilileriyle olan ilişkileri de diğer erkeklerin gözünde oluşturduğu maskülenliğini kanıtlamasına hizmet eder.

Statü endişeleri göz önüne alınırsa bir erkeğin sevgilisi ile gerçekten evlenmeye dair niyetleri olmadığı açık iken, kadının genelde tutku ile güdülendiği ve romantik rüyalarının erkeğini bulduğuna dair inançları olabilir. Erkekler için bu durum imkansızdır, çünkü şevhet duygusunu deneyimlediği bir kadın ancak iffetsiz bir kadın olabilir. Böyle bir evlilik erkeğin toplumun geneli içindeki statüsünü sarsar. (Walle, 1998).

Demren'e göre (2008) Walle, özellikle son yıllarda artarak çoğalan ve ataerkilliği ciddi bir şekilde tehdit eden toplum içindeki bireysel çatışmalara dikkati çekmektedir. Bazı erkekler de var olan değer yargılarına önem vermeyerek, aşk duygularını yaşadıkları kadınlarla evlenmeyi seçip toplumsal dayatmalara karşı kadınlarla birlikte mücadele içerisine girebilmektedirler.

"Ortadoğu'da mahremiyetin ve aşkın ataerkilliği yıkacak bir olgu olarak düşünülmesinin, bu yüzden de bir yandan idealleştirilirken diğer yandan da olumsuzlanmasının boşuna olmadığını düşünüyorum. Bana göre bir gerçeği veya olguyu yasaklamanız için, ondan çok korkmanız gerekir. Ataerkilliği savunanlar ve onun devamını isteyenler, aşktan, sevgiden ve kadınlardan

korkmuşlardır. Bu bağlamda namus, aşkın tam karşısında konumlanır. Namus toplumsal idealde soyun devamının “saflığıyla” ilgili olup, aşkı dışlar. Çünkü aşkın, soyun devamlılığıyla ilgili olmayıp, duyguların denetimsizliğini gösterdiği düşünülür. Aşkın, insanı diğer insanlara karşı açık kıldığı farzedilir.” (Demren, 2008).

Bu üç çalışmada da, görülen ortak yön aşk’ın, ilişkilerin ya da evliliğin baskı kurulan yönünün cinsellik olduğudur. Birçok kültürde çiftler birbirlerine bağlı oldukları ya da yakınlık kurdukları için yargılanmazlar. Ancak tutku ögesi ilişkilerin her zaman, belki de en çok korkulan ögesi olmuştur.

3.4.5.2. Cinsellik

Aşk’ın kültürel anlamda en çok ilgi çeken yönü de yüzyıllardır hemen hemen her toplumda öyle ya da böyle bastırılan, yasaklanan ve denetim altına alınmaya çalışılan cinsellik, yani aşkın **tutku** ögesi olmuştur.

Bireyin cinsellikle ilgili gelişme ve değişimlerinde en önemli etken içinde yetiştiği kültürlerin cinselliğe bakış açısıdır. Kültürlerin cinselliğe bakış açıları birbirlerinden farklı olabildiği gibi, aynı kültür içindeki yöresel farklılıklar da cinselliğe bakışı etkiler. Toplumlar da cinsellik kavramı farklı şekilde algılanmakta, bu farklılıklar da kültür çeşitliliğine neden olmaktadır. Bu konuda toplumların dört farklı tip davranış ve tutuma sahip olduğu kaydedilmiştir:

- **Cinselliği bastıran kültürler:** Bu kültürlerde, gençlerin bilgisiz bırakılması ve evlilik öncesi ilişkinin kesinlikle yasaklanması ile üreme amacı dışındaki cinsellik engellenir.
- **Cinselliği kısıtlayan kültürler:** Evlilik öncesi ilişkiye bir cinsten izin verilirken, diğer cins için yasaklanır. Karşı cins arkadaşlıklarına hoş bakılmaz.
- **Cinselliğe izin veren kültürler:** Cinsellik, hoş görülmez ama göz önünde değilse ses çıkarılmaz. Ergenlerin cinsel eylemlerine bir dereceye kadar izin verilebilir ve evlilik öncesi ilişki normal karşılanabilir.
- **Cinselliği destekleyen kültürler:** Erken cinsel deneyim toplumsal ve biyolojik olgunluk için gerekli görülür. Cinselliğin öğrenildiği kültürlerdir; gelenekler, görenekler

ve kurumlar aracılığıyla gençler cesaretlendirilerek cinsel becerilerini geliştirmeleri sağlanır (Oskay,2005 akt: Avcıl ve Beji, 2011).

Türkiye’de toplumun cinselliğe bakışı, kültürel çeşitlilik nedeniyle yukarıda bulunan ilk üç grup içinde yer almaktadır (Şentürk, 2006; Oskay, 2005; Nalbant ve Bulut, 2001 akt: Avcıl ve Beji, 2011). Ülkemizde halen kızlar aleyhine toplumsal cinsiyet ayrımı yaygındır. Kız çocuklarının cinsellikle ilgili her türlü sorusu yanıtsız kalmakta, ilgileri hoş karşılanmamakta, cinsellikle ilgili eylemleri engellenmekte ve mastürbasyon kızlar için ayıp olarak görülmekteyken, erkeklerin genç yaşta cinsel hayatının başlaması son derece normal ve doğal olarak kabul edilmektedir. Kıza yüklenen görev, erkeğinin ihtiyaçlarını karşılaması ve onun beklentilerine cevap vermesi üzerinedir (Şenyürek, 2007; Kaynaklı, 2008 akt: Avcıl ve Beji, 2011)

Cinsellik, hem toplumsal olanı etkileyen, hem de ondan etkilenen bir olgudur (Dinçer,2007 akt: Avcıl ve Beji, 2011). Cinsellik; kültür, din, yasalar, toplumsal cinsiyete ilişkin inanışlar/ mitlerden etkilenmektedir. Bunların en başında da din gelmektedir. Özellikle geleneksel yapı, tabular, toplumsal değerler vb. durumların daha baskın olduğu ya da bunları din ile de bağdaştırarak daha tutucu, radikal bir yapı içerisinde olan bir ailede büyüyen gencin cinselliğin konuşulmasının bile ayıp, yasak olduğu bir ortamda cinselliğe ilişkin soru sorabilmesi, merak ettiklerini ya da sorunlarını paylaşabilmesi çok zor olacak veya mümkün olamayacaktır. Ayrıca, böyle tutucu bir aile yapısı içerisinde büyüyen gençlerin düşünceleri de bu doğrultuda şekillenecek ve içselleşecektir (Civil ve Yıldız, 2010; Vandermeersch, 1990 akt: Avcıl ve Beji, 2011).

3.4.5.3. Eş Seçimi

İdeal eş tipinin belirlenmesinde, psikososyal özelliklerle birlikte, bazı sosyo-kültürel özelliklerin aynı olması, uyum için önemlidir. Çocukluğun ilk dönemlerinden başlayarak, özellikle cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde, ailenin etkisi önemli olmaktadır. Yetişme sürecinde geleneksel cinsiyet rol davranışları anne ve baba tarafından, kız ve erkek çocuklara örneklenerek aktarılır (Cunningham, 2001; akt:

Yılmazçoban, 2010). Eş seçimi tercihleri, temelde cinsiyet rollerinden köken alır ve bireysel ihtiyaçların eğilimi ile birlikte şekillenir. Bu süreçte bireylerin sosyal beklentiler ile kişisel tercihleri arasındaki uyum önemlidir. Bu uyum sağlanamazsa bireyler zıtdğerli duygular deneyimleyebilir.

Ülkemizde ailenin, eşin kişilik özelliklerine etkisi incelenmiştir. Araştırmada (Kocadere, 1995: 62, akt: akt:Yılmazçoban, 2010) denek ve eşinin ailelerinin kişilik özellikleri bakımından birbirlerine ne kadar benzediğine ilişkin soruya; eşinin ailesi ile kendi ailesinin birbirleriyle çok benzediğini belirten deneklerin yüzdesi, mutluluk düzeyi bakımından iyi durumda algılanan evliliklerde %28.7 iken, mutluluk düzeyi bakımından kötü durumda algılanan evliliklerde %8.1 çıkmıştır. Diğer taraftan ailelerin birbirlerine hiç benzemediğini ifade eden deneklerin yüzdesi, mutluluk düzeyi bakımından iyi durumda algılanan evliliklerde %36 dolayında iken mutluluk düzeyi bakımından kötü durumda algılanan evliliklerde %58 dolayında çıkmıştır.

Buradan anlaşılan, eşlerin ya da ailelerin birbirine benzerliği evliliği olumlu yönde, birbirinden farklılığı ise olumsuz yönde etkilemektedir. Ailenin çocuklarını, kendine benzetme yönündeki etkisinin fazlalılığı, ailede sorunlar oluşturmaktadır. Eşlerin ailelerinin birbiriyle benzer sosyokültürel özellikler göstermesi, aile mutluluğunu sağlayabilmektedir. Bu durum, ailenin sosyalizasyon sürecindeki önemini ortaya koymaktadır. Aile ve akrabalar, eş seçimi ve evliliklerde etkili olmaktadır. Bu etki geleneksel toplumlarda daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Görücü usulünde, aile ve akrabalar söz, nişan ve evlilik aşamalarında flörte göre daha çok etkili ve yönlendirici olduğu bir ilişkiler örgüsüne sahiptir. Günümüzde flörtün yaygınlaşması ve bireyselleşmeyle birlikte, aile ve akrabaların etkisi gittikçe azalmaktadır (Yılmazçoban, 2010).

Bu durumu örneklemleri üniversite öğrencileri olan bir araştırma ile görmek mümkündür. Üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırmada da, "evlilik ve eş seçme ile ilgili bilgileri hangi kaynaklardan edindikleri" sorulmuş, "aile", "arkadaş", "yazılı kaynaklar" ve "diğerleri" gibi seçenekler verilmiştir. Öğrencilerin evlilikle ilgili bilgileri edindikleri kaynaklar arasında, %35 ile "arkadaş çevresi" ilk sırayı almış, bunu %23 ile "yazılı

kaynaklar" ve %21 ile "aile" cevabı izlemiştir. Eş seçiminde kaynak tercihlerine ilişkin cevaplar cinsiyete göre incelendiğinde, evlilikle ilgili bilgi kaynağı olarak, erkeklerde, "arkadaş çevresi" ile "yazılı kaynakların", kızlarda ise, "arkadaş grubu" ve "ailenin" başta geldiği, kızların erkeklere göre aile çevresini daha çok ve yazılı kaynakları daha az tercih ettikleri anlaşılmıştır. Her iki cinsiyette de arkadaş grubu" bilgi kaynağı olarak birinci sırayı almaktadır (Özgüven, 1994: 66, akt: Yılmazçoban, 2010).

Tüm verilerden hareketle, eş seçiminin eski nesillerde ailenin beklentisi doğrultusunda yapıldığı görülmektedir. Bunun yanında yeni nesillerde aile beklentisinin etkisi giderek azalmakla birlikte, eş seçiminde tamamen özgürlükçü bir eğilim benimsenmediği görülür. Yeni nesillerde eş seçimi arkadaş grubunun onayından oldukça etkilenmektedir. Sonuçta değişim bireylerin daha bireyselci yapısından değil, referans grubunun değişmesinden kaynaklanmaktadır.

3.4.5.4. Kültür ve Değişim

Geleneksellik ve modernlik, tavırları değişim sürecinden geçen bireyin tutum ve davranışlarını göstermesi, hayata karşı bakışını ifade etmesi açısından oldukça önemlidir. Hem kadın hem de erkek, her iki cinsiyet grubu da maruz kaldığı sosyal şartlar itibarıyla konumları, bireysel rol ve statüleri ile alakalı bazen yeni değerlendirmelerde bulunur. Bu değerlendirmeler cinsiyetlere özgü tanımlamaların şekillenmesine de etki eder (Ersoy 2009). Aşk olgusunun toplumlar arasında kültürlere özgü biçimlerde farklı olduğu, ancak aynı zamanda günümüzde yaşanan kültürel etkileşim ve değişimlerden aşk anlayışının da etkilendiği söylenebilir. Bir başka deyişle, **küreselleşme** ve **modernleşme** süreçlerinin etkisiyle kültürel anlamların sürekli ve hızla değiştiği günümüzde aşkın anlamı ve doğasını da sürekli ve hızla değişmektedir.

“Aşk kavramımızın yıllar içerisinde nasıl değiştiğini ve kendimizin de yaşlandıkça nasıl evrildiğimizi görebiliriz. Aşk bir yönüyle kültür ve zaman tarafından şekil verilmiş bir fikirdir. Tarih boyunca romantik aşk algısı, imtiyazlı sınıfların hoşlandığı platonik ideal ile araba satmak için kullanılan biyokimyasal fenomen arasında radikal bir biçimde değişmiştir” (Barusch , 2008; 10).

Değişim, sabit ve katı kurallara sahip topluluklarda bile apaçık ortadadır. Davis ve Davis, (1989; 1993; 1995)'in daha önce örneği verilen Fas'taki araştırmalarında, gençler arasında aşka dayalı evlilik tercihleri olduğu yönünde bir değişimden söz etmektedirler. “Eski nesillerde evlilikler genç insanların uyması gereken, aileler arasında düzenlenen anlaşmalardı. Bugün çoğu genç, özellikle erkekler, potansiyel bir eş seçip ailelerinin onayını almaya çalışıyorlar. Kızların da akıllarında belirli bir erkek bulunuyor ancak onların öneride bulunmaları kültürel olarak uygun bulunmuyor.”

Aşkın evrensel temellerine rağmen, iki kişinin aşk derken bahsettikleri çok farklı iki deneyim olabilir. Toplumsal anlamların ve referansların, rol atıflarının bu değişimlerinden ötürü aşk kavramının algısının ve yaşantılanma biçiminin de toplum içerisinde değişeceğini öngörmek mümkündür. Bu değişim sadece nesiller arasında değil kendi hayat döngülerimiz içerisinde bile gözlemlenecek kadar hızlı gerçekleşebilmektedir.

Küreselleşmenin toplumların kolektivist yönlerini törpüleyici ve bireyselliği öne çıkartan etkisini kendi ülkemizde de izlememiz mümkündür. Her nesilde daha bireyci olma yolunda ilerleyen doğu toplumlarında aşk-evlilik ayrımı batı toplumlarındaki gibi tek bir potada eriyebilecek değişimlere doğru ilerlemektedir.

Konuyu *Tooby ve Cosmides'in* (1992) ifadesi ile özetlersek:

“Evrenselliğine rağmen kültürler, insanların aşk hakkındaki tanımlamaları ve romantik çerçeveden nasıl davranacakları üzerinde derin bir belirleme gücüne sahiptir. Kültürler arası çalışmalar duyguların kompleks dünyasına ve insanoğlunun “genlerinde yazılmış” olduğu kadar kültürlerinde ve tarihlerinde de yazılmış duygusal yaşantılarına bir bakış atmamıza olanak tanır.”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE TEKNİKLER

3.1. AMAÇ

Bu araştırmanın amacı; yakınlık, tutku ve bağlılık boyutları çerçevesinde meydana gelen farklı aşk tiplerinin (romantik aşk, şefkatli aşk v.b.) kentli, orta ve orta-üst sosyo-ekonomik düzeyden bireyler arasında gözlemlenmesi, bu tiplerinden hangilerinin tercih edildiğinin ve neden tercih edildiklerinin nesiller bağlamında belirlenmesidir.

3.2. VARSAYIMLAR

1. Çiftler arasındaki ilişkiler yakınlık, tutku ve bağlılık boyutlarından oluşur. Bu boyutlar her ilişkide farklı biçimlerde bir araya gelebilmektedir.

2. Bu boyutlar yaş, cinsiyet, deneyim gibi çeşitli değişkenler sebebiyle zaman içerisinde değişebilir ve farklılık gösterebilir.

3.3. HİPOTEZLER

1. Aşk bileşenlerinin tercihleri ve aşk tipleri nesiller arasında farklılaşmaktadır.
2. Yaşam deneyimi bakımından kuşaklar arasındaki fark, aşk bileşenlerindeki değişmeyi gösterir. Bir başka deyişle, yaşam deneyimi arttıkça (yaşlı kuşak) yakınlık ve bağlılık önem kazanacak, tutku azalacaktır.
3. Yakınlık, tutku ve bağlılık boyutlarının hangisine daha fazla önem ve öncelik verildiği kültürel beklentilerden etkilenmektedir.

3.4. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Araştırmada, başta katılımlı gözlem olmak üzere, odak grup görüşmeleri ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çiftlerle hem beraber hem de tek başlarına görüşülmüştür. Bu çerçevede, katılımcıların kendi aşk hikayelerini anlatmaları istenmiştir. Bundan başka, bireylerin yaşam öyküleri toplanmış, bu veriler de analize dahil edilmiştir.

Bu süreçte sesli veya yazılı kayıt tutulmuştur. Uygun gören bireylerin ses kaydı alınmıştır. Rahatsız oldukları gözlemlendiği takdirde yazı ile kayıt tutulmaya devam edilmiş ya da kayıt tutulması tümünden bırakılmıştır.

3.5. ÖRNEKLEM

Bireysel seçimlere dayanan şekliyle “aşk”, günümüzün kentli, modern yaşam tarzının bir görünümüdür. Bu nedenle örneklem seçiminde kentli, orta ve orta-üst sosyo-ekonomik kesimden bireyler tercih edilmişlerdir. Kartopu tekniği ile seçilen katılımcılar, üç ayrı gruptan oluşmaktadır: 1. Beyaz yakalı çalışanlar (10 kişi) ; 2. üniversite öğrencileri (10 kişi); 3. lise öğrencileri (10 kişi). Bu gruplar, aynı zamanda araştırma sorununun üç ayrı yaş kategorisini temsil etmektedirler. 40-70 yaş arasındaki çalışan bireyler, eski nesli; 18-25 yaş arası üniversiteli öğrenciler yeni nesli; 14-18 yaş arası lise çağındaki bireyler ise, en yeni nesli temsil etmektedirler. Yaşlı katılımcılardan, 8 kişi evli (4 çift), 2 kişi bekar; genç yetişkinlerden 10 kişi sevgili (5 çift) ve gençlerden de 4 kişi sevgili (2 çift) ve 6 kişi de yalnızdır.

14-18 yaş arası genç grubun ekonomik özgürlükleri ve hayati sorumlulukları göreceli olarak yoktur. Bu grup, sık değiştirilen sevgilileri ve problemlili ilişkileri ile karakterize edilebilir. Hayatlarındaki odak nokta ilişkileridir. Bu odağa rağmen ilişkileri konusunda ne istediklerini bilmedikleri, kendilerini tanımaya çalıştıkları bir dönemde bulunmaktadırlar. Aşk algıları çok kısa zamanda, sıkça ve kolayca değişmektedir.

18-25 yaş arası genç yetişkinler, ekonomik özgürlüklerini ellerine almaya başlamış ya da bunun için planlar yapmakta ve hayatın sorumluluğunu üzerlerinde hissetmektedirler. Bu grup ilişkileri ikinci plana atmaları ve kariyerlerini birinci plana almaları ile karakterize edilebilir. İlişkiler daha uzun soluklu, evlilik denemesi niteliğindedir. İlişkide olunan insan, artık potansiyel eş olarak değerlendirilip tartışılmaktadır.

40-70 yaş arası yetişkinler ise hayatlarını düzene oturtmuş, kendilerinin yanında, eşlerinin hatta çocuklarının sorumluluklarını üstlenmektedirler. Bu dönem hayatın rutinlerine ilişkilerin de dahil edildiği dönemdir. İlişki biçimi genelde evlilik biçimindedir ve bireylerin günlük hayatın zorlukları karşısında destek aldıkları bir fonksiyona sahiptir.

Araştırmada seçilen üç farklı örneklem grubu kültürel değişimin farklı dönemlerinde kültürlenme süreçlerini yaşamakta oldukları için seçilmiştir. Böylelikle kültürel değişimin nesillere olan etkileri bakımından nasıl farklılaştığı aşk kavramının değişimi üzerinden incelenebilecektir.

3.6. ALAN

Araştırmanın alanı, İzmir'dir ve bu kentin seçilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Öncelikle etnik kimliklere ve farklılığa hoşgörüsü (Tatlıdil, 2009) ile tanınan İzmir, küreselleşmenin yıllar içerisinde getirdiği değişimlere birçok başka kente göre daha açık kalmıştır (Erkan, 2009). Dolayısıyla, eski kuşak İzmirli ile yeni kuşak İzmirli arasındaki kültürel farklılaşma, ciddi çatışmalara meydan vermeden artmıştır. Kültürel değişimin medya ve birçok başka kanaldan güçlendirilmesi ile eski ve yeni kuşak İzmirli hayatı algılayışları, aşkları, işleri, gündelik rutinleri birbirlerinden oldukça farklılaşmıştır. Kuşaklar arası farklılaşmanın büyüklüğü, aşk yaşantılarının zaman içerisinde nasıl değiştiği, aşka ne gibi anlamlar atfedildiği ve kültürel kurgu içerisinde bir kavramın nasıl değişebildiğinin gözlemlenmesine yardımcı olması beklenmektedir.

3.7. ANALİZ TEKNİĞİ

Bu araştırmadaki veriler, karmaşık insan deneyimini tanımlama, yorumlama ve anlama amacı güden anlatı analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Etkili bir duygu teorisi, bilişselliğin ötesinde, etkileşimsel bir süreci kurgulamayı ve çözümlemeyi gerektirir. Duyguları anlamanın, kendini hissetme analizi aracılığıyla kendimizi ve ötekileri incelememiz ile mümkündür (Denzin, 1984). Yaşamın karmaşık olguları çerçevesinde, ötekileri incelemek için en uygun yöntemlerden biri de “anlatı analizi”dir (*narrative analysis*).

Anlatı, insan eylemlerini ve karmaşıklığını aydınlatır. İnsanlar genelde deneyimlerini bir anlatı formunda şifrelerler, özellikle de ötekiler ile ilgili olan deneyimlerini (Webster ve Mertova, 2007: 21). Hikayeler, bir deneyimi yaşayan insanların deneyimlerini izlememize olanak tanır. Anlatıların (*narrative*) temel görevi bize bir deneyimi, kendi hayatlarımızda deneyimlemeden anlamamıza imkan tanımasıdır (Webster ve Mertova, 2007: 20). Hikayeler nesillerin, tarihin ve kültürün özüdür. Yaşam yolculuğumuzun yansımaları olduğundan, çok önemli bir araştırma aracıdır (Webster ve Mertova, 2007: 25). Bu nedenle görüşmecilere konuşma sırasında spontan bir biçimde istedikleri birkaç olayı anlatma özgürlüğü tanınmıştır. Bu olaylar genelde duygu yüklü deneyimler olmuştur. Dolayısıyla bireylerin zihinlerindeki aşk algısı, önceden hazırlanmış sorulardan çok bu hikayeler sayesinde daha gerçekçi bir şekilde gözlemlenmiştir.

Anlatı bilgi aktarımı için bir araçtır; toplumsal yeni fikirleri anlamamızı kolaylaştırır, karmaşıklığı gösteren organize olmuş bir çerçeve sunar. Anlatısal araştırma (*narrative inquiry*) insan merkezli bir perspektiften, karmaşıklığı keşfetmek amacı taşır (Webster ve Mertova, 2007: 22). Aşk olgusunun ve yakın ikili ilişkilerin karmaşık doğasını ancak bu şekilde incelemek mümkündür. Çünkü bu alan doğası gereği niceliksel verilere anlamlı cevaplar vermez. Kültürel birikimin aşk olgusunu nasıl şekillendirdiği hikayelerde gizlidir.

Anlatı analizini diğer geleneksel araştırma metotlarından daha çekici kılan, insan merkezci olması ve karmaşıklığı bütüncü ve duyarlı bir biçimde ele alma kapasitesidir. Bundan öte, anlatısal araştırma, niteliksel araştırma ile kombine edilebilir ve iki tip yöntemin güçlü yanları bir arada kullanılabilir (Webster ve Mertova, 2007: 24).

Anlatı analizinin, hafızaya dayalı olması, anlatılanların gerçekliği konusunda şüpheler uyandırabilmektedir. Ancak incelenen olgular (benlik ve duygular), somut fizyolojik temellerinin ötesinde zaten öznel deneyim ve yaratımlardır. Bu bağlamda anlatı analizinin bir yöntem olarak uygulanması bilimsel güvenilirlik konusunda bir tehdit teşkil etmemekte, aksine olgunun derinlemesine incelemesi için bizlere yorumsamacı bir çerçeve çizmektedir.

Değişen dünyada bilgi birikimi, sürekli, hızlı ve katlanan bir biçimde devam etmektedir. Bu durum yakın alanlardan yeni yaklaşım ve yöntemlerin alınması ile yeni bilgilerin alt kategorilerini ve uzmanlaşma alanları yaratmaktadır. Bilgideki bu büyümenin araştırmacılar için yarattığı birçok yeni karmaşanın çözümü, sadece disiplin bazlı değil bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir (Webster ve Mertova, 2007: 115). Bu nedenle aşk olgusu ve yakın ilişkiler bütüncül bir perspektiften incelenmeye çalışılmıştır.

3.8. SÜRE

Araştırma üç farklı süreçte gerçekleşmiştir. Araştırma süresini ilk üç ayı literatür taraması ve kuramsal okumalara ayrılmış; sonraki altı ay boyunca alan araştırması yapılmıştır. Bu süreçte yeni sorular ile sürekli gelişen, döngüsel, spiral bir sorgulama meydana gelmiştir. Son üç ayda ise verilerin değerlendirilmesi, yazılması ve kuramın tekrar gözden geçirilmesi gerçekleştirilmiştir. Çalışma, toplamda bir yıla yakın bir sürede tamamlanmıştır.

3.9. SINIRLILIKLAR

Araştırmada, konusu gereği, birtakım sınırlılıklar ve zorluklar ile karşılaşmıştır. Öncelikle görüşmelerde çiftler ile eş zamanlı görüşülmesi genelde mümkün olmamıştır. Bir yandan ilişkideki çiftlerin birbirlerinin verebileceği potansiyel cevaplardan etkilenmemeleri istenmiştir.

Öte yandan görüşmelerde erkeklerin sevgili ya da eşlerinin rahatça konuşmalarını engelleyecek türden davranışlar ile görüşmelerin verimliliğini azalttıkları durumlar yaşanmıştır. Bu nedenlerden dolayı görüşmeler çoğunlukla ayrı ayrı yapılmıştır.

Bunların dışında kimliklerinin gizli tutulması ve özel yaşamlarının paylaşılması hususunda çekinceleri olan bireylerin yüzeysel, üstü kapalı ve derinlemesine sorgulamalara imkan tanımayan tavırları nedeniyle, verilerin istenilen biçimlerde toplanması hususunda zorluklar ile karşılaşmıştır.

Son olarak, aşk olgusunun hayatlarımızın her yönüne işleyen doğası gereği ve bu alandaki araştırmaların sınırlı olmasından dolayı verilerin sınırlandırılması ve bağlantılandırılması zorlu bir süreç gerektirmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN BULGULAR

Bu çalışmada, İzmir’de yaşayan üç farklı neslin aşk yaşantıları betimlenmiştir. Bu betimlemede, yaş gruplarının genel özellikleri, aşka dair kültürel algıları, aşk deneyimlerinde hangi öğelere öncelik tanıdıkları, bu tercihlerin onları hangi aşk tipini deneyimlemelerine yol açtığı, öğelere verilen önceliğin nedenleri ve bireyler için yerine getirdiği işlevleri, cinselliğin aşk yaşantısındaki ve kültürel kabuller içindeki yeri dikkate alınmıştır. Kısaca, aşk olgusunun (yakınlık, tutku, bağlılık), değişen kültürel koşullar altında bireylerin yaşamlarında nasıl bir görünüm kazandığı betimlenmiştir.

4.1. BETİMLEMELER

4.1.1. 14-18 yaş grubu

14-18 yaş aralığı gençlerin ergenlik dönemini ifade etmektedir. Antropolojik bir kavram olan ‘kültürleme’, insan hayatının her anına yayılmış bir kültürel adaptasyon süreci olarak tanımlanabilir. Ergenlik çağıının önemi, bu sürecin insan hayatında en hızlı yaşandığı dönem olmasıdır. Ergenlik çağı ile bireyler artık yetişkinliğe adım atmaktadırlar. Kültürel alanda sorumlu tutulmaya başladıklarını hissederek, içerisinde yaşadıkları çevrenin normlarına hızlı bir uyum sağlama sürecine girerler. Eskiden ‘*aklı ermiyor da ondan*’ denilerek hoşgörülen davranışlarına, artık birer yetişkin, halk tabiriyle ‘*kazık kadar adam / koca kız*’ oldukları için sert tepkiler almaya başlarlar. Bunu da en çok utanç duygusu aracılığıyla hissederler. Bu utanç duygusu ergenlerin aidiyet hissiyatının zedelenmesi eşliğinde meydana gelir ve yeniden kabul görmek için onları, davranışlarında hızla değişim yapmaya iter.

Bireylerden ait oldukları çevrede tutarlı, toplumda kabul görmüş meziyetlere sahip bir benlik sunumu beklenir. Bu durum cinsiyetler arasında birtakım farklılıklar gösterse de temelde yaşananlar benzerdir.

Ergenler hızla değişmeye başlarlar, değişimin hızından dolayı yaşadıkları sürecin çok da farkında olmadan değişirler. Oğlanlar ‘*erkek olmak*’ için, kızlar ise ‘*kadın olmak*’ için gerekli olduğunu düşündükleri sıfatları edinirler, rolleri benimserler. Üstelik bu rollere dair fikirlerini sadece tek bir kaynaktan elde etmezler. En az aileleri kadar etkili olan arkadaş grupları ve onları takiben medya araçları ve diğer ortamlar da cinsiyet rollerine dair çeşitlilik sunar (Feiring, 1996; Ersoy, 2009). Bu da aynı konu hakkında birçok bakış açısının varlığı demektir. Genç birey, birçok farklı bakış açısından kendisine en yakın olanı seçmek ve bu seçimi ile ait olduğu her grubun içerisinde varlığını sürdürmeyi öğrenir. Bu süreçte, yalan söylemek, gizlemek gibi sosyal kabiliyetler de kazanır çünkü İzmir gibi büyükşehirlerde birçok farklı norm bir arada varolabilir. Aynı çevre içerisinde bile farklı kabuller benimsemiş iki kişi arasında, yargılanmadan iletişim kurmak ciddi bir beceri ister. Bireyler, ait oldukları grup içerisinde nasıl göründüklerine dair endişeler taşır, arzu ettikleri benlik sunumunu kabul ettiremedikleri zaman agresif tepkiler gösterebilirler.

Bireyler ait olduğu cinsiyetin hem fiziksel özelliklerini hem de toplumsal özelliklerini tanırlar. Toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenmesi ile karşı cinste ne aradıklarını keşfederler. Bir bakıma arzu duydukları özelliklerin (yakınlık, tutku, bağlılık) ne olduğunu keşfederler. Bu dönemin en önemli karakteristik özelliği kendilerini her geçen gün daha iyi tanıdıkları için yaşama dair ve aşka dair sürekli yeni öyküler oluşturup, deneyimlenen sürecin bilindik olduğu ilüzyonunu yaratmaya çabalarlar. Ancak yetişkinlere göre çok daha hızlı değişen dünyaları buna pek de izin vermez ve benlik ilüzyonları sürekli dağılır. ‘*Kendilerini çözmüş olma*’ hissinden, ‘*kim olduklarını ve nereye ait olduklarını bilmedikleri*’ hissine hızla geçebilirler. Bu süreçte bazıları sürekli sevgililerinden ayrılıp yenilerini bulurken, daha az popüler¹ olanlar da içlerine çekilme davranışı gösterirler.

Hızlı değişen benlik algıları, yaşama dair tüm bakış açılarını etkiler. Özellikle de benlikleri ile en içiçe olan ‘*ilişkiler*’ alanını. Bireylerin en yoğun biçimde kendilerini tanımaları ve ne istediklerini keşfettikleri bu dönemde öteki ile olan ilişkilerinde

¹ **Popülerlik**, kendi yaş grupları içinde kabul gören ve imrenilen özelliklerin bir çoğuna sahip olan, kendi arkadaş gurubunun dışındaki bireylerden de ilgi ve saygı gören bireylerin sahip olduğu üstünlük referansıdır.

oldukça sık tutarsızlıklar ve çatışmalar yaşarlar. Bir gün *BFF*² olan kızların ertesi hafta birbirlerinin baş düşmanı haline geldikleri sıklıkla görülebilmektedir. Bu problemlerin ve çatışmaların genelde iki kaynağı olduğu görülmektedir; erkek arkadaşlar ve popülerlik.

4.1.1.1. Benlik Kurguları

Ergenler, benliklerini tanımanın ve oluşturma hızı olduğu bu dönemde değişen koşullar bağlamında bireyselci ve toplulukçu davranış tarzlarını değişimli olarak sergilerler. Hatta bazen aynı grup içinde farklı davrandıkları bile görülebilir.

Ergenlerin benlik farkındalıkları ise genellikle, kamusal ve kolektif benlik farkındalığı yönelimlidir. Roller ve normların öğrenilmesi için büyük miktarlarda enerji harcadıkları bu dönemde, kendi ve ötekilerin davranışlarını yorumlayıp yargılayacakları rol modeller edinirler. Bu modelleri referans alarak kendilerini, arkadaşlarını ve diğer grupları yargırlar (kategorilendirirler) ve bu süreçte kimliklerini örerler. Öte yandan zaman içerisinde ördükleri kimlikleri hakkında da geribildirim alıp, ne kadar başarılı bir benlik sunumu yaptıklarını görmek isterler. Bu geribildirimi duyguları aracılığıyla hissederler. Özellikle utanç bu dönemde en sık yaşanan duygudur, çünkü utanç grup aidiyetine layık olunmadığının geri bildirimidir. Utanç duygusu davranışlarının ardındaki en güçlü motivasyondur. Bu duygu hissedildiğinde ergen iki tip davranıştan birini gösterir. Ya kendisinden beklenen davranış değişikliğine yönelir ya da utanç duygusunu bastırmak üzere aşırı tepkiler (genellikle öfke) ile kendini savunur. Sonuçta davranışlarının temel güdüsü dahil oldukları grup içi aidiyet ve güven duygusunu sağlamaktır. Bu yüzden, genelde dikkat odakları insanlarda ve onların kendileri hakkında ne düşündüklerindedir.

4.1.1.2. Eş Seçimi

Baskın kamusal benlik algıları nedeniyle sevgililerini bulma konusunda da yakın çevrelerinden gelen fikirlere verilen önemin büyük olduğu görülmüştür. Özellikle iki

² '*BFF*' (*best friend forever*): Kızların, Amerika kökenli medyadan edindikleri bir kavram.

çevrenin büyük etkisi olduğu söylenebilir; arkadaş grupları ve aileler (genellikle anneler). Bu iki çevre bireylerin karşı cins tercihleri konusunda sürekli bir ikilem yaratırlar. Çünkü aşk olgusunu her birey, kendi kültürel döneminin etkisi içerisinde kavramaktadır. Bu ikilemi bir katılımcının farklı günlerde yapılmış görüşmelerde kullandığı çelişkili ifadelerinde görmek mümkündür.

“Erkek arkadaşım babam ile sohbet edebiliyorsa benden de onayı alır.” derken bir başka görüşme esnasında, *“Doruk ile çıkmamı hiç istemiyorlar (ailesi) ama onu çok çekici buluyorum. Ayrıca okulda birçok kızın onunla çıktığım için beni kıskandığını biliyorum.”* demektedir.

Erkekler bu konularda daha özgürdürler ve aile içerisinde genelde sevgilileri hakkında pek fazla konuşulmaz, onun ilişkisiyle ilgili kararlarına da pek karışılmaz. Kızlar için ise durum biraz daha karışıktır. Kızlar okuldaki en popüler erkekler ile birlikte olmak isterler. Çünkü bu erkeklerin benlik sunumlarına verdiği katkıyı arzu ederler. Ancak okuldaki popüler erkeklerin davranış biçimleri, genellikle ailelerin beklentileri ile çelişir. Çünkü aşk bileşenlerine verilen önem farklıdır. Bu süreçte ergenler oldukça çelişkili duygular yaşarlar.

Kendi istekleri genelde arkadaş grubunun istekleri ile paraleldir, ancak kişinin ailesi yaşam kararları hakkında en çok söz sahibi olan referans kaynağıdır. İç-grup normları (ailenin beklentileri) ile kendi arzuları (arkadaşlarının onayı) arasındaki çelişkiyi çözmek, bir çeşit denge kurmak ile mümkündür. Bu denge iki yolla kurulur:

Öncelikle, ilişki ve ilişkiye dair detaylar genellikle anne ile paylaşılır ve babadan gizlenir. Annelerin her koşulda çocuklarından yana olan tavırları ve genelde aile içerisinde ergen ile baba (otorite figürü) arasında uzlaşım sağlama rollerini üstlenmeleri bu şekilde bir yönelim yaratır.

İkinci olarak, ergen bolca yalan söylemeyi ve manipülasyonu öğrenir. Manipülasyon genelde ergenin ailenin beklentilerine aşına olması ve erkek arkadaşının, bu beklentilere uyan davranışlarını anlatıp, sevmeyeceklerini tahmin ettiği davranışlarını gizlemesi biçiminde gerçekleşir.

Halk arasında kadınlar için kullanılan ‘*o adamı parmağında oynatır*’ tabirinin kökeni belki de kadınların daha baskı altında yetişmelerinden ve bu ortamda arzularını gerçek kılmak adına erkeklere göre manipülasyonu öğrenmeye daha çok gerek duymalarından kaynaklanmaktadır.

4.1.1.3. Aşk Tipolojileri

Ergenlerde aşk bileşenleri konusunda ortak bir tercih görülmemekle birlikte, ilişkilerdeki önem sıralaması cinsiyetler arasında farklılık göstermektedir. Erkekler için önem sıralaması tutku, bağlılık ve yakınlık iken; kızlarda ise, tutku, yakınlık ve bağlılık olduğu görülmüştür. Ancak bu sıralamayı yaparken bile sürekli çelişkiye düştükleri, ‘*aslında bilmiyorum*’, ‘*emin değilim*’ gibi belirsizlik ifadelerini sıkça kullandıkları görülmüştür. Bu verilerden hareketle ergenlik çağındaki gençler arasında, erkeklerin ‘*tutkulu/aptalca aşk*’ ve kızların da ‘*romantik aşk*’ tipini tercih ettikleri söylenebilir.

Erkekler, ilişkiye girme nedeni olarak, genellikle cinsel deneyimler yaşamak isteklerini gösterirken, kızların çoğu, birlikte oldukları erkeğin statüsünün yüksek olması konusunda birleşirler. Birçok kız, çekim hissetmedikleri halde statüsü yüksek erkeklerle birlikte olduklarını söylemektedir.

4.1.1.4. Cinsellik Algısı

Günümüz İzmir’inde yaşayan ergenler cinsel yaşam ile giderek daha erken yaşta tanışmaktadırlar. Bu tanışıklık aile tarafından mümkün olduğunca engellenmeye çalışılsa da arkadaşlar tarafından da bir o kadar desteklenmektedir. Bir toplumun cinselliğe dört biçimde (bastıran, kısıtlayan, izin veren ve destekleyen) yaklaştığını göz önüne alarak gözlem yapıldığında, aynı toplumda erkekler ve kızlar için farklı yaklaşımların benimsenmiş olduğu görülür.

Erkeklerin cinsel yaşamı genellikle özgür bırakılmakta, hatta zaman zaman ailenin diğer erkek üyeleri tarafından desteklenmektedir. Öte yandan kızların cinselliği kısıtlanmaktadır. Ancak yeni nesil gençlerin ilişkiye girme yaşlarının giderek düştüğü göz önüne alınırsa artık kültürel yaklaşımın kısıtlamadan, izin verilene doğru bir kayma

gösterdiği, kızlar ile erkekler arasındaki farkın giderek kapandığı söylenebilir. Ama genel hatlarıyla ergenler cinselliğe izin veren kültürel yaklaşım içerisinde önceki nesillere göre çok daha rahatça cinselliklerini deneyimledikleri görülmektedir.

Ailesinin erkeklerle cinsel ilişkiye girip girmediği sorulan kızların çoğu, ailelerinin bilmediklerini, çok azı da sadece annelerinin bildiğini belirtmiştir. Birçoğu da “ *hiç konuşmasak ta annem tahmin etmiştir* ” demektedir.

Cinsel ilişki yaşamak, erkekler için esas amaç iken, kızlar cinselliği en az zevk kadar erkeği elde tutmak amaçlı gördüklerini belirtmişlerdir. Onaltı yaşındaki Eylül bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle dile getirmiştir:

“ Bir erkek, bir süre sonra sizinle yatmazsa, yatacağı birini bulur. O yüzden onu kaybetmemek için bir bakıma yapmak zorundasın. Ama hemen birlikte olursan da kaybedersin, yeterince bekletmelisin ama aldatılmayı göze alırsan tabi. ”

Bahsettiği erkek, okullarındaki popüler erkeklerdendir ve diğer kızların da onunla çıkmak istediğini bilen katılımcı onu elinde tutmak için gerekli her şeyi sunmaya hazırdır.

Buradan yola çıkarak, 14-18 yaş arası gençlerin cinselliği, cinsellik için olmaktan çok sosyal statü ile ilişkilendirdiklerini söyleyebiliriz. Erkeğin statüsüne eklenerek güçlü bir benlik sunumu sunmak için ailelerinin baskıları ile arkadaşlarının baskıları arasında zor bir denge kurmaya çalışmaktadırlar.

Bu yorucu ve karmaşık süreçte birçoğu içsel bir yönelim sergileyerek kendilerinin ne istedikleri, nasıl hissettikleri veya eylemlerini hangi sebepler ile yaptıklarını sorgulamadıkları gibi bu sorular kendilerine sorulduğunda genellikle bilmediklerini ifade etmişlerdir. İçsel kaynaklara yönelmenin eksikliği onların kamusal ve kolektif ben algılarının ile şahsi ben algıları arasında bir dengesizlik olduğunu göstermektedir. Bu dengesizlik genelde başarılı olduğunu düşündükleri benlik sunumlarının tutarlılığını sekteye uğratacak bir olay ile fark edilebilir. Benlik sunumunun başarısını engelleyecek bu tip olaylar, çoğunlukla ayrılık gibi dışsal bağlamlara endeksli olduğu için kontrol edilemez bir hal sergilerler.

4.1.1.5 İlişki Başarısı

Bu çağdaki ergenlerin ideal ilişkinin ne olması gerektiği konusunda ortak bir görüşleri yoktur. Görüşülen gençler arasında sadece tutku ya da sadece yakınlık arayanlar olduğu gibi bu isteklerinin her yeni ilişkide değiştiğini belirtenlerin sayısı da oldukça fazladır.

Bir ilişkinin başarısı aslında içeriğindeki öğelerden çok, ilişki içerisindeki iki insanın beklentilerini karşılayan eşler bulması belirler. Ergenlik döneminde hala çalkantılı olan cinsiyet rolleri ideal ilişkinin kurulmasını zorlaştırır. Ergenlerin özellikle tutku ve yakınlık arasında gidip gelen bir tavır sergiledikleri görülmüştür. Bir ilişkisini sadece tutku bazlı yaşadktan sonra daha derin bir deneyim yaşamak arzusu ile yakınlık bileşenine arzu duyan bireylerin bu tip bir ilişkiyi sunacak yeni bir sevgili bulmaları gerekmektedir. Bir süre sonra da bu tip bir ilişkinin sıkıcı olarak nitelendirilip eski biçimde bir ilişki aramaya yöneldikleri de görülür. Kendileri de ne istediğini bilmemenin huzursuzluğunu yaşadıklarını defalarca belirtmişlerdir.

Bir ilişkinin ne kadar başarılı olduğunu anlamak için öncelikle arkadaş çevrelerinin ilişkileri ve sevgilileri hakkında ne düşündüklerine dikkat etmekte, sonra da sosyal ortamlarda sevgililerinin kendilerini ne kadar ‘mükemmel’ gösterdiğine bakmaktadırlar.

Görüşmecilerden Aslı (16), “*eğer, koluma taktığımda diğer kızlar beni kıskanıyorsa o ilişkinin gideri var*³” demektedir. Sevgilinin seni mükemmel göstermesi ile ne kastettiği sorulduğunda ‘mükemmel sevgili’ kavramının öğelerini şu önem sıralamasında belirtmişlerdir: *zengin olması, yakışıklı olması ve sosyal ortamlarda korumacı olması*.

Tüm bu özelliklerin ortak noktası hiçbirisinin içsel özelliklere, yakınlık ve bağlılık kurma yönünde işlevlere yönelik olmamalarıdır. Tüm özellikler sevgililerinin kendilerini nasıl sundukları üzerine kurulmuştur. Erkekler için ise dikkate alınan tek özellik vardır, güzellik.

Ergenler için sevgili seçimleri ve yaşanan ilişki, tamamen kendilik sunumlarına fayda sağladığı ölçüde başarılı ve devam etmeye değerdir. İlişkisi ergene, kendine ve ötekilere yönelik karışık bir duygu demeti sunar. Kendine yönelik, gurur, güzel ve zeki hissetme,

³ ‘Gideri var’ kavramından kastedilen ilişkinin kabul edilebilir olmasıdır.

ötekileri kıskandırmanın tatmini ya da başaramamanın öfkesi deneyimlenebilir. Bu duyguların hepsi ergenlere istediklerine ne kadar yakın ya da uzak olduklarına dair ipuçları veren araçlardır. Bireyler ötekilere, yaptıkları sunumun ne kadar başarılı olduğunu kendine yönelik ve ötekine yönelik duyguların ne kadar olumlu ya da olumsuz olduğundan çıkarsarlar.

Kıskançlık, kızlar arasında özellikle yaratılmak istenen duygulardan birisidir ve sadece sevmedikleri kişilere değil en yakın arkadaşlarını bile kıskandırmak ergen için tatmin edicidir. Çünkü kıskançlık arzu nesnesinin kimin elinde olduğunu göstermesi işlevini görür. Kıskanılan tatmin olur çünkü en güzel, en yakışıklı sevgiliye sahip olan, dolayısıyla da sosyal ortamda en tepede olan odur.

4.1.1.6 Aşk Deneyiminin Etkisi

Aşk deneyimleri, özellikle ergenlik çağında büyük öneme sahiptir. Çünkü bu deneyimler, ne isteyip istemediğine karar vermeye çalışan ergenler için duygu yüklü bir eğitim sahası işlevi görür. Birçok ergenin ilişkisi devam ettiği ölçüde davranışlarında ve beklentilerinde değişiklikler olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle uzun süre devam eden ilişkilerde yakınlık unsuruna verilen önemin artmasına şaşırırmaktadırlar. Ancak değişimi en çok tetikleyen deneyimlerimiz genelde olumsuz olanlardır. Bir deneyimi olumlu ya da olumsuz yapan bize hissettirdikleridir. Herhangi bir deneyim duygudan arınmış bir biçimde yaşanamaz, çünkü duyguların onlara yüklediğimiz anlamdan köken aldığı gibi duyguların varolmadığı bir deneyim de anlamını yitirecektir. Bu anlamda genellikle ‘tartışma’ ve ‘ayrılık’ kaynaklı olumsuz duygular bizlere içinde olduğumuz koşullardan memnun olmadığımız sinyali verir. Tekrar tatmin ve mutlu olabilmek için bu koşulları değiştirme ve manipüle etme yoluna gideriz. İlişkinin tüm bağlamı göz önüne alındığında, en çok kontrol sahibi olduğumuz değişken ise kendi tutumlarımızdır.

Bu farkındalık er ya da geç yaşanan çaresizlik hisleri eşliğinde elde edilir ve bu noktadan itibaren ergen daha içsel sorgulamalara yönelir. Davranışlarını, kararlarını, düşüncelerini gözden geçirmeye başlar. Ancak bu sürecin sonunda birçoğunda gözle görülür değişiklikler meydana getiremediği de görülür. Çünkü çoğunlukla olumsuz duygusal süreci kesecek kestirme yollar bulunur. Bu yollardan en yaygın olanları, dizi

izleyerek saatler geçirmek, onların değişiyile “*diziye sardırma*”, arkadaşları ile aktivitelerde bulunmak ve en etkin olanı, yeni bir sevgili bulmaktır.

Buradan hareketle ergenlerin ilişkilerinin, hayattan ne istediklerine dair bir fikir sahibi olmalarına hizmet etmesine rağmen benlik düzeyinde - en azından bilinçli olarak - gözle görünür bir değişime yol açmadığı görülür. Ancak buradan ergenlerin değişmediğini çıkarsamak pek doğru olmayacaktır çünkü içselleştirme sürecinin etkilerini görmek yıllar alabilir. Bu etkiler 18-25 yaş grubu ile yapılan görüşmeler ile gözlemlenebilmektedir.

4.1.2. 18-25 yaş grubu;

18-25 yaş aralığı, gençlikten yetişkinliğe, ekonomik ve sosyal olarak geçişin tamamlandığı dönem olarak görülebilir. Kültürlenme sürecinin hızının yavaşladığı ve istikrar kazanmaya başladığı bir dönemdir. Bu dönemde değişim süreci, girilen her yeni ortamda hız kazanır ve ortama uyum sağlandıktan sonra tekrar durağanlaşır. Bireyler sırayla, üniversite ya da benzeri bir yüksek eğitim, staj, iş başvuruları, işe alınma gibi kariyer alanında yeni ortamlara adım atarlarken, giderek ekonomik özgürlüklerini ve bu özgürlüğün getirdiği sorumlulukları da üstlenmeye başlarlar. Her yeni ortam ve yeni sıfatlar bireyleri yeni roller edinmek durumunda bırakır. Birey bu rolleri ne kadar rahat benimser ve benliğinin içerisinde ne derece uyumlu birleştirebilirse bir o kadar başarılı olur. Bu başarı ya da başarısızlık hayatının tüm alanlarına etki eder.

Ergenlik döneminde bireyin temel duygu tonu utanç, bu dönemde yerini suçluluğa bırakır. Utanç, yapılan performansın başarısızlığı nedeniyle hissedilirken, suçluluk daha içsel bir değerlendirmenin sonucunda meydana gelir. Çevre tarafından yargılanmak utanç duygusu yaratırken, içsel yargılama suçluluk duygusu yaratır. İki duygu da aslında sosyal duygulardır. Suçluluğun içsel yönelimi onu sosyal alandan muaf kılmaz çünkü içsel yargının bile referansı ‘içselleştirilmiş öteki’nden köken alır.

Bireyler, genç yetişkinler olarak görüldükleri bu dönemde tutarlı benlik sunumlarını genel hatlarıyla oluşturmuşlardır. Toplum içerisinde bu başarıyı gösterenler ‘*kişiliği oturmuş*’ olarak kabul edilirler.

Bu dönemin başat güdüleyicisi, ekonomik ve sosyal özgürlüklerini ve tanınmışlıklarını ait olunan gruba kabul ettirmektir. Bireyler genel mutluluklarını ve başarılı olma ölçülerini eğitim ve kariyer alanında ne kadar başarılı olduklarına denk tutarlar. Ailelerine ve arkadaş çevrelerine karşı sergilenen benlik sunumlarının başarısını da buna bağlarlar. İlişkiler bu dönemin başlarında önemini yitirir ve dönemin sonlarına doğru yeniden önem kazanır.

Bu dönemin başlangıcı iş bulma ve sonları ise evlenmedir. Geleneksel kesimlerde gözlenen ‘askere git - iş bul - evlen’ anlayışı, orta ve orta-üst SED’den İzmirliiler arasında daha rahat, gevşek bir biçimde sergilenir.

Bu dönemde ilişkilere verilen önem iş hayatı ve kariyer endişelerinden dolayı ikinci plana atılmaktadır. Ancak bu bireylerin ilişkiye girmedikleri ve yalnız kaldıkları anlamına gelmez. Artık karşı cinsten ve bir ilişkiden ne beklediğine dair tutarlı bir fikirler kazanmış bireylerin, aşkı algılama biçimleri ve dolayısıyla aşk yaşantılarından beklentileri de değişmiştir. Bu dönemde, hayatın karmaşası içinde kendilerini mümkün olduğunca özgür bırakacak ilişkilere girmeyi tercih ederler. Bu durum, ilişkilerin önemsizleşmesi anlamına gelmez. Sadece bireyler için ilişkiler, sahip oldukları yeni sorumlulukları nedeniyle hayatlarının merkezindeki tek önemli deneyim olma konumunu yitirmiştir. İlişkiler giderek daha uzun soluklu yaşamaya başlar, bir bakıma evlilik provası biçiminde gerçekleşir. İzmir’de, özellikle iş bulduktan sonra, evlenmeden birlikte yaşamak giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Bireyler büyük şehirde yaşamının stresi içerisinde birbirlerine daha fazla destek olacak eşler seçme yoluna gitmeye başlarlar. Başka bir değişle aşk bileşenleri değişir. Tutku bileşeni eski yerini korusa da yakınlık bileşeni de en az tutku kadar önem kazanır.

4.1.2.1 Benlik Kurguları

Artık benlik kurguları genel hatlarıyla sabitlenmiş ve sunumları da tutarlı hale gelmiştir. Bu dönemde gençler ne bireyselci ne de toplulukçu davranış tarzlarından vazgeçerler. Ancak ergenlerdeki gibi bunları karmaşık ve belirsiz bir biçimde sergilemezler. Artık ait oldukları her grubun (aile, arkadaşlar, iş ortamı) kendi içerisinde kabul ettiği kolektivist/bireyselci yönelimlerin dengesini tanımakta ve ona göre davranışlarını

modifiye etmeyi öğrenmektedirler. Bu gruplar arasındaki denge tabi ki mükemmel kurulamadığından bireylerin toplumsal rolleriyle ilgili sorunlar yaşamaları da sıkça görülür.

Bireyler aidiyet hislerini korumak adına girdikleri her grubun içinde farklı bir davranış biçimine bürünürler. Ailelerinin yanında daha kolektif bir davranış ve düşünüş tarzı sunan bireyler, arkadaş grupları içinde daha bireyselci bir tavır takınırlar. Bu değişkenliği ‘postmodern ya da bukalemun kişilik’ olarak eleştiren yazarlar⁴ bulunsa da hangi koşulda olursa olsun uyum sağlamanın canlılar üzerindeki yaşamsal avantajı reddedilemediği gibi kimsenin esneklik göstermeden sosyal bir ortamda uzun süre varolamayacağı da aşıkardır. Bu durumu günümüzün büyük şehirlerinin çok fazla alt-kültür ve alt-grup içeren yapısı da oldukça zorlaştırsa da, uyum her daim mümkündür.

4.1.2.2 Eş Seçimi

İlişkiler söz konusu olduğunda bireylerin tutumlarında, cinsiyetler arası ve ilişkinin süresine göre farklılıklar görülmektedir. Kısa süreli ve ciddiye alınmayan ilişkilerde genellikle erkeğin ketumluğu ön plana çıkmaktadır. Erkekler de bu beklentinin farkında olarak ‘cool’⁵ bir görüntü sunmaya çalışırlar. Kızlar ise ilişkileri kısa süreli bile olsa erkeklere göre daha istekli görünebilirler. İlişkilerinin başarısı ve kendilik sunumları üzerinde yarattığı etkiler hakkında geri bildirim almak için genelde en yakın arkadaşlara başvurulur.

İlişkiler daha uzun vadeli olduğunda ise erkekler daha candan tavırlar sergilemeye başlarlar, ancak çok samimiyetin kızların ilgisini yitirmeleri ile sonuçlanması riskinden dolayı kendilerini bir dereceye kadar dizginlerler. Kızların tavırları ise erkeğin beklentisine göre şekillenir ve neredeyse her ilişkiden ilişkiye değişen tutarsız bir görünüm sergiler. Tek tutarlı yön erkeğin beklentilerine paralel hareket edilmesidir. Uzun vadeli ilişkilerde ilişkinin başarısı ve devamlılığına dair geri bildirimlerde arkadaşların rolü olduğu gibi devam etse de işin içine ailelerin de fikirleri önemle girmeye başlar. Özellikle de babalarının. Anneler, çocukları ile baba arasında

⁴ Prof. Dr. Kemal Sayar gibi.

⁵ **Cool** (serin kanlı): Amerika medyasından edinilmiş, kendini geride tutan, karizmatik, ilgisiz tavırları ifade eden bir sıfat.

üstlendikleri aracı olma rolüne bu dönemde de devam ederler. Bir ilişkinin devamlılığı için baba ikna edilmelidir. Babanın onayını almak kızlar için de çok önemlidir. Onsekiz yaşındaki bir katılımcı “*eğer erkek arkadaşım babam ile oturup sohbet edebiliyorsa benim de onayımı alır*” demiştir. Buradaki onay sadece izin almak amaçlı değildir. İzin almanın ötesinde, babanın kız için sunduğu ideal erkek rolü ile potansiyel eşinin rolü arasındaki benzerliğe bakılmaktadır. Çünkü kızın edindiği ideal ilişki modeli, erkeğin ve kadının, kocanın ve karının rolleri, aile içi kültürlenmeden büyük ölçüde etkilenmektedir.

Huzurlu bir tavır sergileyen ailelerde yetişen kızlar, küçük yaşlardan itibaren anne-babalarinkine benzer bir evlilik hayal ettiklerinden bahsetmişlerdir. Bu da bize evlilik içi rollere dair bilgilerin ergenlik çağından bile önce zihinlerimize yerleşmeye başladığını göstermesi açısından önemlidir. Sevgili ve evli olmak bir güdü olmadan mümkün olmasa bile sırf bu rollerin onlara vereceği tatmine dair inançları bile gelecekteki beklentilerini şekillendirmektedir. Dolayısıyla aşk algısının şekillenmesinde, aile içi kültürlenmenin önemi açığa çıkmaktadır. Cinsiyet rollerinin bu bakımdan cinsel olgunluktan ve cinsellik arzusundan bile önce yapılandırıldığı söylenebilir. Bu nedenle insanlarda cinselliği ve aşkı sadece biyolojik bir olgu olarak izole edip incelemek mümkün değildir.

4.1.2.3 Aşk Tipolojileri

Bu dönemdeki bireylerin aşk bileşenleri üzerindeki tercihleri, yaşamlarının diğer alanlarından oldukça etkilenmektedir. En büyük etki ise, kariyer ve eğitim alanlarından gelir. Bu alanlarda mümkün olduğu kadar yetkin hale gelme çabası, öncelikler sıralamasında birinci plana oturur. Bireyler eğitimleri ve meslekleri adına şehir değiştirebilir, gelecekleri ile ilgili konularda çok meşgul olabilirler. Tüm bu koşullar yakınlık bileşeninin iki cinsiyette de öneminin artmasına sebep olmaktadır. Bireyler kendi deneyimlerini anlayabilecek sevgililer aramaya yönelirler. Bu yönelim ile cinsiyetler arasındaki bileşenlere verilen önemde görülen farklılıklar azalmaktadır. Erkekler için önem sıralaması tutku, yakınlık ve bağlılık iken; kadınlarda ise, yakınlık, tutku ve bağlılık olduğu görülmüştür.

Bu verilerden hareketle 18-25 yaş aralığındaki genç yetişkinler arasında, erkeklerin de kızların da ‘romantik aşk’ tipini tercih ettikleri görülmektedir. İki cinsiyetin de bu aşk tipini tercih ettikleri gerçeğinin yanında, kadınlarda yakınlık faktörü ön plana gelmesine karşın erkeklerde tutku faktörünün hala ilk tercihleri olduğu görülmektedir. Bu anlamda iki cinsiyetin de tercihleri birbirlerine daha yakın olsa da cinsiyetler arasında birtakım farklar halen kaybolmuş değildir. Kaybolmaması da normaldir.

Bu dönemin bir dikkat çekici özelliği de bağıllık faktörünün geri planda kalmasıdır. Bu tercihin iki sebebi olduğu belirtilmiştir. Birincisi bu dönemde bireyler, ergenlik döneminin ayırıcı bir özelliği olan, ‘uzun vadeli aşk planları yapma’ hayalperestliğinden sıyrılmaktadırlar. Bu hayalperestliği aşmak için birçoğu oldukça kırıncı deneyimler yaşadıklarını ve çoğu ümitlerinin boşa çıktığını belirtmişlerdir. İkinci olarak bireylerin ekonomik özgürlükleri ve kariyerlerinin önem kazanması nedeniyle bu alanları korumak adına her şeyden vazgeçecekleri bir döneme girmiş olmalarıdır. Birçoğu sevgililerinden ayrılacakları gerçeğini kabullenmiş ve kariyer alanında alacakları kararların da tüm hayatları boyunca taşımak zorunda kalacaklarını fark ettiklerini belirtmişlerdir.

Anlatılanlara göre, genç yetişkinleri bu yöndeki tercihlerinin aileleri tarafından da desteklendiği görülmektedir. Aileler başlarından benzer deneyimler geçmiş olduğu için, ergenlikteki ‘kör aşkın’ geçiciliğinin ve buna ek olarak eğitim ve meslek konusundaki seçimlerin öneminin, kalıcılığının bilincindedirler.

Yakınlık faktörünün, iki cinsiyet için de önemi giderek artmaktadır. Hem kadınlar, hem de erkekler, birbirlerinden cinselliğin ötesinde ‘destek’ beklediklerini defalarca ifade etmişlerdir. Benlik yapısını etkileyen unsurları (kariyer, aşk, dünya görüşü gibi) tutarlı hale getirme yolunda ilerleyen bireyler, ergenlik çağındaki aşırı bencil tavırlarından kurtuldukları gibi ötekiler ile ilişkilerinde daha kalıcı ve karşılıklı fayda sağlamaya yönelik ilişki biçimleri kurmakta giderek ustalaşmaktadırlar.

Artık ‘kendi ayakları üzerinde durması’ beklenen bireyler, stres kaynağı oluşturan durumlar karşısında arkalarında ailelerinin desteklediğini hissetmedikleri için bu boşluğu başka yollarla doldurma çareleri ararlar. Aileden görülemeyen bu destek artık

sevgilide aranmaktadır. Bu arayış nedeniyle aranan sevgiliye potansiyel eş gözüyle bakılmaktadır. Eş gelecekteki aile gibi algılanır. İlişkideki başarı da bu fonksiyonu ne derece yerine getirebildiğine göre değişir. Yeterli destek vermeyen sevgililer terk edilir çünkü ilişkideki işlevlerinin en önemli kısmını yerine getirmede başarısız olmuşlardır.

Neden bir ilişkide olmak istedikleri sorulduğunda genç yetişkinlerin çoğu, hem cinselliklerini yaşadıkları hem de hayatlarında destek aldıkları ve güvendikleri birisinin olmasını istedikleri yanıtını vermiştir. Ergenlik çağındaki kızların, statüsünden dolayı erkekleri tercih etmeleri etkisini giderek yitirmektedir. Artık bir erkekte aranan özellikler, ne kadar *modern*⁶ olduğu ve kendilerini ne kadar güvende ve anlaşılmış hissettirdiği olmaktadır. Sevgililerin fiziksel güzellikleri, ergenlik çağındaki önemini biraz da olsa yitirmiştir.

Tutku faktörü halen çok önemlidir, ancak ergenlik çağındaki gibi yaşamın odağında değildir. Bu dönemde birçok çift farklı derecelerde de olsa cinselliği deneyimlemektedir ve cinselliğe dair fikirleri artık pratik deneyimleri aracılığıyla bir sonuca kavuşmuştur. Onlar için cinsellik artık bir mit olmaktan çıkar ve hayatın bir parçasına dönüşür. Bu cinselliğin öneminin azaldığını ifade etmez, sadece bilinmeyene dair duyulan merak hissinin etkisinin azaldığını gösterir. Cinselliğe dair tabular ve gerilimler yerini deneyime ve rahatlamaya bırakır. Çünkü önceki dönemde cinsellik, özellikle kızlar için, konuşulması bile sıkıntı uyandıran bir deneyimdi.

4.1.2.4 Cinsellik Algısı

İzmir’de yaşayan genç yetişkinler, büyük oranda cinsel deneyimlere aşına ve düzenli olmasa da cinselliği deneyimlemekte olduklarını belirtmişlerdir. Cinselliğe karşı takınılan tutum, bireylerin ait oldukları aile ve arkadaş çevresinde oldukça farklı biçimler karşılanmaktadır. Görüşmede anlatılanlara göre, aileleri bu konuda genellikle *kısıtlayan* bazen de *izin veren (göz yuman)* bir tutum benimserken, arkadaş çevreleri *destekleyen* bir tutum içindedirler. Hala gücünü çeşitli derecelerde koruyan ataerkil yapının etkisiyle, ailelerin cinsiyetler arasında farklı tutum takındıkları söylenebilir.

⁶ ‘**Modern erkek**’ kavramından kastedilen, erkeğin çok kıskanç olmaması, yaşam seçimleri konusunda özgür bırakması ve bakımlı olmasıdır.

Aileler, erkek çocuklarının cinsel deneyimlerine karışmamakta ve normal karşılamaktadırlar. Hatta başta babalar olmak üzere, ailenin erkek üyeleri tarafından desteklenmektedir. Kadınlarda ise aileler genelde kısıtlayıcı bir tavır sergileseler de çocuklarının özgür sosyal ortamlarında ne yaptıklarını kontrol edemeyeceklerinin farkındadırlar. Bu nedenle, açıkça tanık olmadıkları veya üzerine konuşulmadığı sürece cinsellik, gençlerin yaşamlarının bir parçası değilmiş gibi bir tavır takınırlar.

Bu nesilde de cinselliğin deneyimlenmesi, kadınlar arasında daha problemli bir deneyimdir. 14-18 yaş grubu cinselliklerini deneyimlemek konusunda kendilerine güvenmelerine rağmen, 18-25 yaş grubu genç yetişkinlerin çoğu ilk deneyimlerini üniversite yıllarının sonlarına doğru yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Kadınlarda iki nesil arasındaki fark, cinselliğe dair katı ve kısıtlayan yaklaşımın giderek gevşemeye başladığında dair bir fikir vermektedir.

Cinsel ilişki artık iki cinsiyet için de zevk almak olarak görülmeye başlamıştır. Kadınlar cinsellikleriyle tanışmayı ve bedenlerinden zevk almaya başlamakta olduklarını ifade etmişlerdir.

4.1.2.5. İlişki Başarısı

Genç yetişkinlerde ilişkinin başarısı, ilişkinin sürmesi anlamına gelir. Bu dönemde gençler yaşamlarının önemli alanlarına engel teşkil edebilecek ilişkilerden sıyrılma yoluna giderler. Bu da ilişkinin kariyer, eğitim gibi dönemin hassas odaklarına etki etmeden yürümesinin, ilişki için başarı anlamına geldiğini gösteriyor.

Bunun yanı sıra kadınların, erkeğin ilişkideki yakınlık ve bağlılık faktörünü ne kadar ilerletebileceğine dair öngörülerinin de, ilişkilerinin başarısını değerlendirmelerinde bir ölçüt olduğu görülmüştür. Hem erkeklerde hem de kadınlarda ilişkide olunan kişinin uzun vadede eş potansiyeli taşıyıp taşımadığı dikkate alınmaktadır. İlişkilerin yaşamlarında birincil önceliği olmadığı bu dönemde, ayaklarına bağ olmayan, kendilerini, eğitim ve kariyerlerini destekleyebilen ilişkileri, başarılı olarak görmekteler.

4.1.2.6. Aşk Deneyiminin Etkisi

Bu dönemde birey kendisi ile öteki arasındaki ilişkinin dinamiklerini, daha dengeli kurmayı öğrenir. Bu ilişkiler ister iş, ister aşk ilişkisi olsun, kendi dinamikleri ve rolleri mevcuttur. Bu rolleri zaten ergenlik çağında öğrenen birey zaman içerisinde içselleştirir. Bu içselleştirmenin pratik yaşamda deneyimlenmesi de genç yetişkinlik döneminde gerçekleşir. Bu dönemde öğrenilen teorik bilgiler, içine girilen her grupta deneyimlenme imkanı bulur. Özellikle cinsiyet rollerine dair edinilen bilgiler için geçerlidir. Bu gruplar aynı kalsa da bireyin grup içerisindeki konumundan dolayı her yeni değişim, yeni rollerin denenmesi ve uyum sağlanması sürecini de beraberinde getirir.

Bireyler bu dönemde girdikleri her yeni ilişkide yeni bir rol benimserler. Hatta roller ilişkiler uzadığı sürece, ilişki sırasında da değişebilir. Hem kadın hem erkek, hangi sıfatlara sahip bir sevgili olmayı istediklerini keşfederken, bu keşfe hangi rollerin avantajlı olduğu bilgisini de sentezlerler. Birey bu gibi durumlarda iki farklı düzlemde uyum sürecine girer: İlki, ilişkide olduğu insan ile meydana getirdiği ilişkiye, diğeri ise toplumun kabulleri ile kendi arzuları arasındaki ilişkinin dengesini korumaya.

Birey kendi çıkarları, sevgilisinin çıkarları ve dahil oldukları iç ve dış gruplardan elde edeceği çıkarların bir sentezine yönelir. Çoğunlukla bu sentez sırasında birileri mutsuz olur. Bu mutsuzluk genelde ilişkideki bireylerden birine yüklenir ve ilişki bitirilir. Ancak esas problem, çoğunlukla bireylerin sentezleme sürecindeki deneyimsizliklerinden kaynaklanır.

Bu anlamda ilişkiler birer eğitim sahası gibidir. Gençler her ilişkide yeni şeyler öğrenir.

Bu dönemdeki ilişkiler ergenlik dönemindeki ilişkilerden önemli bir noktada farklılaşır. Ergenlik döneminde bir ilişkide yaşanan deneyimler genelde yaşam tarzlarında ve düşünce biçimlerinde gözle görünür değişimlere yol açmaz. Bu dönemde ilişkilerin bireyleri etkilemesinin sebebi ise ilişkideki yakınlık faktörünün yol açtığı duygusal derinlikten kaynaklanır. Yakınlık ile kurulan duygusal bağın gücü arttıkça ilişkide olunan bireyin eylemlerine karşı daha savunmasız bir konuma gelinir. Duygusal bağ ne kadar güçlü ise kavgalar da ayrılık da bir o kadar acı verici bir hale dönüşür. Bu acı hissi

bireylerin özdüşünümsel süreçlerindeki hızlanmaya büyük bir itki oluşturur. Acıdan kaçmaya meyilli olarak gençler artık deneyimlerinden daha çok bilgi edinerek, hatalarını tekrarlamamaya çalışırlar. Böylelikle benzer acı deneyiminden kaçınmak için meydana gelen motivasyon bireylerin üzerinde büyük bir dönüşümsel güç yaratır.

Bu durum ergenlik döneminde ilişkiler üzerinde kafa yorulmadığı anlamına gelmez. Ancak teorik kabullerin artık pratiğe geçmesi zorunlu hale gelir. İlişkideki benlik sunumları her ilişkide yeniden test edilir ve başarısız öğelerden kurtulup, ödül bulan öğeleri edinmek ve güçlendirilmek yoluna gidilir.

4.1.3. 40-70 yaş grubu;

40-70 yaş aralığı bireylerin yaşamlarının düzene girdiği dönemi ifade eder. Bu dönemin genel ilişki biçimi evliliğdir. Bu yaşlardaki bireyler iş hayatlarında ve ilişkilerinde belirli bir dengeyi ve istikrarı sağlamış, bazıları çocuk sahibi olmuştur. Bu yaş döneminin de kendine özgü koşulları ve sorumlulukları vardır. Bu dönemdeki en önemli odak noktası çocukları olmaktadır. Görüşülen çiftlerden çocukları olmayan üç çiftin de evcil hayvan besledikleri görülmüştür.

Bu yaş aralığındaki bireyler genellikle kariyerlerine ve keyif aldıkları hobilere yönelmeye başlarlar. Evde çocuğun varlığı, ilişkilerin yapısını en çok değiştiren etmendir. Bunun yanında evliliğin getirisi olan, eşlerin birbirlerine karşı birtakım sorumlulukları da mevcuttur.

Kültürleşmenin iyice yavaşladığı bu dönemde sosyal çevrelerin baskıları ve etkileri azalmıştır. Çünkü birey hem bir aile olarak kendi içinde bir denge yakalamış ve destek görüp güven içinde hissettiği bir sosyal ortamda bulunmanın tatmini içerisinde, hem de deneyimleri sayesinde benlik sunumundan çok daha emindir ve dış sosyal grupların onayına ihtiyacı azalmıştır. Bu dönemde ergenlerde sıklıkla görülen utanç etkisini iyice yitirmiş, suçluluk duyguları da genç yetişkinlere göre daha az deneyimlenmektedir. Bu dönemin temel duygu tonunu belirlemek çok zordur çünkü hepsi birer birey haline gelmiş yetişkinlerin farklı farklı deneyimleri olmuş ve hayata dair bambaşka anlayışlar kazanmışlardır. Özellikle kültürlerin birbirlerine karşı iyice transparanlaştığı çağımızda,

kendini ispatlama gereksiniminden görelî olarak kurtulmuş bir yetişkinin yaşamına yön vermesi için birçok farklı malzeme mevcuttur. Medya, kitaplar, reklamlar, filmler, birçok farklı yaşam biçimine aşinalığımızı arttırmakta ve tercihlerimiz konusundaki çeşitliliğimiz de bu oranda fazlalaşmaktadır.

Ancak genel olarak birçok çiftin yaşadığı temel sorun zıt değerli duygulardır. Hayat sorumlulukları ile keyifleri arasında sıklıkla zıt değerli duygular yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu karmaşık duygu durumları bazen suçluluk hissi gibi birçok başka hisse de yol açarak yetişkin bireyleri oldukça zorlayıcı deneyimler yaratabilmektedir.

Bu ikilemlerin en büyüklerinden biri kadınların eşlerine ve çocuklarına ayırdıkları vakit ile kendilerine ayırdıkları vakit arasındaki tercihten, bir diğeri de erkeklerin iş sorumlulukları ile keyifli uğraşları, hobileri arasında yapmaları gereken tercihten ötürü meydana gelir.

İlişkilerin giderek rutinleştiği ve hayatın içerisine gömüldüğü bir dönem olması dikkat çeker. Bireyler iki sevgilinin dram ve tutku dolu ilişkisinden çok iki arkadaşın yoğun bir iş temposunda birbirine destek veren tarzına benzemeye başlar.

Cinsiyet rollerine dair sosyalizasyonu çok geride bırakan bu bireyler, yeni nesillerin benimsediği cinsiyet rollerini kabul etmekte zorlanırlar. Bu sürece kadınlar daha kolay uyum sağlarken erkekler cinsiyetler hakkında bildiklerinden vazgeçmeye daha dirençlidirler. Zaten değişime ihtiyaç da duymazlar. Eğer kendilerini mutlu eden istikrarlı bir ilişkileri varsa, zaten bu durum çiftin cinsiyet rollerinden benzer beklentilere sahip oluşunu gösterir. Bireyler ‘*kim olduklarından*’ ve ‘*nereye ait olduklarından*’ emindirler. Benlik sunumları da temel çizgileriyle belirginleşmiştir. Bu yaşa kadar uyumsuz kimlikler barıştırılmış ya da terk edilmiştir.

4.1.3.1 Benlik Kurguları

Yetişkinler de, her nesilde görüldüğü gibi bireyci ve toplulukçu davranış tarzlarını da sergilerler. Ancak ergenlikteki gibi davranışlarındaki belirsizlik azalmış, nerede ve nasıl davranacaklarını öğrenmişlerdir.

Bireyci ve toplulukçu davranış biçimlerinin sergilenmesi cinsiyetler arasında çeşitlenmektedir. Erkeklerin, kadınlara göre daha toplulukçu yaklaşıma sahip oldukları, kadınların ise değişime karşı daha açık oldukları ve kültürel değişimlere daha kolay uyum sağladıkları gözlemlenmiştir. Bir örnek vermek gerekirse; Aziz (46) değişim söz konusu olduğunda nasıl bir tutum sergilediğini şu sözcüklerle ifade etmiştir:

“Bir de ben yapım dolayısıyla memnun olduğum şeyleri hayatıma fazlasıyla sokmaktan memnun oluyorum. Ben bağımlılığa yatkınım. Bir şeyi yaptığımda o şeyi sürdürmeyi seviyorum hele memnunsam emek vermeyi seviyorum. Ailemde de böyleydi.”

Görüşme yapılan kişilerden Ahmet (48) de benzer biçimlerde değişimin kendisi için ne kadar zor olduğunu şu ifadelerle aktarmıştır;

“Değiştiremediğim şeyler var. Hem de fazlasıyla. Ama zor. Onlar benim yapımla ilgili mücadele ediyorum ama zor. Değişen şeylerde var tabi ama karşındakine hitap edecek şekilde değişemiyorsun. Öyle bir beklenti oluyor tabi iki tarafta da ama çok mümkün değil. Evlilik zordur. İki yabancıнын birlikte hemen hemen herşeyi paylaşması. Farklı yapılar, alışkanlıklar, aileler bunların hepsinin önemi var. Müthiş empati tolerans istiyor söylerken iyi de yaparken kolay olmuyor.”

Ahmet’in eşi Birgül (41) ise eşinin değişime karşı katı duruşunu ve kendisinin nasıl ona uyum sağlayacak biçimde değiştiğini ifade etmiştir;

“25 yaşında evlendim. Bizim ilişkimizde ben hep daha uçarıydım, çocuksuydum, o hep daha ağır abi modundaydı. Hala da öyledir, heralde bana olgunluk getirdi. Ben mesela çok konuşkan bir tipim ama o az konuşur. Öz ve doğru konuşur ama çok konuşmaz. Onu hep ben konuşması için baskılarım ‘hadi konuş biraz’ diye o da bana ‘daha öğrenemedin mi beni?’ der. Dolayısıyla benim dışımda da gelişen bir ağırbaşlılık hali oldu. Kimi şey isteyerek oldu ama kimi şey de kendi kedine oldu. Ama bazı şeylerim de sürgünlendi⁷. Mesela bazen o çocuksu halimi istiyorum.”

Farklı bağlamlar iki cinsiyette de farklı tip davranışları teşvik etmektedir. Erkekler eşleri ile birlikteyken daha bireyselci bir tavır sergilerken, kadınlar ise topluluk içindeyken daha bireyselci bir tavır sergilemektedir. Bunun sebebi, iki cinsin de modern çağ

⁷ **Sürgünlendi** kelimesi ile kastedilen, konuşkanlık, neşelilik ve hareketlilik özelliklerinin bastırılmasıdır.

yetişkinlerinden beklenen davranış biçimlerine uymak için çaba harcamalarıdır. Erkekler eskiden edindikleri ‘*ailenin direği*’, ‘*evin hakimi*’, ‘*aile reisi*’ gibi kültürel kodları korumaya meyillidirler. Erkekler, aileleri ile benliklerini daha fazla ilişkilendirmeye yatkındırlar. Öte yandan giderek özgürlüğünü kazanan ve erkek karşısındaki konumunu güçlendirmeye çalışan kadın içinse durum farklıdır. Kadınlar da ailede ne kadar eşitlikçi bir ortam yarattıklarını göstermek adına topluluk içinde daha bireyselci bir tavır takınırken, aile içinde daha kolektif bir tutum sergilerler.

Erkekler aileleri ile kendilerini bir bütün olarak sunma eğilimi gösterirken, kadınlar da çocukları ile kendilerini bir sosyal bütün olarak sunma eğilimi gösterirler. Ailelerindeki herhangi bir üyeye dair yapılan eleştiriyi erkekler oldukça kişisel algıırken, kadınlar kocalarının eleştirilmelerinde o derece rahatsız olmazlar. Ancak kadınlar da çocuklarının eleştirilmesine tahammül edemezler çünkü ilişkili benlik yapıları çocuklarına yönelik kurulmuştur. Bu durumu bir katılımcının sözlerinde görmek mümkün:

“Deniz (bebekleri) yokken biz Aziz (eşi) ile gezerdik tozardık el ele tutuşurduk zaman bizimdi biz birbirimizindik. Deniz doğduktan sonra sevgi bölündü. Belli bir sevgin var ve onu eşine veriyorsun. Sonra içinden bir can çıkıyor, onu gerçekten doğurmadan önce anneliği anlayamıyorsun ve sevginin çoğunu ona vermek istiyorsun ve haliyle eşinden uzaklaşıyorsun.”

4.1.3.2 Eş Seçimi

Yetişkinlikte eşler zaten seçilmiş hatta bazen boşanılmıştır bile. Bu da bize yetişkinlerin de her zaman ne istediklerini ergenlerden daha net bilmediklerini ve uzun vadeli tercihlerinde çok da isabetli olmadıklarını gösterir. İlişkiler de birçok olgu gibi tahmin edilemez biçimlerde değişebilir. Bu değişimi öngörmek ilk aşık olunan zamanlarda deneyimlenen duygu yoğunluğunda neredeyse imkansızdır.

Bu dönemde bireylerin evli olmaları çiftleri bir iç-grup haline getirir. Ergenlik döneminde ben ve ötekiler ikilemi üzerinden şekillenen benlik algısı ben ve ailem gibi bir ayrıma gider. Yaşamdaki herkes, bir şekilde bir öteki olarak, ergen bireye kimliğini keşfetmesi yolunda referanslar oluşturur. Yetişkinlikte ise ben ve ailem bir ayrım değil bütünlük ifade eder. Ayrım biz ve onlar olarak genişler ve karşılaştırmalar bizim ailemiz

ve onların ailesi boyutunda devam eder. Haliyle ergen bir bireyin, ailesi ve kendi arasında denge kurma çabası yetişkinlikte benim ailem ile komşularımız ya da akrabalarımız arasında kurulacak dengeye dönüşür. Erkeklerin de diğer erkekleri aile bazında değerlendirdikleri görülmüştür. Bu değerlendirme ve yargılamalarda, sadece arkadaşlarının başarısı değil, aynı zamanda eşlerinin ve çocuklarının nitelikleri de kendi ailelerinin nitelikleri ile karşılaştırılmaktadır.

Yetişkinlikte aidiyet daha ön plandadır ve ilişkisel benlik aile olmak algısı ile kuvvetlenmiştir. Yetişkinlerin bu yönleri sadece eşleri için de geçerlidir. İlişkiye yakınlık ve bağlılık faktörünün de girmesi ile yetişkin çiftler biz ve onlar ayrımına yönelmektedirler.

Bu durumda iki kişi arasındaki çatışmalar ve uyum kurma süreçleri bitmiş değildir, ancak ergenlerin iç-grupları ile kurmaya çalıştıkları denge zaten kurulmuştur. Artık denge diğer aileler ile aralarındaki süreçlerde kurulacaktır.

4.1.3.3 Aşk Tipolojileri

Yetişkinlerde aşk bileşeni tercihleri diğer nesillere göre oldukça farklıdır. Bu dönemde tutku bileşeni, gerek fiziksel zorunluluklar, gerekse de kültürel kabuller nedeniyle giderek önemini yitirmektedir. Bağlılık faktörü ise hem kadınlar hem de erkekler için birinci plana gelmektedir. Bağlılığı, sırayla yakınlık ve tutku izlemektedir.

Bu verilerden hareketle bu dönemde tercih edilen ilişki biçiminin ‘şefkatli aşk’ olduğu görülmektedir. Birçok yetişkin ilişkilerini, onları hayata bağlayan ve yaşamlarına anlam veren parçaları haline geldiğini düşünmektedir.

Bu tip bir değişim kökeninde biyolojik değişimin, yani yaşlanma sürecinin tetiklediği psikolojik faktörler yatmaktadır. Yaşlanma ile bireylerin, cinsel arzularında azalma, hastalıklar ve fiziksel eylem kapasitelerindeki azalma görülmektedir. Bu gibi deneyimler iki kişinin ortak deneyimlediği, ikili yakın ilişkinin boyutları üzerinde etkisi büyük değişimlerdir. Erkeklerin andropoz ve kadınların da menapoza girmeleri bireylerin ilişkilerini etkileyen en önemli iki biyolojik faktördür. Kapdağlı’ya göre (2009; 7-13) menopozun, cinsel fonksiyonları olumsuz yönde etkilemediğini bildiren az

sayıda rapora karşılık, cinsel fonksiyonların hemen her alanda değişik düzeylerde etkilendiğini bildiren birçok çalışma yayınlanmıştır. Kapdağlı'nın (2009, 54) çalışmalarına göre, yaşlanma ile birlikte cinsel yaşamdan memnuniyet oranının düştüğü görülmektedir. Adropozdan etkilen hastalarda da izlenen benzer ve karakteristik klinik durumlardan ilk iki sırada yer alanlar ise; cinsel istekte ve özellikle gece ereksiyonlarında olmak üzere ereksiyon kalitesinde azalma ve takiben, entelektüel kapasitede azalma, yorgunluk, depresyon ve sinirlilik hali gibi davranışsal değişiklikler görülmektedir (Bilen ve Özen, 2001).

Bu gibi süreçler nedeniyle bireyler birbirlerine karşı daha bağlı ve birbirlerinin ihtiyaçlarına daha duyarlı hale gelmektedirler. Çünkü birbirlerinin desteği ve ilgisine daha fazla ihtiyaç duymaya başlarlar. Bunun yanında bazı deneyimler için gerekli hormonal desteğin kesilmesi, o deneyimlerin bireyin hayatındaki anlamı üzerinde büyük etkilere sahiptir. Örneğin aşk ile ilintilendirilen, österojen, dopamin, progesteron ve testosteron salgılarındaki azalma bireylerin hislerini güdüleyen kimyasalların azalması anlamına gelir (Fisher, Aron ve Brown, 2006). Bu durumda bireylerin ilişkisinin yapısı ve anlamı da bu biyolojik değişimlerden etkilenerek değişeceğini öngörmek mümkündür.

Ancak değişim sadece biyolojik baskılardan köken almaz. Kadınlarda libidoyu androjenlerin düzenlediğine dair yaygın bir ortak kanı olmasına rağmen, kadının seksüel davranışları, çevresel, emosyonel (*duygusal*), kültürel ve diğer hormonal faktörlerden de önemli ölçüde etkilenmektedir (Kapdağlı 2009;14). Bu noktada değişime meydan veren ikinci faktör kaşımıza çıkar.

İkinci etmen, yaşanan psiko-kültürel değişimdir. Yaşam boyunca edinilen deneyimler ve sosyal konumlar çerçevesinde bireylerin yaşam biçimleri, ilişkileri, rolleri, benlik algıları değişir. Bu değişimin doğal sonucu olarak aşk kurgusunun anlamı da değişmektedir.

Geleneksel toplumlarda özellikle doğuda, bireylerin arzusu batıdaki anlayıştan farklı olarak '*özel bir kişi ile ilişkiye girmek*' değil, '*evli, barklı adam*' olmaktır. Tutku, ilişkiler için yapıcı olmaktan çok yıkıcı bir işleve sahiptir. Kabul gören tek ilişki biçimi evliliklidir. Bu anlayışın etkilerini taşıyan yetişkinlerin, cinsel yaşamlarını çocuk

yaptıktan sonra giderek azaltmakta oldukları gözlemlenmiştir. İleri yaşlardaki bireylerin yataklarını ve yatak odalarını bile ayırdıkları görülmektedir. Artık ilişkide birbirinin ‘yol arkadaşı’ olduklarını ifade etmektedirler. Onlara göre bu yıllar artık tutkulu ilişkinin bittiği ve arkadaşlığın başladığı yıllardır.

Birgül;

“İnsanlar bir süre sonra evin içinde kardeş gibi olmaya başlıyorsun. Çünkü önceliklerin değişiyor. Evlilikte yıllar içinde, aşk yerini daha çok sorumluluğa bırakmaya başlıyor. Sevgi tabi ki olmazsa olmaz ama daha çok saygıya kaymaya başlıyor. Ama elini ilk tuttuğun zamandaki kalp atışın da olmuyor çok özel durumlarda oluyor. Hatta yeri geliyor off!, bu gün görmeyim seni diyorsun” diyor gülerek.

İlişkide cinselliğin giderek azalması bu şekilde kültürel inançlar ile de desteklenmektedir. Oysa ki Batı kültürlerinde ileri yaşta cinselliği desteklemek adına kurslar ve seminerler düzenlenmekte, bireylerin yaşamları boyunca cinselliklerini yaşamaları amaçlanmaktadır (Goodwach, 2005).

4.1.3.4. Cinsellik Algısı

Bu yaş grubunda, cinselliğe karşı tutumlarda, cinsiyetler arasında bir farklılaşma görülmez. Ancak evli olanlar ve olmayanlar arasında bir farklılaşma vardır. Evli çiftler için cinsellik normal karşılanan bir olgudur. Ancak bekar çiftlerde, özellikle kadınların sevgilileri ile cinsel ilişkiye girmesi hoş görülmemektedir. Bazı kadınların, bu tip normsal tepkileri hissetmelerine rağmen önemsemedikleri ancak bazılarının da çok ciddiye aldığı gözlemlenmiştir. Açıkçası neden bazı kadınların bunu çok önemseydiği kültürel normlara uyum ile açıklanabilse de neden bazılarının önemsemediği belli değildir. Sosyo-ekonomik düzeyleri aynı olan iki farklı görüşmecide, birbirlerine zıt iki tutum görülmüştür. Bu noktada kişisel deneyimlerin bireysel psikolojiler arasında meydana getirdiği farklar göze çarpmaya başlıyor.

Hiçbir görüşmecinin kültürlenme sürecini es geçme şansları olmamasına rağmen benimsenen iki farklı tutumun kaynağı artık iradi seçim ve bireysel tercihlere kalmış durumdadır. Aslında bu durum İzmir’de sosyal baskıların yoğunluğunun, kadınların istedikleri gibi davranabilecekleri kadar minimal düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu

bakımdan İzmir’de cinselliğe karşı genel tutumun, ‘*kısıtlayan*’ ve ‘*izin veren*’ olduğu ortaya çıkar. Evlilik dışı cinselliğin olmaması uygun görülse de, kimse bir ötekinin davranışlarına yönelik sosyal baskı yapabilecek kadar söz hakkına sahip değildir. Tabi ki bu İzmir gibi büyük ve birçok alt-kültür barındıran bir şehre genellenemez. Bu veriler sadece İzmir’in orta ve üst sosyo ekonomik sınıfına dahil olan bireyler (öğretmen, sanatçı, yazar, küçük işletmeci, özel sektör çalışanları, doktor v.b.) için düşünülebilir.

Kadınların bu konudaki özgürlüklerinin ardındaki en önemli faktör, ekonomik özgürlüklerinin olmasıdır. Ekonomik özgürlüğün, aile içindeki konumundan, erkek karşısındaki rollerine, haliyle cinsellik ve aşk gibi konulara kadar kadınların yaşamını derinden etkilediği görülmektedir.

4.1.3.5 İlişki Başarısı

Yetişkinlerde ilişkinin başarısı öncelikle kendi hislerinde yarattığı etkiye göre değerlendirilir. Bunun yanında da şahit oldukları, hoşlarına giden ya da gitmeyen ilişkileri referans alarak kendi ilişkilerini değerlendirirler. Şahsi benlik algıları zaman içerisinde daha dominant bir hal alan yetişkinler, ilişkilerinin başarısı üzerinde oldukça sorumluluk sahibi olduklarına inanırlar. Kendilerine daha eleştirel yaklaşırlar ve ilişkileri üzerinde daha fazla kafa yorarlardı. Kavgalar çok sık yaşanır ancak gençlikteki gibi şiddetli yaşanmazlar. Tartışma anlarında taraflar ilk etapta birbirlerini suçlasalar da sonrasında kendi hataları gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu da ilişkiye yönelik konularda özeleştiri kapasitesinin yaş ile giderek arttığını gösterir.

Görüşme yapılan yetişkinler, ‘ideal ilişkinin’ özelliklerini şu kelimeler ile tasvir ettiler; *bağlılık, yakınlık, birbirinin halinden anlamak, destek olmak, sevildiğini hissetmek, yanında huzurlu hissetmek, arkani rahatça dönebileceğimi bilmenin rahatlığı v.b.* Tüm bu kelimeler, artık ilişkinin ‘şefkatli aşk’ ilişki tipine doğru bir değişim gösterdiğini sergiler. İlişkinin fonksiyonu bireylere rahatlık ve huzur sağlamaktır.

4.1.3.6 Aşk Deneyiminin Etkisi

40 yaş ve üstü dönem aşk yaşantısı etkilerinin en kolay ve fark edilir biçimde görüldüğü dönemdir. Ergenlik döneminde ilişkiler hakkında teorik olarak öğrenilen bilgiler, ileri

yaşlarda pratiğe dökülerek teste tabi tutulur. Bu testi bazı davranış biçimleri geçerken bazıları kullanılmamak üzere geride bırakılır. Kırk yaş ve üstündeki dönemde, seçilen davranış biçimlerinden bir repertuar oluşturulmuştur. Birey için bu repertuar sadece belirli davranış örüntülerini değil aynı zamanda her eylem ile ilişkili duygusal repertuarının da gelişmesi anlamını taşır. Her deneyim ile bireyin derinleşen eleştirel aklı, benzer durumlar karşısında çok farklı anlamlar çıkarabilir ve dolayısıyla çok farklı duygular deneyimleyebilir.

Bu süreç bireyin özdeşünümsel süreçlerde giderek ustalaştığını gösterir. Ergenlik döneminde sadece ben perspektifinden görülen ve tek taraflı değerlendirilen ilişkiler giderek ötekinin de hesaba katıldığı daha derin değerlendirmelere tabi olur. Haliyle yetişkinlerin tavırlarında giderek artan bir empati görülür. Artık ötekilerin perspektifinden kendilerinin nasıl göründükleri endişesinden çok, birtakım davranışlarının onları nasıl hissettireceğine odaklanırlar. Bu nedenle bu dönemde yetişkin bireyi güdüleyen temel duygu suçluluktur.

Yetişkin bireyler kolektife karşı nasıl görüldüğünden çok içsel hesaplaşmalar yaşamaya başlarlar. Artık önemli olan dış-grubun onayı değil kendi onaylarıdır. Bu da şahsi benlik algısının giderek dominantlaşması anlamına gelir. Bu yönelim sanılanın aksine bireylerde bencil tavırlar doğurmaz, aksine karşısındaki bireyin duygularına daha çok dikkat edilir. Birey için kendi eylemlerinin ötekilere ne hissettirdiği düşünülmektedir. Bu durumda ötekilere dair farkındalık yükselir, ancak bu farkındalığın esas amacı kendini beğendirmek değil, karşısındaki bireye kendini iyi hissettirmektir.

4.2. BİREY

4.2.1. Benlik

Benlik, çok boyutlu ve değişken bir olgu olduğunu ifade ettiğimizde, benliğin boyutlarının neler olduğu, bu boyutların arasındaki dinamiğin nasıl işlediği ve tabi ki benliğin nasıl ve neden değiştiği soruları hayat bulur. Bu soruları birçok kuramsal çalışmanın, teorik açıdan cevaplandırma çabaları görülmektedir. Bu noktada bu sorular, somut ilişki örnekleri üzerinden açıklanacaktır.

Benliğin, hem şahsi hem de kolektif boyutları olduğunu kabul etsek de sosyal ilişkilerin içerisinde bireylerin davranışlarını yorumlarken, bu boyutları ayıran net çizgileri göremeyiz. Bunun sebebi belki de bunların, bizim yarattığımız yapay ideal tipolojiler olmasından kaynaklanmaktadır. Bireyler yaşamlarında bu boyutları iki biçimde görmektedirler: Birincisi *‘kendim olduğum zaman’* ve ikincisi de *‘bekleneni yaptığım zamanlar’*.

Birçok birey ilişki içinde olduğu eşleri ya da sevgililerinin yanında kendileri olduğunu söylemektedirler ve ailelerinin yanında da beklenene göre davranan olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak birçok çift bir ötekinin yanında *‘gaz çıkartma’*, *‘geğirme’* gibi ayıp kabul edilen davranışlardan kaçındıklarını belirtmişlerdir. Ezgi, erkek arkadaşı ile olan ilişkisinden bahsederken, bir yandan *‘Umut’un yanında kendimi istediğim gibi ifade etmekte özgürüm’* demektedir, bir yandan da Umut evde iken tuvalete girdiğinde içeriden gelebilecek herhangi bir sesi kesmesi için müzik açtığını söylemektedir. Bu örnek bizlere hangi grup içinde ve birbirimize ne kadar yakın olursak olalım, ikinci bir kişinin varlığının *‘sunum’* meydana getirdiğini gösterir. Kendimizi ne kadar yakın hissetsek de sunum olmadan davranamayız.

Bireylerin sunumlarının kalitesi ve kabul edilebilirliği sosyal onay hisleri yaratan duygular aracılığı sayesinde anlaşılabilir. Sunumun başarısızlığı ise sosyal onayın eksikliğini gösteren duygular aracılığıyla hissedilir. Sosyal onay veren duygular, *gurur*, *heves*, *heyecan*, *minnet*, *şefkat* hisleri ve sosyal onayın eksikliğini gösteren duygular ise, *dışlanmışlık*, *suçluluk*, *utanç*, *üzüntü* ve *öfke* hisleri olabilir.

Bireylerin yaşantıları ne kadar *‘yoğun duygusal desteğe’* sahipse benliklerinde meydana gelen etki o oranda fazla olmaktadır. Yani bireyler deneyimlerini ne kadar karışık ve yoğun duygu ile birlikte yaşarlarsa, benliği değişime iten motivasyon da bir o kadar güçlü olmaktadır. Deneyimler, ne kadar çok uyaran ile ilişkilendirilirse bir o kadar kolay hatırlanır çünkü zihinde bu deneyimin ilişkili olduğu kavramların sayısı artmaktadır. Zihin bir kavramı, başka kavramlar ile ne kadar ilişkilendirirse o kavramın bireyin bilişsel şemalarındaki yeri güçlenir. Bir olayı ne kadar fazla uyaran ile birlikte deneyimlersek o deneyimin hafızamızda işgal ettiği yer bir o kadar artacaktır.

Kavramlar arası bağ güçlendikçe, kuvvetli bir zihinsel çağrışım sistemi biçimlenir. Bu da sonuçta bireylerin benliklerine deneyimin daha fazla nüfus etmesi ile sonuçlanır. Güçlü duygular güçlü çağrışımlar demektir. Şemalar, bireylerin yeni deneyimlerini algıladıkları perspektifi oluşturdıkları gibi aynı zamanda geçmiş deneyimleri de yeniden yapılandırırlar. Bu perspektifler bireylerin kendilik ve dünya algılarını belirler. (Spradley, 1972; Kottak, 2001; Morris, 2002)

Bu durumda bireyler duygu yüklü deneyimleri ne yoğunlukta yaşar ve ne kadar sık tekrarlarsa deneyim benliklerine bir o kadar işler. Bu bakımdan aşk deneyimi, bireyleri aynı anda birçok duygu ile motive eden büyük bir dönüştürme gücüne sahiptir. Dolayısıyla bir ilişkinin başlaması ve sonlanması gibi bireyleri karmaşık ve yoğun duygular yaşatan deneyimler bireylerin benlikleri üzerinde büyük değişimler yaratacağı kolaylıkla öngörülebilir.

Araştırmanın katılımcıları yeni bir ilişkiye başladıklarında kendilerini normalden çok daha güzel, yeterli ve umutlu hissettiklerinden bahsetmiş; ilişkisi biten katılımcılar ise umutsuzluk, kendisini yetersiz, çirkin hissettikleri görülmüştür. Çevresel bağlam, insanların kişiye karşı aldıkları tavra işaret eder, bu tavırlar bireylerin ne derece kabul gördükleri ile ilgili birtakım duygular uyandırır ve bu duygular aracılığı ile bireyler birey doğru yolda olup olmadığını çıkarsar. Çevresel bağlam değiştiğinde zincirleme bir reaksiyon ile dönüşen aşk algısı, bireysel benliklerin üzerinde büyük bir değişim yaratır. Yaşantılanan olumlu ya da olumsuz duygudurumlar, bireylerin perspektifleri üzerinde ani kırılmalar meydana getirir. Bu süreçte kendisini tekrar dengeli bir bütün haline getirmeye çalışan benlikler ise kendi kendilerini yeni inançlar çerçevesinde yeniden yapılandırma yoluna giderler.

Bir nesne ya da kişi ne kadar fazla uyaranı aktive ederse bizim kimliğimizin de bir o kadar büyük bir parçası haline gelmesi kaçınılmazdır. İlişkilere verilen önemin miktarı da duygusal yatırımın daha fazla olmasıyla sonuçlanır. Bu yatırım bireylerin benliklerinde, ilişki ve ilişkide olunan kişi ile ilgili daha fazla anlam bağının oluşturulmasına yol açar. Böylelikle bireyin ilişkisi ve kendisi birçok anlam bağı ile sarmalanır. Bu noktada ne kişi ne de ilişkide olduğu insan aynı kalamazlar ve ilişkiden ayrıştırılmış bir gözle görülemezler.

Öyle ki ilişkileri hayatlarının merkezinde yer alan ya da ilişkileri uzun süredir devam eden katılımcıların, kendi ilişkilerine ve aşk kavramlarına dair oluşturdukları şemaları kendi mutlulukları pahasına korumaya meyilli oldukları gözlemlenmiştir. Bu tip bir davranış genelde yaşlılar arasında sıklıkla görülmektedir. Çünkü o neslin bağlamında ilişkinin temel kurucu ögesi bağlılıktır ve bu öge ile ilişki yaşamın merkezindeki yerini alır.

Birçok kadın katılımcı ilişkilerinin kötü yönlerinin açık/belirgin varlığına rağmen tekrar aynı ilişkiye dönme isteklerini belirtmişlerdir. Çünkü benlik için eski şemalarını korumak, yenilerini kurgulamak ve bu süreçte olumsuz duygular hissetmekten daha tercih edilen bir yoldur. Yeni bir kurgu, derecesi kişiden kişiye değişmekle birlikte, benlikte kaygı temelli olumsuz duygular yaratır. Korku, umutsuzluk, karamsarlık, güvensizlik gibi. Bu durumlarda bireyler işlerine geldiği biçimlerde savunma mekanizmalarına başvurabilir.

4.2.2. Değişim

Ben kurgusundaki değişim iki farklı biçimde yaşanabilmektedir. Bunları, *ani değişim* ve *yavaş değişim* olmak üzere iki kategoriye ayırmak mümkündür. Ani değişim, bireyin yeni bir ilişkiye başlama, terk edilme, çocuk yapma gibi hayatın süreğen döngüsünü kıran, genellikle kalıcı olacağı bilinen ya da varsayılan değişimlerdir. Yavaş değişim ise, bireylerin farkında bile olmadan yaşadıkları değişimdir. Bireyler bu değişimi fark etseler bile duygusal anlamda yüksek tetikleyici eşiği olmadığı için doğal kabul edilir ve benlik, bu süreçte kendisini tehdit altında hissetmez.

Ani değişim, bireylerin ilişkilerine ve ilişkiye ilişkin kendilerine, dair kurguladıkları zihinsel şemalar üzerinde yıkıcı bir etkiye sahiptir. Hızlı değişimler bireylerin benliklerinin bütünlüğüne dair oluşturdukları ilüzyonu açığa çıkartması ile bilişsel ve duygusal çelişkiler yaratır. Benliğin tutarlı bütünlük hissi ortadan kalkar ve birey güvenlik kaygısından temel alan birçok olumsuz duygu deneyimler.

Ani değişime maruz kalmış katılımcıların deneyimledikleri birtakım tipik duygular vardır. Bu duygular, başta şaşırma olmak üzere, kaygı, yalnızlık, değersizlik ve anlamsızlık olarak ifade edilmiştir.

Ayla (48) ayrılık biçiminde yaşadığı ani değişimi esnasında yaşadıklarına eşlik eden hisleri şu şekilde ifade etmiştir:

“Ayrıldıktan sonra büyük bir şok yaşadım böyle birşeyi hiç tahmin etmiyordum. Hiç aklıma gelmezdi. Çok üzüldüm, yıkıldım adeta. benden başka kimseyi gözü görmez diye düşündüğümünden birden böyle birşeyle karılaşınca tabi ki şok oldum.”

Bir başka görüşmemiz esnasında aynı konuya geri dönerek şu ifadelerde bulundu:

“ Gerçekten çok üzüldüm üzüntü anlatılmaz. Olayın olduğu zamanlarda gece uyku ilacı aldım. Değişik bir duygu bunun adını koyamıyorum bu nedir bilmiyorum. Tabi ki çok kızgıyım, kızgınlığım sonsuz ama nefret etmiyorum. Hala yaşadığımız güzel şeyler geliyor aklıma. Hiçbir zaman böyle bir yerden düşmüş, dibe vurmuş hissetmemiştim. ”

Araştırmanın katılımcılarından Umut (24) ise, Ezgi (24) ile yaşadıkları ani ayrılığın kendisinde uyandırdığı duyguları şu sözlerle ifade etmiştir:

“Kendimi boşluğa düşmüş gibi hissettim. O an ölsem umrumda olmazdı. Hayatım bir anda anlamsızlaştı. Uzun süre kendimle ne yapacağımı bilemedim. Bazen öğlene kadar yataktan çıkmak istemediğim oldu. Ne yapsam boş geldi daha yeni yeni kendime gelmeye başladım.”

Benliklerinin ilişkisel boyutu dominant olan ve hayata ilişkileri ile anlam veren bir toplulukta bu duyguların yaşantılanması doğaldır. İlişkiler bağlamında bu durumlar genelde ayrılık ile bazı durumlarda da eşin ya da sevgilinin ölmesi ile yaşanmaktadır. Bu durumlarda bireyler öncelikle üzüntü ve kafa karışıklığı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. İlişkilerinin neden bittiğini anlamak ya da eski ilişkilerine geri dönme senaryoları kurmak gibi bir çabaya girişirler. Daha sonra çabaları sonuç vermezse öfke hisleri artar. Öfke hem kendilerine hem ötekilere yönelik olur, çünkü ilişkinin bitmesinin nedenlerini bulurken, bir yandan da bu nedenleri, birbirlerinin hatası olarak düşünmeye başlarlar. Daha sonra da ilişkilerinin bittiğini kabullendikleri dönem başlar. Bu dönemde genelde anlamsızlık ve yeni bir ilişkiye girmekte motivasyon eksikliği yaşarlar.

Umut (24):

“ Sürekli irdeledim nerde hata yaptım diye, sık sık onu da suçladım. Kendi kendimle çeliştim sürekli, bir yandan tekrar birlikte olmanın yollarını düşünüyordum, bir yandan da bana yaptıkları, yaşattıkları için ona acayip bir öfke hissediyordum. Onsuz ne yapacağımı da bilmiyorum ama ... ”

Özellikle kaygı ve anlamsızlık en temel temadır çünkü benlik büyük bir değişim karşısında kalmıştır ve bütünlük ilüzyonunu korumak bu şartlarda zordur. Bilişsel çelişkiler ve bunlara eşlik eden düzensiz duygular bireyin yaşamını oldukça zorlaştırır. Birçok katılımcı görüşmeler sırasında ne istediklerini bilmediklerini ve kendilerini tanımadıklarını söylemişlerdir. Çünkü sunumun bağlamı dağılmıştır ve yeni bir bağlam oluşturma süreci de sancılı bir süreç olduğu görülmüştür.

Adaptasyon süreci, bireylerin şahsi niteliklerine bağlı olsa da genelde uzun sürmektedir. Bireyin ilişkisi, hayatındaki diğer öğelere göre ne kadar dominant ise toparlanma süresi bir o kadar uzun olur. Görüşmelerden anlaşıldığı üzere, ergenler bu süreci çok daha çabuk ve acısız atlarken yaş ile birlikte aşk algısına yüklenen anlamların değişmesi nedeniyle genç yetişkin ve yetişkinler bu süreçte oldukça zorlanmaktadır. Bir ilişkinin bitmesi sadece o ilişkiyi değil, bireyin diğer ilişkilerini de (aile, arkadaşlar) etkilemektedir. Çünkü bireylerin ilişkilerini, hem hayatındaki diğer insanlar ile bağlantılandığı, hem de hali hazırda hissettiği olumsuz duygularını hayatın diğer yönlerine genellediği görülmüştür.

Bu tip değişimler karşısında katılımcıların iki farklı davranışa meyilli oldukları saptanmıştır.

Bir grup biten ilişkinin ardından hemen bir başka ilişkiye girerek yaşamının ilişkisel anlamını hemen kurgulamaya başlamaktadır. Bu tip yaklaşım benimseyen katılımcılar eylemlerini ‘çivi çiviye söker’ diyerek haklı çıkartmaktadırlar. Bu grupta kendilerine yönelik eleştiri neredeyse yoktur. İlişkiler tamamen dışsal algılanır ve bireyler ilişkilerin gidişatı üzerine sorumluluk almaktansa kendilerine daha çok uyacak bir ilişki ve kişi aramaya yönelirler. İlişkideki problemleri karşı taraf olduğu varsayımına dayanan bu yönelim genelde ergenler arasında sıkça ve bazen de genç yetişkinler arasında görülebilir.

Diğer grup ise bir süre ilişkiye girmez. Bu süreçte özdeşleşimsel faaliyet günlük hayatlarında olduğunun çok üstünde gerçekleşir. Katılımcılar ayrıldıkları kişilerin ve kendi davranışlarını gözden geçirirler. Bu süreçte hem kendilerine hem de ötekilere eleştirel bir yaklaşım söz konusudur. Bu grup içinde yer alabilecek birçok katılımcı farklı davranışa şu anda nasıl olacağına dair düşünceler ile geçmişe dair farklı öyküler yazdıkları belirtmiştir. Bu süreçlerin çoğu yeni benlik kurgusunun oluşturulması, çelişkili bilişsel şemaların yeniden tutarlı ve ilişkili bir bütün haline getirilmesi için meydana gelen bir çabadır. Bu tip bir eğilim, genelde daha yaşlı katılımcılar arasında görülmektedir; onlarda artık iki tarafın da problem oluşturabilecek davranış ve tutumlara sahip olduğu farkındalığı gelişmiştir.

Ancak bu veriler iki farklı tip tepkinin sadece yaş faktörüne bağlı olduğunu göstermez. Görüşmeler sırasında yoğun özdeşleşimsel süreçlere giren ergen ve genç yetişkinler ile “*çivi çiviye söker*” mantığında hareket eden yetişkin katılımcılar karşılaşılmıştır. Hemen yeni bir ilişki arayışına giren katılımcıların eski ilişkileri ile yenilerini karşılaştırıp, kendi içlerinde tarttıkları görülür. Öte yandan biten ilişkilerinin ardından hemen yeni bir ilişkiye girme çabası göstermeyen bireylerin de zaman zaman yeni bir ilişkinin onlara iyi gelebileceğini düşündükleri görülmüştür. Bu durumda bu iki tipoloji iki ideal tip olarak görülmelidir ve hiçbir bireyi bu ikisinden birisinde etiketlemek mümkün değildir. Bu tipler sadece birer referans noktası oluşturarak nesiller arasındaki süreçlerdeki farklılıklara bir açıklama getirmeye yararlar.

Yavaş değişim süreci ise zihinsel şemaların daha uzun vadede, kırılma yaşamadan, yaşanmaktadır. Günlük birtakım kaygılar meydana gelse de, bu hayatın bütünlüğü içerisinde tolere edilmektedir. Yeni bağlamlar kurularak, yeni şemalar oluşturularak, yeni bir denge noktasında bireyin benliği tutarlı ve istikrarlı bir bütün olarak algılanabilmektedir. Bireyler genelde bu sürecin farkında bile olmazlar. Özellikle ergenler kendilerini değişmez ve tam bir bütünlük içinde algılama eğilimi gösterirler.

Yavaş değişim genelde ilişkilerin normal hızında geçirdiği değişimlerdir. Genelde ilişkiye özel değişimler olmaktan çok başka değişimlerden dolayı gerçekleşirler. Bireylerin zamanla edindikleri deneyimler ile değişirler. İki kişi sürekli değişirken bu değişim ortak kurguları olan ilişkilerine yansır. Bu süreçte bireyler bazı durumlarda

konusarak ve bilinçli bazen de bilinçsiz bir şekilde ilişkide yeni bir denge kurarlar. Bireylerin esnekliği ve yeni fikirlere açıklığı uyum sürecinin kolay olmasını sağlar. Katı bireylerde ise değişim çok pürüzlü gerçekleşir. Hatta bazen iki kişi farklı yönler doğru gidebilir ya da bir kişi değişirken diğeri değişmekte direnebilir. Böyle durumlarda değişimin hızı yavaş olsa da bir noktada biriken farklılıkların bireylerin ilişkide ne kadar farklı yerlerde olduğunu görmeleri ile ani bir değişimi gerekli hale getirebilir.

Ezgi (24) :

“Kimdik, kim olduk artık anlayamıyorum. Eskiden bizi birleştiren birçok ortak zevki, bakış açılarını yitirmişiz. Ben bir yöne, o bir yöne gitmiş ve git gide birbirimizden soğuduğumuzu ve ilişkimizin sonuna doğru yaklaştığımızı görememişiz. Ayrılma kararı aldığımızda bu ikimize de ani bir karar gibi geldi. Şimdi geçmişe dönüp baktığımda ayrılma kararımızı çok önceden tahmin edebileceğimi görüyorum. Belki o zaman görmek istemedim, görmek zor geldi biliyorum.”

Yavaş değişim benliğin değişimi sırasında tutarlılık ilüzyonunu koruyabildiği ve zihinsel şemalarını yeni koşullara, şiddetli kırılmalar yaşamadan, anlamsızlık ve tutarsızlık hislerine kapılmadan adapte edebildiği bir değişimdir. Ancak bu adaptasyon çoğu zaman bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmez. Bu nedenle bütünlük ilüzyonu birçok savunma mekanizmasının kullanılmasını gerektirir. Bu ilüzyonun korunması bazen bireylerde ilişkilerinin güzel gittiği sanısına da yol açabilir. Böyle durumlarda biten ilişki bireyde şok etkisi meydana getirir. Yüzleşme ve yeniden bir denge kurulması da bir o kadar zor olur. Bazen yavaş değişim ile ani değişim bir birini takip edebilir ya da birbirinin yerini alabilirler. Değişim, özellikle ilişkiler söz konusu olduğunda kaçınılmazdır.

4.2.3. Bakış Açıları

Dışsal değişim içsel olanı tetikler. Dışarıda olan (*ilişki*), değişim (*ayrılık*), içeride olanı (*bilişsel şemalar, benlik algısı, aşk kavramı*) değiştirir. Bu değişim sadece ilişkinin başladığı ve bittiği anlarda değil, aynı zamanda ilişkideki bir bireyin yalnız kaldığı dönemlerde de gerçekleşir. Bireylerin ilişki esnasında yaşadıkları değişim daha yavaş yaşanırken, yalnızlık dönemlerinde daha hızlı gerçekleşir. İlişki esnasında olayın

içerisinde akan, kontrolü ele bırakan birey, ilişkide değilken bitmiş ilişkilerine dışarıdan bakmaya başlar. Özdeşünümsel bu süreçte bireyin şahsi ben algısı dominant hale gelir ve özeleştirilme yapılmaya başlar. Özeleştirinin bireylerin bunalttığı noktalarda da yeniden kolektif referanslarından kaynak alan savunma mekanizmalarına gidilir. Genellikle bu referanslar erkek ve kadının cinsiyet rollerine atfen gerçekleşir. Hata olarak gördükleri eylemleri haklı çıkartmak için erkeklerin “*Erkek adam da böyle olur*”, “*Erkek adama böylesi yakışır*” ya da “*Kadın dediğin de bu kadarını kaldırır*⁸” gibi cümleler kurdukları gözlemlenmiştir.

Katılımcıların çoğunun, her yeni ilişki ile birlikte yeni bir bakış açısı kazandıklarını ve artık ilişkileri eskisi gibi görmedikleri görülmüştür. Özellikle kadınların, eski ilişkilerinde yaptıkları hataları tekrar etmeme konusunda büyük bir arzuya sahip oldukları görülmüştür. Ancak bu süreç bizim rasyonel olarak nitelendirdiğimiz davranış ve düşünüş biçimlerine paralel ilerlemez. İlişkilerde çoğunlukla iki irrasyonel tavır görülmüştür: İlişkilere dair bilgilerine güven ve süreklilik inancı.

Katılımcıların çoğunluğu yaşadıkları son ilişkilerinden öğrendikleri ile, her anlamda ilişkilere hakim olduklarını düşünmektedirler. Çünkü yapılabilecek hatalardan ders aldıklarına ve sadece birkaç düzenleme ile yeni ilişkilerinde daha başarılı olacaklarına inanma eğilimi neredeyse görüşme yapılan tüm bireylerde gözlemlenmiştir. Hemen hemen tüm görüşmeciler girdikleri her yeni ilişkide daha başarılı olduklarını bildirirler de bu durum yeni ilişkilerinde problem yaşamayacakları anlamına gelmez. Çünkü bir ilişkinin gidişatı sadece tek bir bireyin tavırlarına bağlı değildir.

İlişkinin başarısı, ilişkideki bireylerin, bir ilişkiyi neyin başarılı yapacağına dair inançlarına bağlıdır. Bu inançlar da nadiren aynıdır ve aynı olduklarında bile zaman içerisinde farklı yönere doğru değişmeyecekleri garanti değildir. Bunun yanında özellikle kendilerine dair eleştirdikleri davranışlarının yeniden tekrarlanması sıkça görülen bir durumdur. Çünkü acılı deneyimin duygusal gücü azaldığı zaman davranışlarda değişiklik yapmaya yetecek motivasyonun da azalacağı öngörülebilir.

⁸ **Kaldırmak:** Tolere etmek olarak kullanılmaktadır.

Bununla birlikte, yeni bir ilişkiye başlayan her katılımcıda irrasyonel bir süreklilik inancı gözlemlenmiştir. Her birey yeni ilişkisini sonsuza kadar sürecekmiş gibi düşünür, en azından öyle olmasını umar. Süreklilik inancı ya da umudu motivasyonu sağlayan en önemli etmendir. Birçok katılımcı, özellikle kadınlar ilişkilerini gelecek vaat etmedikleri için bıraktıklarını ifade etmektedirler. Çünkü birçok kadın için ilişki, evlilik ve çocuk yapma ile devam eden, toplumsal kabul gören bir süreç olarak düşünülmektedir. İlişkinin başarısı kadınlara toplumsal olarak empoze edilen, yapılması gerekenler listesini ne kadar elde edebildiği ile doğru orantılıdır. Çok nadirde olsa bazı kadınlar, ilişkilere eğlence olarak baktıklarından bahsetmektedirler. Ancak hemen hepsi, belli bir yaşa geldiklerinde veya ‘doğru kişi’yi bulduklarında geleneksel bir ilişki sürdürmek istediklerini ifade etmişlerdir.

4.2.4. Bireyci ve Toplulukçu Eğilimler

Bireylerin ilişkilerinde kendilerini ve eşlerini nasıl konumlandıkları, benlik algılarının yapısına bağlıdır. Bir ilişkide aynı anda ya da sırayla hem şahsi ben farkındalığı, hem de kamusal/kolektif ben farkındalığı gözlemlenebilmektedir. Bireylerin farklı zamanlarda farklı tutumlar benimsemeleri de bağlama göre değiştiği, çelişkili tutumlar sergilendiği görülmüştür.

En belirgin örneğini Deniz (44) bizlere sunmaktadır:

“Kocam dışarıdayken oduğundan çok daha agresif ve baskıcı olabiliyor. Özellikle insanların yanında herşeye daha çok alınıyor. O öyle davrandıkça ben de iyice sinir olacağı şeyleri yapıyorum. İnsanların yanında beni ezmesi beni çok utandırıyor, sanki bir birey değilmişim, kararların ya da düşüncelerim onunkilerin yanında değersizmiş gibi.”

Bu dinamik genelde “normal” bireycilik/ kolektiflik dengesini içlerinde koruyamamış bireylerin daha büyük bir sosyal birim, yani ilişkileri içerisinde bir denge kurmaya çalıştıklarını göstermektedir. Hatta ilişki içerisindeki bireylerden birisi sosyal bir etki altında kolektif davranış biçimini arttırırsa karşısındaki bireyde de bir o kadar zıt yönde değişim gözlenmiştir. Bunun en güzel örneği erkek-kadın arasındaki dinamiğin ve rollerin bağlama göre değişmesi esnasında görülebilir. Görüşmelere göre, erkekler insan

içerisine çıktıkları zaman eşleri ya da sevgililerine karşı daha korumacı ve kontrol etmeye yönelik tutum sergileme eğilimi göstermektedirler. Kadınlar ise bu eğilime zıt bir biçimde, bireysel yönlerini vurgulayacak biçimlerde davranmaya başlarlar. Erkekler, kadın üzerinde hakimiyet kuran tavırların ödüllendirileceğine inandıkları için eşlerine ya da sevgililerine karşı tutumlarını değiştirirler. Kendi üstünlüklerini göstermeye hizmet edecek biçimde davranırlar. Erkeklerin baskılarının arttığı oranda kadınların da kendi bireyselliklerini ön plana çıkartmaya eğilimli oldukları ve kendi bireyselliklerini savundukları görülür.

Erkek de, kadın da ilişkide nasıl olduklarına dair sunumlar yaparken iki taraf ta kendi sunumuna zarar vereceğini düşündüğü tavırlara karşı çıkar. Kadınların değişime daha hızlı uyum sağlamaları batı modeli kadın rollerini⁹ benimsemeleriyle sonuçlanır. Öte yandan değişime daha yavaş tepki veren erkekler ise kadınların benimsedikleri yeni rollerinden rahatsız olup, bu davranışları baskılamaya çalışabilirler. Bu gibi durumlar eğer kısa sürede uzlaşma sağlanmazsa, genellikle iki tarafın da gerilmesi ve bir tarafın rezil olduğuna inanması ile tartışmaya dönüşür. Her bireyde farkındalığın derecesi, farkındalığın türü ve bunların oranı farklılık göstermektedir.

4.2.5. Şahsi ve Kolektif Ben Farkındalığı

Şahsi ben farkındalığı yüksek katılımcıların, duygusal deneyimleri daha yoğun bir biçimde yaşıtıldıkları, en azından ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Ben algıları daha tutarlı olmasına rağmen ani değişim dönemlerinden çok daha fazla etkilendikleri, duygusal ve bilişsel çelişkilerden kaynaklanan, aşırı kaygı ve depresyon eğilimleri göstermişlerdir. Şahsi ben farkındalığı yüksek bireylerin ilişkilerinde yaşadıkları problemlerin sebeplerini kendilerinde aradıkları, problemleri ya da biten ilişkiler karşısında kendilerine aşırı eleştirel yaklaştıkları görülmüştür. Değersizlik ve yetersizlik hisleri nedeniyle sıkça depresyona girdiklerini ifade etmişlerdir. Şahsi ben farkındalığı yüksek bireyler duygusal deneyimlerini çok yoğun yaşarlar çünkü farkındalıkları deneyimledikleri duyguların daha çok farkında olmalarına ve bu duygulara odaklanmalarına yol açar.

⁹ **Batı modeli kadın rolleri** ile kastedilen ekonomik özgürlüğü ile birlikte bireyselliği ön plana çıkmış, kendisini erkek ile eşit kabul eden kadın rolleridir.

Eğer birey hali hazırda olumlu duygular hissediyorsa, bu olumlu duyguların kendilerine yansımaları, onların daha olumlu hisler üretmelerine yol açar. Tam tersi durum söz konusu olduğunda ise şahsi benlik farkındalığı olan üzgün bir birey kendini daha da kötü hisseder (Crisp ve Turner, 2007). Tüm bu deneyimler özellikle yaş ile artar çünkü yaş ilerledikçe şahsi benlik algısı da dominantlaşmaya başlar. Özellikle kadınların, erkeklere göre daha dominant şahsi ben algısına sahip oldukları düşünülürse ileri yaşlardaki kadınların ilişkilerinde yaşadıkları problemlerin neden büyük içsel çatışmalara yol açtığı anlaşılabilir.

Kamusal ben farkındalığı yüksek bireyler ise daha dış kaynaklı duygu durumları yaşarlar. Gözlemlenen en belirgin duygu durumu “*utanç*” olmuştur. Çünkü bu bireylerin genel amacı, sosyal çevrelerine başarılı bir benlik sunumu yapmaktır. Bu sunum kabul gördüğünde kendilerini iyi hissetmekte, kabul görmediği zaman kötü hissetmektedirler. Bu nedenle değerlendirilme kaygıları yüksektir (Crisp ve Turner, 2007). İlişkilerinin değerlendirilmesi de oldukça kaygı verici olduğundan kendilerini ve eşlerini düzgün bir sunum yapmak için sürekli kontrol altında tutmak eğiliminde oldukları görülür. Bu eğilim ilişkilerde baskıcı bireyler olmaları ve karşısındaki insanları kısıtlamalarına yol açar. Fiziksel görünümüne çok önem verdikleri gibi ilişkide oldukları bireylerin de fiziksel görünümleri üzerinde söz hakları olduğu kabulü ile baskı kurma eğilimi göstermektedirler.

Genç yaşlarda kamusal benlik farkındalığının daha dominant olduğu görülmüştür. Kültürleşmenin hız kazandığı bu dönemde ötekilerin ne düşündüğü benlik kurgusunun yapılandırılmasında önemli bir fonksiyonu olduğu da aşıkardır. Ancak sadece araştırmadaki ileri yaşlardaki erkekler bu duruma bir istisna oluşturmaktadır. Yaşlı erkeklerin kamusal benlik algılarının oldukça dominant olduğu görülür. Bunun temel nedeni kültürleşmelerinin en yoğun dönemlerini yaşadıkları zamanın kültürel kabulleridir. Bu kabuller de genellikle aile büyüklerinden edinilir.

Katılımcılardan Ahmet’in (48) ifadesiyle:

“Annem ile babamı her zaman örnek almışım. Babamın ona karşı sevgisi, saygısı, annemin vericiliği bana hep örnek olmuştur.”

Benzer bir ifade ile Aziz (45) şöyle demektedir:

“İkimiz de iyi ailelerden geldik. Daha eşim yokken eşe saygılı olmayı öğrendim. ... Biz ailemde saygıyı hiç şekilsel şeylere getirmedik.”

Bu kabulleri günümüzde de kolayca korurlar, çünkü bireylerin davranışlarını kolaylıkla rasyonalize edebilecek bir ortamda yaşarlar. Bu ortamda bireyi özdeşünümsel sürece itecek bir motivasyon da bulunmaz. Haliyle bu erkekler için ilişkilerinin başarısı kendilerini ne kadar dominant gösterdikleri ile sınırlı olabilir.

Kamusal benlik farkındalığı dominant katılımcıların, kendilerini ne kadar değerli gördükleri, kendilerine ne kadar saygı gösterdikleri ve kendilerini ne kadar yeterli gördüklerine dair içsel değerlendirmeleri, sosyal çevrelerinin onlar hakkında ne düşündüklerine bağlıdır. Şahsi ben algısı kuvvetli olan bireylerde ise içsel erdemlere bağlıdır. Bu erdemler her ne ise, birey, kendisine dair saygısını, yeterlilik ve değerlilik hislerini ancak bu erdemlere uymayan bir eylemde bulunduğu yitirir. Bu durumu, iki farklı benlik algısına sahip bireyin ifadelerini karşılaştırarak daha net görebiliriz.

Kamusal benlik algısı daha baskın olan Hakan’ın (38) bazı durumlarda kendi hislerinin kaynağı olarak karısını gördüğü açıkça görülebilir. Karısı adeta onun başarısının bir göstergesidir.

“Karımla bir davete ya da şık bir yere gittiğimizde kendimi güçlü hissedirim. Deniz her ortama uyar, her ortamda parlar. Onu yanımda taşımaktan gurur duyarım.”

Öte yandan şahsi benlik algısı daha baskın olan Doruk’un (40) bir özeleştirici sürecinde kendi erdemlerini yitirdiği için hissettiği değişim isteği ve çabası açıkça görülmektedir.

“Benim için önemli tüm bireylerle olan ilişkilerimi, başlangıcını, değişimini irdeledim. Onlar bana niye böyle davrandı, ben onlara niye böyle davrandım, onlardan niye etkilendim, bu etkilenmeler ilişkiye nasıl yansıdı. Kötü yönde nasıl değiştim, olumlu yönde nasıl değişicem. Önce kötü yönde değişimlerimin sebep sonuç ilişkilerini çıkartmam gerekiyor ki o yöntemi nasıl iyileştirme yönünde kullanabilirim diye düşünmeye başladım. Ve tarihsel neden sonuç ilişkilerinden sonra böyle davranmalısın bu konuda böyle davranmalısın, bunlar kırmızı alanlar ama bunlar rahat bölge bu veya şu konuda net olmalısın ama Doruk kendine net olmalısın gibi çıkarımlar eşliğinde benliğimi yeniden inşa etmeye çalıştım.”

Her birey, bağlam gereği baskın olmayan yönlerinin dezavantajlarını taşıdıkları gibi avantajlarından da faydalanmaktadırlar. İzmir’den seçilen örneklem göz önüne alındığında, üç yaş aralığını temsil eden her bir grupta genel olarak kamusal ben farkındalığının biraz daha baskın olduğu görülmüştür. Özellikle erkeklerin kamusal ben farkındalığı dominant olduğu, kadınlarda ise göreceli olarak şahsi benlik farkındalığının dominant olduğu gözlemlenmiştir. Bunun sebebi erkeklerin ikili ilişkilerde baskın ve kontrol etmeye eğilimli rollerinden kaynaklanmaktadır. Erkekler ilişkilerin ve eşlerinin koruyucusu rollerini oldukça içselleştirmiştir. Bu nedenle kamusal alanlarda baskınlıkları iyice artmaktadır. Ancak mahrem anlarda iki bireyin nasıl davrandıklarına dair veriler sadece eşlerinin söylemlerine dayandığı için desteklenmesi zor verilerdir.

Deniz (44), eşi Hakan (46) hakkında şunları söylüyor:

“Dışarıda hep, evde olduğundan gergindir. İnsanların yanında en küçük şeyleri bile olumsuz algılayıp bana çıkıştığı olmuştur. Nedense sosyal ortamlarda daha baskıcı bir hal alıyor. Bazen kendimi küçümsemiş hissediyorum. Bu duruma tepki verirsem kesin kavga ediyoruz.”

Bu genellemeler, günlük hayatları içerisinde varlıklarını sürdürdükleri sürece aynı kalsa da bağlamlar değiştiğinde bireylerin şahsi benlik farkındalıklarının ya da kamusal benlik farkındalıklarının daha dominant olabildiği de görülebilir. İnsanlar, ötekiler tarafından izlediklerinde kamusal benliklerini fark ederler. Bu farkındalık bize günlük hayatta ya da ilişkisini deneyimlerken bireyin sürekli kamusal benliğinin farkında olduğunu göstermez.

Kamusal ben farkındalığı dominant bireyler ilişkileri bittiği noktada değişimi sosyal çevrelerinin yardımı ile daha kolay atlatırken, şahsi ben farkındalığı yüksek bireylerin kendi başlarına daha zor bir geçiş dönemi yaşadıkları görülmüştür. Öte yandan şahsi ben farkındalığı olumsuz hislerin farkındalığını da beraberinde getirir. Bu hisler genelde o kadar şiddetli yaşanır ki birey aynı deneyimi tekrarlamamak için nerede hata yaptığını bulmaya çalışır ve bu süreçte davranış ve tutumunu bir ölçü değiştirir.

Katılımcılardan Doruk (40), Belgin (41) ile ayrıldığı ve yeniden birleştikleri dönemi şu şekilde ifade etmiştir:

“ Orda beni unutmak için çaba harcadı, artık bitti diye kafaya format atman gerekiyor, başka bir tipe bürünmen gerekiyor ama ondan sonra tekrar değişmen gerekiyor, bunlar bayağı zorlayıcı şeyler. Dış etmenler çok önemliydi. Onları bertaraf etmemiz zor oldu. Ben bu konuda çok çaba sarfettim.”

Şahsi benlik farkındalığının avantajı ise bu bireylerin kendi inançları hakkında farkındalıkları arttıkça, normatif baskılardan etkilenmektense bu davranışlar ile aynı hatta hareket etmeye daha eğilimli olurlar. Bu eğilim onların daha özgürce hareket etmelerini sağlar. Mutlulukları için dışsal referanslara daha az bağımlı oldukları için kendi duygusal dünyalarına daha hakim bir şekilde yaşayabilirler. Tabi ki bu durumun mükafatlarını da ilişkileri üzerinden alırlar.

Ayla (48):

*“Bana göre o en iyisiydi. Böyle olmasına rağmen benim büyük bir dip yaşamam beklenir, çok büyük bir düşüş yaşamam **gerekir diye düşünülür.** Ama böyle olmadı.”*

Doruk (40):

“Tüm geçmişimi paylaştığım adamları sildim. Bütün geçmişimizi sildik, yeni bir gelecek oluşturduk.”

4.3. KÜLTÜR

4.3.1. Aşk Öğrenmek

Aşk ilişkilerinin ne olduğu, ne olması gerektiği, bireylerin farklı referans noktalarından edindikleri bilgilere ve kendi duygusal ihtiyaçlarına göre şekil alır. Kültürel materyal bireysel ihtiyaçlar için uygun kullanıma uygun hale getirilir. Kültürel materyaller, bizlere birçok kaynaktan ulaşır. Her dönemin kendine ve sosyal koşullarına uygun bir aşk kurgusu ve bu kurguya göre benimsenmiş davranış kodları bulunmaktadır. Bu kodlar, geleneksel yollarla aktarıldığı gibi modern yollarla da aktarılabilmektedir.

Geleneksel yollar çocuklukta, masal kahramanlarının aşkı nasıl yaşadıklarının anlatılması ile başlar. Ergenlik dönemlerinde ise bazı akraba ya da komşuların

dedikodularının yapılması, bu süreçte gözlemlenen ayıplamalar ve yargılar aracılığıyla, hangi davranış biçimlerinin yanlış olduğu öğrenilir. Birey, dedikodusu yapılan insanın konumuna düşmemek için elinden geldiğince kendisini kontrol etmeye çalışır. Bu kontrolün başarısız olması durumunda ise yargılanmış olma fikrinden kaynaklanan utanç duygusu meydana gelir. Özellikle cinselliği ile yeni tanışan kızlar, bu gibi durumlar ile sıklıkla karşılaşmaktadır. Bu tip olumsuz duygular, görüldüğü gibi bireyin toplumsal düzene ayak uydurmasını sağlayan yol göstericiler olma işlevine sahiptir.

Modern yollar, ise öncelikle medyanın sunduğu aşk etkileşimi ve medyanın sunumunu benimsemiş yakın arkadaşlardan meydana gelir. Özellikle filmler ve diziler, Batı anlayışındaki aşkın ne olduğu ve nasıl yaşanması gerektiğine dair bilgiler sunar. Bu aktarım bireylerin, bazı deneyimlere özenmeleri ve kendi deneyimlerine eleştirel yaklaşımlarına yol açabilir. Ancak sonuçta bireyler sosyal çevrelerinin kabul gördüğü bir ilişki biçimi ile kendi arzu ettikleri ilişki arasında bir çeşit ortaklık bulmaya, kendi arzularını tatmin ederken çevrelerinden de kabul görmeyi maksimum düzeye getirmeye çalışmaktadırlar.

Farklı sosyal grupları barındıran İzmir’de, katılımcıların ilişkileri yaşantılama biçimleri sosyal çevrenin beklentilerinden oldukça etkilenecek şekilde şekillenmektedir. Öncelikle sosyal çevre, bireylerden istikrarlı ve düzenli ilişkiler kurmalarını bekler. İlişkilerin uzun vadesi ilişkinin başarısını gösterir ve ilişkisi biten bireylere genelde ya acınır ya da namussuzlukla suçlanırlar. Çünkü bir ilişkiye girerken temel amaç ‘*tek yastıkta kocamak*’¹⁰tır, romantizm değil. Tabi ki katılımcı, anlattıklarına göre, bu beklentileri bir dereceye kadar yerine getirirler çünkü ilişki adına kendi arzu ve istekleri vardır. Bu istekler medya araçlarının sunduğu potansiyel deneyimlerin farkındalığı ile artar ve çeşitlenir. Bu arzulardan en önemlisi de romantizmdir. Giderek benimsenen Batı anlayışında, bireylerin amaçları evlilik değil romantizmi bulmak olmalıdır. Evlilik, romantizmin sonsuza kadar devam edeceğinin ilanı olarak görülür. Ancak Doğu gelenekleri içerisinde esas amaç evliliktir. Romantizm ise kabul da edilebilir, insanları ayartan bir unsur olarak da görülebilir. Belki de bu nedenle antropologlar Doğu

¹⁰ **Tek yastıkta kocamak:** Çiftlerin ömürlerinin sonuna kadar problemsiz bir biçimde birlikte yaşamalarını ifade eden bir deyiş.

kültürlerindeki evlilik biçimleri üzerine birçok eser yazıp, aşk unsurunu es geçmişlerdir (Goleman, 1992).

Özellikle de kadınlar, ilişkiler konusunda sıkça sosyal çevrenin baskısı ve eleştirisine maruz kalırlar. Ancak her neslin sosyal çevrenin beklentilerine uyma konusunda farklı yaklaşımlara sahip olduğu görülür. Bu farklılığın temelinde kadının ekonomik özgürlüğü vardır. Yeni nesillerde giderek artan kadın istihdamının, nesiller arasında değişen tutumların sebeplerinden önemli bir tanesi olduğu aşıkardır. Ekonomik özgürlüğünü kazanan kadınlar kendilerine daha fazla güven duydukları için kendi istekleri doğrultusunda daha kolay hareket ederler. Eskiden kaderleri, erkeğe ve çevrelerinin merhametine bağlı olan kadınlar, artık temel yaşamsal ihtiyaçlarını giderecekleri işlerde çalışmaktadırlar. Eskiden olduğu gibi, sosyal çevre onların yaşamları için gerekli tek unsur değildir. Ekonomik özgürlükleri sayesinde gerekirse daha rahat ve kabul edilmiş hissedebilecekleri bir çevreye taşınabileceklerini bilmeleri bile tutumlarında özgürleştirici bir etki yaratır.

Katılımcılardan Birgül (41):

“Onların bana karşı mesleğime karşı olan saygısı çok güzel. Biliyorsun ben 1 yıl dışarıda yaşadım evliyken. Eşim bana çok destek verdi, ailesi de çok destek oldu. Türkiye şartlarında evli barklı bir kadın sorgusuz sualsiz nasıl gider denmedi. Bir erkek için de zor bir kadının çekip gitmesi. Mesleğim benim için çok ön planda olduğu için bu alanda çok destek gördüm. Sahneye çıktığımızda babamızı tanımayız. Sahne kutsal bir yerdir çünkü. O bakımdan hakkaten anlayışlı bir insan. Bunları düşündüğümde doğru bir evlilik yapmış olduğumu söyleyebilirim.”

Kendilerini daha bağımsız ve güvende hissettikçe, arzularının peşinden daha büyük bir cesaretle koşarlar. Genç kadınlar, özellikle ekonomik özgürlüğünü kazanmamış olanlar, ailelerinin kararlarına uymak durumunda kalırken erkeklerde bu uyma davranışı daha nadir olarak gözlemlenmektedir. Ekonomik özgürlüğünü kazansın ya da kazanmasın erkekler çok daha rahattır. Çünkü erkeğin namusunu yitirmesi, kadınlarda olduğu gibi cinsellikle ilişkilendirilmez.

Ayla (48):

“Bilmiyorum işte hayatım ne olacak? Ben sevgiye aşka ve bunun her yaşta da olması gerektiğine inanan bir insanım. Ama birilerine böyle bir şeye

seçip karar vermem de benim gibi bir insan için zor ama noktayı da koymuyorum. Ama illa yanımda bir erkek olmalı da değil. Ama sevgi aşk güzel bir şey. Şu konuda kendime güveniyorum ki, ben mantık evliliği yapamam. Ne o, ne ben mutlu olurum. Çok sevmek biraz iddialı olur ama sevebileceğim biri olmalı. İnşallah bu hislerim de hep devam eder, bu sevgiye aşka ve bunnu hayatta olması gerektiğine olan inancım bitmez.”

Kadınlar her ne kadar ekonomik özgürlüğünü kazanmış olsalar da sosyal çevrelerini hiçbir zaman yok saymazlar. Aksine sosyal çevrelerinden aldıkları onaya çok önem verirler. İlişkilerinin başarısını da genelde sosyal çevrenin verdiği onay ile ölçerler. Bu çevre baskıcı bir aile olabileceği gibi çok özgürlükçü fikirlere sahip arkadaşlar da olabilir.

Bu gibi durumlarda özgür bir cinsel hayat yaşadığı için İzmirli bir kadın sıklıkla ‘aşırı bireyci’, ‘özgürlükçü’ ya da ‘batı zihniyetli’ olarak nitelendirilir. Çünkü kadının eylemi geleneksel olana zıt bir tutum içerisinde gözüktür. Ancak içerisinde bulunduğu iç-grup, -ki genelde arkadaş grubudur- eğer kadının bu davranışını destekliyorsa aslında eylem dışarıdan nasıl gözüktürse gözüksün yine de sosyal çevrenin onayı ve farkındalığı eşliğinde yapılmaktadır. Bu algı yanılsamasının sebebi de hala büyük ve bütün bir kültürel mirasın varlığına olan inancımızdan kaynaklanır. Her birey de kendisini bu inancın merkezine yakın görme eğilimindedir.

Görünürde aynı olan iki eylemin arkasındaki niyetlerin farklı olması kültürün, bireylerin zihinlerinde meydana getirdiği etkiden kaynaklanır. Bu etki bireyin, *birey merkezci* ya da *topluluk merkezci* olmasını belirler ve bireylerin eylemlerinin nedenlerini meydana getirir.

4.3.2. Yol Gösterenler

Duygular, yaşamda yönümüzü nasıl bulacağımız konusunda bize en büyük yardımı sağlayan araçlardır. Kendimizi ile ötekileri, sosyal normları hatta duyguları bile duygular aracılığı ile tanırız (Burkitt, 1997). Duyguların diğer bir işlevi ise bizi motive etmeleridir. Tüm insanlar acıdan kaçır, haz verene doğru koşar. En alturistik görünen eylemin bile nedenlerini incelemek için irdelendiği zaman, irrasyonel bir biçimde de olsa ‘ben’in hayrına yönelik olduğu görülür.

‘Ben’in yaşamdaki en temel amacı kendini güvende hissetmektir. Her bir değişim ‘ben’in ölümü anlamına gelir ve bu nedenle ‘ben’ değişmemek için her şeyi yapar. Özellikle ilişkilerde, bireyler oldukları halden memnunsalra sevgililerinin ya da eşlerinin değişime yol açabileceğinden endişe ettikleri her fikre karşı çıktıkları görülür. Çevresel faktörlerin ilişkideki bireylerden birisini etkilemesi, ilişkinin dinamiğine etki edecek ve dolaylı yoldan öteki bireyin benliğine etki edecektir. Bu sürecin çok bilinçli gerçekleştiği söylenemez. Birçok görüşmeci sevgililerinin ya da eşlerinin yenilik yaratacak isteklerine neden karşı çıktıklarını açıklayamamıştır.

Öte yandan bireyler değişmek de isterler. Bu değişimin en temel nedeni de içinde bulunulan koşullardan rahatsız ya da tatminsiz olmaktır. Bu rahatsız ortam, istenmeyen bir bölgede yaşamak olabildiği gibi mutsuz bir ilişki de olabilir. Ait olunan kötü ortamlara rağmen birçok birey değişim için gerekli adımları atamaz ya da attıktan sonra bundan vazgeçer. Özellikle ilişki içindeki bireylerin ayrılık kararı almaları için oldukça rahatsız edici deneyimler yaşamaları gerekmektedir. Hatta bazı görüşmeciler fiziksel şiddet karşısında bile ilişkinin sürdürülebileceğinden bahsetmiştir.

Değişim ve sabitlik ikilemi bireyleri, konu özellikle ilişkiler olduğunda etkiler. İki kişi arasında kurulan en küçük sosyal etkileşimlerden biri olan yakın ilişkiler, bireylerin hem en büyük mutlulukları tadacakları, hem de en büyük acıları deneyimleyebilecekleri bir zemin oluşturur. Ancak bu sancılı süreç ilişkilerin büyük bir kültürlenme aracı olması ile sonuçlanır.

Büyük acılar, büyük değişimleri motive eder. Bu anlamda ilişkiler birçok olumsuz duygunun yarattığı motivasyon ve olumlu duygulara ulaşma hayali ile bireyleri, davranışları ve düşünceleri üzerinde düşünmeye motive eder. Bu motivasyon ile birey, davranış ve tutumlarını yeniden gözden geçirir, değiştirir ve bir ilişkiyi sürdürmeye en uygun biçimlerin neler olduğunu bulmaya çalışır. En uygun biçimler, içinde bulunulan nesil ve çevre bağlamında kabul gören biçimlerdir. Bu nedenle aşk ilişkileri ve duygular hangi nesilde olursa olsun bireyler için birer sosyal eğitim sahası niteliği taşırlar. Gözlemler sırasında bazı duyguların, toplumda güdüleyici işlevlerinin diğerlerinden daha ön plana çıktığı görüldü. Bu duygular utanç, suçluluk ve pişmanlıktır.

4.3.3. Utanç, Suçluluk ve Pişmanlık

Bu çalışmada ikili ilişkileri en çok, suçluluk, utanç ve pişmanlık duygularının motive ettiği görülmüştür.

Suçluluk ve utanç bazen birbirleri yerine kullanılmakta ve anlamı birbirlerine karıştırılmaktadır. Utanç ve suçluluk arasındaki ince bir nüans vardır. Utanç, bireylerin kolektif ve kamusal benlik farkındalığı yaşadığı anlarda yaşantılanırken, suçluluk ise bireyler şahsi ben farkındalığına eriştiği anlarda deneyimlenir. Utanma, bireyin çevresindeki insanlar tarafından yargılandığı hissidir. Suçluluk ise bireyin kendi kendisini yargılaması sonucunda meydana gelir.

Utanma hissinin bireyleri kültürün normlarına uyma konusunda motive eden bir duygu olduğu görülmüştür. Bireyler, utandıkları zaman, terleme, mide bulantısı, kaçma isteği deneyimlediklerini ifade etmişlerdir. Meydana gelen bu tip negatif deneyimlerden ve hislerden kaçınmak bireyler için güçlü bir motivasyondur. Bu motivasyonun temeli de grup aidiyeti ihtiyacına dayanır. Katılımcılar ötekilerin kendileri hakkında ne düşündüklerini çok önemserler çünkü fazla farklı olmalarının, onların ait görülmelerini zorlaştıracağını bilirler. Bu nedenle hatalı olduklarına inandıkları birçok durumda sessiz kalmayı tercih ederler.

Ailesine artık eski erkek arkadaşı ile görüşmeyeceğine söz veren Aslı (16) tanıdıkları tarafından görüldüğünde hissettiklerini şu şekilde anlatıyor:

“Normalde kimin ne düşündüğünü hiç umursamam. Ama bunlar aileme söyleyebilir diye çok korktum. Sonuçta da öyle olmuş ama annem bana hiçbirşey demedi. Keşke deseydi, ne düşünüyor diye içim içimi yedi.”

Bireyler kabul görmeyen davranışları karşısında utanç hissederler. Bu hissiyatın güdülenmesi ile davranış negatif olarak pekiştirilir ve gelecekte görülme olasılığı azalır. Bu durumda utanç hissinin kültürlenme sürecinin önemli bir parçası olduğu ve toplumsal denge ile istikrarın koruyucusu olma işlevini yerine getirdiği söylenebilir.

Suçluluk hissi de benzer fonksiyonlara sahip olmasına karşın utanç ile önemli bir noktada ayrılır. Suçluluk bireylerin şahsi benlik farkındalıklarına ilişkindir. Bireyler

olmaması gerektiğini ya da yanlış olduğunu düşündükleri davranışlar karşısında suçluluk hissederler.

Deniz (44):

“Bazen başımı alıp gitmeyi, sörf yapmayı çok seviyorum. Ancak bir annenin çocuğunu bu kadar uzun süre bırakıp gitmesi ve kendisine bu kadar çok vakit ayırması bizde (yetiştirdiği kültür) kabul edilemez birşeydir. Bu yüzden bazen haksız olduklarına inansam da olayları sineye çekip kendi zevklerimden feragat etmeyi öğrendim. Bazen düşünüyorum gerçekten kötü bir anne miyim diye ve kendimi çok kötü hissediyorum.”

Suçluluk hissi, utanca göre daha öznel bir deneyim gibi görünse de iki duygu da bir ötekinin varlığını gerektirir. Bu nedenle işlevleri de benzerdir ve bu nedenle ikisine de sosyal duygular diyebiliriz.

Bu iki duygunun farklı nesillerde farklı derecelerde deneyimlendiği aşıkardır. Bunun sebebi ise bireylerin özdeşünümsel potansiyellerinin farklılık göstermesidir. Yaş ile kazanılan ve biriken deneyimler, ötekilere dair daha fazla bilgi sahibi olmamıza yarar. Deneyimlerimiz, kendimizi ötekiler üzerinden nasıl tanıyabileceğimizi göstermeleri bakımından çok önemlidir. Bu süreçte bireyler empati duygularını geliştirirler. Bu da bireyin kendisini, öteki bireyin yerine koyması ve bu şartlar altında nasıl hissedeceğini anlaması anlamına gelir. Bu nedenle suçluluk hissi için ilişkilerde yakınlık ögesinin ve takiben bağlılık ögesinin varlığı çok önemlidir. Böylelikle ergenlerin ilişkilerinin utanç temelinde ve yetişkinlerin ilişkilerinin ise suçluluk yoluyla kültürlendiğini söyleyebiliriz.

Bu duyguların baskınlığı, sadece nesiller arasında değil, aynı zamanda cinsiyetler arasında da farklılık gösterir. Kadınlar daha fazla suçluluk duyma eğilimi gösterirken, erkekler daha fazla utanç duyma eğilimi gösterirler. Cinsiyetler arasındaki bu farklılığı, İzmirde cinsiyetler arasında varolan baskın benlik algıları temelinde açıklamak mümkündür. Kadınlarda daha baskın olduğu görülen şahsi benlik farkındalığı sayesinde kadınların ilişkide oldukları insanlara karşı daha çok empati geliştirirler.

Kadın katılımcıların karşısındaki kişinin duygularını dikkate alarak hareket ederlerken, erkeklerin karşısındaki kişinin davranışlarını dikkate aldıkları görülmüştür.

Birgöl (41):

“Bazı duygusal anlarımda bana net kısa cevaplar verilmesi ya da eleştirilmek yerine sırtımın okşanmasını isterdim.”

Erkeklerin grup aidiyetine verdikleri önem nedeniyle ileri yaşlarda bile sıkça utanç hissi yaşadıkları görülür.

Doruk (40):

“İşte benim kendimi bilmediğim, yaşımın genç olmasından kaynaklanan bir takım hatalar. Benim hayatımın bir bölümü hep utançla geçti, korkunç bir utançla. Belgin’e yaptığım ettiğimden dolayı, ona çektirdiğim çileden dolayı.”

Pişmanlık hissi ise kadın ya da erkek, her bireyi, her yaşta motive eden ve eğiten yegane duygudur. Pişmanlık geçmişe yönelik bir histir. Pişmanlık, bireylerin, geçmişteki eylem potansiyellerinin değerlendirmeleri ve tercihlerinin sonuçlarından memnuniyetsizlikleri sonucunda meydana gelir. Biten ilişkilerde bazen tarafların ilişkiyi bitirme kararları, bazen de ilişkinin bitmesine yol açtığına inandıkları davranışları pişmanlık yaratır. Bu pişmanlık bireyleri, o zaman farklı davransalardı içinde oldukları ilişkiyi korumuş olabilecekleri üzerine senaryolar yazmaya iter. Genelde bu senaryolar bireyleri duygusal ve zihinsel olarak yorsa da, oldukça önemli bir işleve de sahiptirler.

Sosyal bağlamı öğelerine bölmek ve her bir öğenin farklı biçimde gerçekleşmesi sonucunda şu an hayatlarının nasıl olmuş olabileceğini hayal etmek insanlara sosyal ilişkileri, normları, hangi davranış biçimlerine nasıl tepki alacakları üzerine zihinsel bir deneme alanı sunar. Bireyler sosyal davranışlar ve aldıkları tepkiler arasındaki nedensel süreçleri daha iyi tanırlar. Bu süreç özdeşünümsel bir süreçtir çünkü birey kendi eylemlerine ötekinin nasıl tepki vereceğini ancak kendisini o bireyin yerine koyarak tahmin edebilir.

Özellikle aşk ilişkileri birçok pişmanlık barındırır. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır. Öncelikle aşk ilişkisi sürdüren bireyler birbirlerine çok önem verirler. Bu önemin miktarı, sevgililerine ya da eşlerine daha fazla duygusal ya da fiziksel yatırım yapmalarına yol açar. İki birey arasındaki ilişki ne kadar derinleşirse, yakınlık, bağlılık ve tutku öğeleri bir o kadar yoğun deneyimleniyor demektir. Bu durumda bireyler için

ilişkileri, hayatlarının en önemli parçalarından birisi haline gelir. Bu ilişkiyi bitirecek ya da zedeleyecek tüm davranışlar da bir o kadar derin pişmanlıklar yaratır. Olumsuz hissin büyüklüğü ile değişime iten güdülerin büyüklüğü arasındaki doğrusal ilişki açıktır.

Pişmanlık duygusunun esas gücü, yavaş değişim sürecindeki etkisidir. Suçluluk ve utanç bu bakımdan daha kısa süreli motivasyonlar yaratır ve olayın etkisi geçer geçmez, duygunun dönüştürücü baskısı da azalır. Bunun yanında bireyler ani duyguların deneyimlenmesi sırasında, bu duyguları savunma mekanizmaları ile geçiştirme yolunu da seçebilirler. Ancak pişmanlık bireylerin yavaş değişim dönemlerindeki etkinliği sayesinde uzun zamanda daha büyük bir dönüşüm sağlar. Birçok birey bu dönüşümün farkında bile olmaz. Etkinin büyüklüğü de buradan gelir. Benlik ani kırılma hissine kapılmadığı için değişime daha az direnir ve uzun vadede geriye bakıldığında çok şey öğrenilmiş olduğu görülür.

Doruk (40):

“Etrafta doğru düzgün bir ilişki yürütemeyenler ilişkiyi çenttiler, yonttular. Hep böyle insanoğlunda bir şey varya, başkasının mutlu batıyor. Biz ilişkimizin ilk 9 yılını böyle ciddi mutlu geçirdik, çok heyecanlı, çok üst düzeyde. Sonra işte araya birtakım yaşamsal faktörler girdi. ... Zaman içerisinde etrafımda dost sandığım herkesi yaşamımdan çıkarttım. ... Hayatın akışımıdır herkesemi böyle olur yoksa sadece bana mı böyle oldu onu bilemem. Sonra ciddi bir dönüşüm süreci yaşadım. Ben başka türlü bir adamdım başka türlü bir adam oldum.”

Doruk’un eşi Belgin (41) ise şöyle diyor:

“Ben aldatıldığımı öğrendim. Dünya tersine döndü, çok güveniyorum çünkü. Sonra hayatta kendinden başka kimseye çok fazla güvenmemek gerektiğini öğreniyorsun. Asıl yatırım yapman gereken kişinin kendin olduğunu öğreniyorsun çünkü böyle bir şey başına geldiğinde ben de viyana da kalabilirdim. Kalmadım döndüm. Doruk çok büyük faktör. Viyanaya geldi. İşte “gitme biz şöyle yapıcaz böyle yapıcaz” falan ben kalktım İzmir’e döndüm. Yaptığım fedakarlıklardan ötürü çok büyük pişmanlık duyuyorsun, kendinle kavga ediyorsun. Sonra şeyi öğreniyor insan, sen kendinden habersiz kendine kötülük yapamazsın.

Kendi başına buyruk olmaya yöneltti bu hikayeler beni. Şimdi aslında belirli anlamda çatışmaları oluyor. Bazen “Sen kendi dünyanda yaşıyorsun” diyor peki buna sebep olan ne? Hangi tecrübe bana bu yolda ilerle dedi?”

Bu bağlamda aşk ilişkilerinin en çok değişim yaratan duygusunun pişmanlık olduğu söylenebilir. Bu duygu, bireyleri hem yavaş hem de hızlı değişime iter. Bu süreç birbiriyle iç içe de görülebilir. Hatta bazen bir kişi ile yaşanan negatif deneyimi bireylerin tüm ilişkilerine yansıttıkları da görülebilir. Ayla (48):

“Hayata bakış açımda,.. ben olaylara hep iyi niyetle bakardım en güvendiğim insandan böyle bir davranış görünce insanlara karşı güvenim biraz azaldı. Hani bu bir tek kadın erkek ilişkisi açısından değil her konuda.”

Uzun ve ciddi bir ilişkinin ardından sevgilisini aldattığı için terk edilen Doruk’un (40) sözleri, bir ilişkinin meydan verebileceği duyguların bireyler üzerindeki etkisine çok güzel bir örnek teşkil ediyor:

“ Çok büyük bir değişim, öyle böyle değil. Nasıl bir değişim geçirdiğimi düşünüyorum da, hala idrak edebilmiş değilim. Ciddi bir rota değişikliği oldu. Birçoğu, kendimle tartışarak oldu. Tartışmadan böyle ben düzeldim ben başka türlü oldum ya da yamuldum gibi bir şey değil. Hepsini kendi kendime planladım, tartıştım. Doğru ne, eğri ne, benim doğrum ne, eğrim ne, nasıl olmalı, nasıl bir hayat seçmeliyim tartışmalarından çıkan sonuçları hiç unutmuyarak, bir tarafa yazarak yeni bir Doruk modeli oluşturmaya çalıştım.bir süreç yaşıyorum yaşamaya da devam edeceğim. Ölene kadar.”

Tüm bu negatif duyguların yanında bireyleri, olumlu duyguların yaşanması da motive eder. İlişkilerini daha güzel bir şekilde yaşama arzusuyla değişen bireyler, sayıları az da olsa yok sayılmamalıdır. Örneğin karısını daha mutlu etmek amacı taşıyan Aziz (46) şöyle diyor:

“ Kendimde değiştirmek istediğim şeyler var, mesela daha sportif bir insan olabilirdim. Eşim bunu dile getirmese bile bunu istediğini biliyorum. Ama çok şeyimi değiştirdim. Ben insanların değişemeyeceğine inanmıyorum. İnsanlar hem de çok kolay değişebilir. Fakat iki zorluğu var: bu değişiklik olunca eskisi gibi olmayacağını bileceksin, bir de buna ısrarla devam edeceksin.”

Bireyleri değişime iten her duygu ve motivasyon izole bir biçimde deneyimlenmez. Bu da duygusal dünyanın incelenmesini en çok zorlaştıran nedendir. Bir olay eş zamanlı ya da bir birini takip eden birçok duygu meydana getirebilir ve biz bunların çoğunun farkında olmayabiliriz. Bazen de iki duyguyu birbirinden ayırt bile edemeyebiliriz.

Özellikle İzmir gibi büyük şehirler, bireylere karmaşık sosyal ilişkiler ağı sunar ve bireyleri bu ağın getirdiği sorumluluklara, yüklere maruz bırakır. Her ilişki beraberinde birçok sorumluluk getirir, her sorumluluk da birbiriyle çelişmesi olası duygular yelpazesi.

4.3.4. Ambivalent Duygular

Zıtdeğerlilik (*ambivalence*), bireylerin iki farklı ve birbiriyle çelişen duyguyu aynı anda deneyimlemesidir. Çoğunlukla bireylerin sorumluluklarının arttığı dönemlerde yaşanır. Bireyin ait olduğu her sosyal grup, kendi norm ve davranış kalıplarını barındırır. Özellikle birçok sosyal gruba ait bireyler birbirleriyle çelişkili roller ve bunları takiben çelişkili duygular geliştirebilirler. Bu tip duygular, iş ve aşk ilişkileri arasında sıklıkla gözlemlenebilir. Bunun yanında genç nesillerde sevgilileri ile aileleri arasında ve yetişkinlerde çocukları, kendileri ve eşleri arasında, hatta aileleri, eşleri, çocukları ve kendileri arasında yaşanabilir.

İzmir’de, özellikle kadın katılımcıların, daha sıklıkla çelişik duygular yaşadıkları görülmüştür. Cinsiyetler arasındaki bu farklılıklar erkeklerin daha az baskı altında yaşadıkları bir kültürel ortamın varlığından kaynaklanır.

Aile içinde yaşanan çelişkili deneyimlerini ve bu aradaki tercihlerinin dengesini ayarlamaya çalışan Sevgi (41) içinde bulunduğu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Çocuktan önce sen eşinin sevgilisi ve flörtüsün. Çocuk olduktan sonra bir anda anne olursun. Yediririm, giydiririm, vs. hep bir anaçlık oluyor, çocuk uyuyana kadar da ölüyorsun (yorgunluk) sonra kocan “hayatım bu akşam birlikte olalım mı?” dediğinde bir anda o anne modundan ‘tamam bebek modu’na geçemiyorsun. Deniz doğduktan sonra sevgi bölündü. Belli bir sevgin var ve onu eşine veriyorsun sonra içinden bir can çıkıyor ve onu gerçekten doğurmadan öne anneliği anlayamıyorsun ve hemen hemen 100’de 80’ini ona vermek istiyorsun ve haliyle eşinden uzaklaşıyorsun.”

Ailesi, eşi ve kendisi arasında kalan Fırat, ilişkisinde sorunlar yaşamamak adına karısı ile İzmir’e taşınmıştır. Bu taşınmanın nedeni aileye iş gerekçesi olarak gösterdiğini söyleyen Fırat (38) gittiği ziyaretlerden şu şekilde söz etmektedir:

“İlk iki gün özlem gidersek de, sonrasında gerek ilişkimiz, gerek nasıl para harcadığımız, gerekse de birbirimize karşı tavırlarımız ile ilgili eleştirilere maruz kalıyoruz. Haftanın sonunu zor getirip bir an önce evimize dönmeyi iple çekiyoruz. ... Hepsinden kötüsü, ziyaret sırasında ve sonrasındaki hafta içerisinde bir yılda etmediğimiz kadar kavga ediyoruz.”

Zıtdeğerli duygular görüldüğü gibi sadece varolan koşullarda barınmaz, yaşamın getireceği her değişim, bireylerin arzularında ve tercihlerinde hayat bulacak ve dolayısıyla duygusal dünyalarında yeni bir denge gereksinimi meydana getirecektir. Bireyler, kendi arzusunu seçerse suçluluk, ilişkide olduğu bireyin istekleri yönünde hareket etmeyi seçerse de, mutsuzluk, pişmanlık ve karşısındaki bireye öfke hissedebilirler.

Bu bakımdan, karmaşık sosyal çevrelerin farklı beklentileri, Freud'un “*toplum için kültür neyse, birey için nevroz odur*” sözünü doğrular niteliktedir (Bock, 2001; 63). Bireyin arzuları ile toplumsal beklentiler arasında meydana gelen gerilimler, sosyal grupların sayısının artmasıyla doğru orantılı olarak artacaktır. Bu noktadan hareketle zıtdeğerli deneyimlerin yaş ile artacağı öngörülebilir. Ancak yaş ile birlikte bireylerin bu durumlar ile daha kolay başa çıkmaya başladıkları da görülür. İlerleyen yaş ile bireyler duygusal dünyaları üzerinde daha bilgili ve kontrollü bir tavır takınırlar. Bu tavır ve tutumlar yakın ikili ilişkiler içerisinde, çoğunlukla da aşk ilişkileri esnasında öğrenilir. Bu anlamda derinleşen duygu dünyaları ve özdeşimsel faaliyetleri ile bireyler her geçen gün gelişir ve büyür.

Özellikle günümüzün çok yönlü, karmaşık sosyal şartlarında bireylerin çelişik duygular yaşamaması imkansızdır, ancak zamanla bu çelişkileri bir denge haline sokmayı öğrenen bireyler bu gelişmelerini çoğunlukla aşk deneyimlerine borçludurlar.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Bu çalışmada yakın ikili, özellikle aşk ilişkileri, benlik ve duygu kavramları etrafında incelenmiştir. Benlik ve duygular hakkındaki kuramsal bilgilerin kaynağını çoğunlukla sosyal-psikoloji çalışmaları oluşturmaktadır. Bu çalışmayı bir sosyal-psikoloji çalışmasından farklı kılan yönü, konusu ve içeriği değil, konunun nasıl işlendiği ve kavramlara nasıl yaklaşıldığıdır. Olgular izole bir biçimde ele alınıp arasındaki ilişkileri istatistiksel bir biçimde vurgulamak yerine bu çalışmada olguların birbirleriyle olan ilişkileri ve bu ilişkilerin nasıl kurulduğu odak noktası olmuştur. Bu sebeple olgulara daha bütüncül bir yaklaşım benimsenmiştir. Derinlemesine yapılan görüşmelerden elde edilen anlatılar bize daha canlı ilişki portreleri sunmaları bakımından değerlidir.

Araştırmada aşk olgusu, Sternberg'in (1986) teorisinde kullandığı üç bileşen temelinde değerlendirilmiştir. Bu bileşenler, yakınlık, tutku ve bağlılıktır. Bu bileşenlere her bireyin verdiği önemin farklı olduğunu ve yaşılan ilişkilerin biçiminin de bu bileşenlere göre değiştiği varsayımından hareketle bu bileşenlerin kültürden ne oranda etkilendiği sorunsalı ile alana çıkılmış ve üç temel hipotez geliştirilmiştir.

Birinci hipotez, aşk bileşenleri tercihleri ve aşk tiplerinin nesiller arasında farklılaşacağını ileri sürmektedir.

İkinci hipotez ise, yaşam deneyimi arttıkça (yaşlı kuşak) yakınlık ve bağlılık bileşenlerinin önem kazanacağını, tutku bileşeninin ise öneminin azalacağını öngörmektedir

Çalışmada aşk bileşeni tercihlerinin, bireysel yönelimlerden bağımsız olmasa da farklı kültürel dönemlerde yetişmiş nesillere özgü birtakım örüntülere sahip olduğu görülmüştür. Bunlara bağlı olarak yaşılan aşk tiplerinin nesiller arasında farklılaştığı gözlemlenmiştir.

İlişkinin her bileşeni, insanların yaşamlarında ihtiyaç duydukları bir alanın doyurulmasına hizmet ettiği görülür. *Tutku* faktörü bireylerin biyolojik ihtiyaçlarına,

yakınlık faktörü bireylerin psikolojik ihtiyaçlarına ve *bağıllık* faktörü de bireylerin kültürel ihtiyaçlarına cevap niteliği taşır. Bu ihtiyaçlar insan yaşamının sadece bir dönemine ait olup zamanla etkisini ve işlevini yitirmekten çok birbirlerine eklenerek yeni bir hal alırlar.

Farklı aşk tipleri de bu birikim sürecinde meydana gelir. Yaşamlarında en çok eksiklik hissettikleri duyguları yaşamak için bir yaratım alanıdır aşk. Rol modelleri ve iç-grup normlarının etkisi ile aşkın ne olduğunu keşfetmeye çalışan ergenlerin, utanç duygularının güdülemesi ile davranışlarına yön vermeye çalıştıkları görülür. Bu dönemde bireyler tutkulu aşk tipini tercih ederler çünkü yaşamlarına yeni giren cinsel arzuları keşfetme sürecini yaşarlar. Bu nedenle ergenlikte aşk, *tutkulu aşk* tipine bürünür. Yetişkinliğe geçiş döneminde ise aşkın ne olduğu ve kendi isteklerinin ne olduğunu giderek fark eden bireylerin aşk deneyimi tercihleri değişir. Ailelerinden ayrılan bireyler hayatlarından eksilen yakınlık hislerinin yerini doldurmaya ve hızlı değişen yaşam koşullarında yanlarında bir destek bulmaya yönelirler. Bu dönemde aşk, *romantik aşk* tipine bürünür. Yetişkinlikte ise, hem fizyolojik, hem de sosyo-psikolojik değişimler nedeniyle, bireyler eşleri ile arkadaşça ve daha derin ilişkiler kurmaya yönelirler. Ölüme giden yolda kendilerine birer yoldaş ararlar. Bu dönemde ise aşk, *şefkatli aşk* tipine bürünür. Görüldüğü gibi aşk, bireylerin ihtiyaçları çerçevesinde yoğrulan bir hamur gibi ihtiyaç duyulan şekli almaktadır. Bu nedenledir ki kimse için aşk aynı değildir ve yine bu nedenledir ki aşkın herkesin yaşamında önemli bir yeri vardır.

Bu tip bir açıklamadan sonra aşk ilişkilerinin çok öznel ve elle tutulamayacak olduğu izlenimi oluşsa da kültürel dönemlerin kendine özgü bir aşk algısı şekillendirdiği de görülür. Her neslin aşk kurgusunun ve aşkı deneyimleme biçimlerinin bir örüntüsü mevcuttur. Nesiller arasında görülen farklılıkların nedeni büyük ölçüde kültürel değişimden köken alır. Çalışmanın bulgularının ve bu konuda yapılmış birçok çalışmanın (Davis ve Davis, 1989, Lindholm, 2004; Jankowiak, 2008) da işaret ettiği gibi, bireyler aşk ile ilgili kabul ve bakış açılarını ergenlik dönemine girerken yaşadıkları hızlı kültürlenme sürecinde edinmektedirler. Küreselleşen dünyada, farklı ilişki biçimlerine kolayca ve sıkça tanık olmamızdan dolayı, ilişkilerimize bakış açımızda eleştirel bir yaklaşımda bulunmak ve dolayısıyla aşk algısının da küreselleşme

öncesi dönemlere göre hızla değiştiği görülmektedir. Bu nedenle aşka dair farklı bakış açılarına sahip dönemlerde ergenliğe giren bireylerin, aşka dair farklı şemalar oluşturduğu görülmüştür. Dolayısıyla, neden her neslin aşk örüntüsünün, diğer nesillerden farklı bir görüntü sergilediği anlaşılabilir.

Bileşenlerdeki çeşitlilik, her neslin kendilerine özgü bir aşk biçimini yaşantıladıklarını göstermiştir. Bu değişimin sebeplerini biyolojik, psikolojik ve kültürel olarak ayırmak güçtür. Çünkü insan, tüm boyutları birbiri ile etkileşim içerisinde olan bir bütündür. Nesiller arasında meydana gelen değişim bize ilişkilerde tutku faktörünün giderek etkisinin azaldığını, yakınlık ve bağlılık faktörlerinin ise giderek etkisinin arttığını göstermiştir. Bu değişimin sebeplerine dair daha kesin bilgilere ancak kültürler arası karşılaştırmalı incelemeler ile ulaşmak mümkündür.

Üçüncü hipotez ise, yakınlık, tutku ve bağlılık boyutlarının hangisine daha fazla önem ve öncelik verildiğinin, kültürel beklentilerden etkilendiğini öngörmektedir.

Her dönemin ve kültürün aşkı kendi kabulleri ve değerleri çerçevesinde yeniden tanımladıkları, bu konuda yapılmış birçok araştırmacı tarafından ortaya konulmuştur (bkz: Dion ve Dion, 1993; Lalonde, Hynie, Pannu, and Tatla, 2004; Kim ve Hatfield, 2004). Bu çalışmada da üç farklı neslin kültürel değişmelere paralel bir biçimde farklı aşk kavramı oluşturdukları görülmüştür. Sternberg'e göre (1986) bütüncül aşk, üç bileşeni de dengeli miktarda barındırır. Ancak bu ideal aşk tipinin İzmir'de görülme sıklığı düşüktür.

Geleneksel dönemlerde yetişmiş, yetişkin örneklem grubunun bağlılık ve yakınlığa verdiği önem, modern çağlarda yetişmiş genç yetişkinlerde önemini yitirmektedir. Genç yetişkinler grubu için tutku ve yakınlık en önemli faktörlerdir. Bu grup açısından, bir ilişkide bağlılığın önemi diğer öğelere göre daha azdır. Yetişkin örneklem grubunu diğerlerinden ayrılmasında baskıcı ataerkil geçmişin etkisinin olduğu söylenebilir. Geleneksel dönemlerde İzmir'de ilişkilerin, Doğu'da yaşantılanan ilişki biçimlerine daha yakın olduğu görülür. Bu anlayış içerisinde ilişkinin amacı evlilik ve evlilik kurumunun en temel ögesi bağlılık ve sadakat olarak görülmektedir. Tutku ise aksine evlilik düzenine bir tehdit olarak algılanmaktadır. Modernleşme ile batıdan edinilen 'aşk evliliği' kavramının ilişkiler üzerindeki etkinliği giderek artmıştır. Bu nedenle aşk

ilişkilerinde yakınlık faktörünün önemi giderek artmıştır. Günümüzde yetişen ergenler için ise tutku başta olmak üzere, bağlılık bileşeni önemli görülmektedir. Bu durum ise, küreselleşmenin etkilerinden kaynaklanmaktadır. İmaj ve görünüşün önem kazandığı bu dönemde, yakınlık kurmak için emek harcamak, enerji israfı olarak görülmektedir. Artık bireyler, sunumlarına katkıda bulunmadığını düşündükleri ilişkilerini hemen yenisi ile ikame etmeye yönelmektedir. Bağlılık bileşenine verdikleri önem, bu açıklamalar ile çelişkili görünse de değildir. Kimliklerin geçici, uçucu olduğu, ilişkilerin güvenilirmez, geçici olduğu bu dönemde ironik bir biçimde bireylerin bağlanmaya daha fazla değer verdikleri görülmüştür. Geleneksel dönemde sahip olunan aidiyet hislerinin azalması ile meydana gelen zeminsizliğin, bireyleri bu tip gerçekçi olmayan bir güvenlik arayışına sürüklediği düşünülebilir.

Ancak bu noktada bu bileşenlere verilen önemin sadece yaş ile ya da sadece kültür ile belirlendiği sonucuna varılamaz. Bileşenlere verilen önemin, bireysel ihtiyaçlar paralelinde değiştiğinin söylenebileceği gibi aynı zamanda her nesilde hatta o nesil içindeki yaş gruplarında hangi ihtiyaçların meydana geleceği üzerinde bile kültürlenmenin etkisi olduğu görülebilir. Bu bakımdan aşkın, yaş, cinsiyet, değişim, yaşlanma gibi faktörlerin etkileri ile nasıl değiştiği incelenirse bile hiçbir faktörün kültürel bağlamdan izole incelenemeyeceği kolaylıkla görülmektedir. Böylelikle üçüncü hipotezin de doğrulandığı söylenebilir.

Yakın ilişkiler ve aşk sürekli değişim gerektiren dinamik bir yapıya sahiptir. Bu tip ilişkiler yoğun duygular eşliğinde yaşanır ve benlik kurgusunu değiştirecek güçte motivasyon yaratırlar. Bu değişimin hızlı ya da yavaş yaşandığı görülebilir. Yavaş değişimlere uyum süreci kolay gerçekleşir, çünkü benlik bütünlük illüzyonunu koruyabilir. Hızlı yaşanan değişimler karşısında bütünlük illüzyonunu koruyamayan bireyler çelişik düşünce ve duygular deneyimlerler. Bu süreçte doğru yolda olup olmadıklarını da sosyal onay veren duyguların varlığına göre anlamaya çalışırlar. Bireylerin hissettikleri duygulara karşı tavırları da, kendi benlik algılarına ve bağlama göre değişen bireyselci/toplulukçu eğilimlere göre değişmektedir.

Örneklem grubundaki kadınların şahsi benlik algılarının daha dominant olduğu ve bireyselci eğilimlere daha yatkın oldukları görülmüştür. Bu eğilim kadınların ilişkileri

ve kendileri üzerinde daha detaylı düşünmelerine neden olmaktadır. Bu eğilimleri sayesinde kadınların değişimlere karşı daha açık bir tavır sergiledikleri görülür. Erkeklerin ise genellikle kolektif ben algılarının baskın olduğu ve eşlerinin ya da sevgililerinin kendi benlik sunumları üzerindeki etkisini önemsedikleri için daha baskıcı ve değişime karşı dirençli bir tavır sergiledikleri gözlemlenmiştir. Cinsiyetler arasındaki farklılığa ek olarak bireylerin, yaşları ilerledikçe ve deneyim kazandıkça şahsi benlik algılarının daha baskın hale geldiği görülmüştür.

Cinsiyetler ve nesiller arasında farklılaşmayan birtakım durumlar da mevcuttur. Öncelikle ideal tipolojilerin günlük hayatın içerisinde anlamını yitirdiği görülür. Her bireyin bağlamlara göre değişen tutumları, onları belirli etiketler içine sıkıştırmamızı zorlaştırır. Bireylerin ailelerinin, arkadaşlarının, sevgililerinin yanında ve kamusal alanlarda çok farklı davranış ve tutumlar benimsedikleri görülebilir. Bu durum, karmaşık sosyal ilişkilerden ve her ilişki biçiminin kendine özgü normlarından dolayı meydana gelir.

Çoğunlukla sosyal yaratımlar insanın temel iki ihtiyacına yöneliktir. **Benzer olmak** (güvende olmak, kabul görmek) ve **farklı olmak** (Giddens, 2010). Birbiriyle çelişkili gibi duran bu iki ihtiyacın dengesini kurmak zordur. Farklı olmak isteği ile kabul görmek isteği bireyi sosyal ilişkileri ve şahsi arzuları arasında ikileme sürükler. Bu süreçte zıt değerli duyguların ortaya çıkması ile kendi arzularının peşinden koşan bireylerin suçluluk ve utanç hissettiği, kültürel kabullere itaat eden bireylerin ise mutsuzluk ve tatminsizlik yaşadıkları görülmüştür. Bu iki ihtiyacın ne kadar karşılandığını duygularımızın bize verdikleri geribildirim sayesinde anlayabiliriz.

Çelişkili duygular yaşla birlikte artsa da, bireylerin bu tip deneyimlerle daha kolay başa çıkmaya başladığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla bu duyguların çoğunun kaynağı olan yakın ikili ilişkiler, bireyleri sürekli değişmeye ve gelişmeye zorlayan bir işleve sahip olduğu görülür. Bu yönüyle ikili ilişkilerin, gerek bireysel psikolojilerimiz için, gerekse de kültürel ve sosyal bütünlük için arz ettiği önemi görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Avcıl, N., Beji, N.K. (2011). Toplumlarda Cinselliğe Bakış Etkileyen Faktörler. *Androloji Bülteni*,45.
- < <http://www.androloji.org.tr/icerik.asp?lang=&action=single&id=330>>
- Bacanlı, H. (2004). *Sosyal İlişkilerde Benlik: Kendini ayarlama psikolojisi* (2. Baskı). İst.:M.E.B.
- Barusch A. S. (2008). *Love Stories of Later Life: A narrative approach to understanding romance*. New York: Oxford University.
- Bayhan, P. ve Işıtan, S. (2010). Ergenlik Döneminde İlişkiler: Akran ve romantik ilişkilere genel bakış. *Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5(20), 33-44.
- Berscheid, E. (1995). Help Wanted: A grand theorist of interpersonal relationships, sociologist or anthropologist preferred. *Journal of Social and Personal Relationships*, 12, 529-533.
- Bilen, C.Y., & Özen, H. (2001). Decline in androgen production in the ageing male. *Geriatrici*, 4(4), 167-173.
- Bock, P.K. (2001). *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri: Psikolojik antropoloji*, N.Serpil Altuntek (Çev.). Ankara: İmge.
- Burkitt, I. (1997). Social Relationships and Emotions. *Sociology*, 31(1), 37-55.
- Chodorow, N.J. (2007). *Duyguların Gücü: Psikanalizde, cinsiyette ve kültürde kişisel anlam*. Jale Özata Dirlikyapan(Çev.). İstanbul:Metis.
- Clark, M.S. & Reis, H.T. (1988). Interpersonal Processes in Close Relationships, *Annual Review of Psychology*, 39, 609–72.
- Crisp, R.J., & Turner, R.N. (2007). *Essential Social Psychology*. London: Sage.

- Darwin, C. (2009). *The Expression of the Emotions in Man and Animals (Definitive 200th Anniversary Edition)*. London: Harper Perennial.
- Davis, S.S., & Davis, D.A. (1989). *Adolescence in a Moroccan town: Making social sense*. New Brunswick: Rutgers University.
- Davis, D.A., & Davis, S.S. (1993). Sexual values in a Moroccan Town. In W.J. Lonner & R.S. Malpass (Eds.), *Psychology and Culture* (pp.225-230). Needham Heights: Allyn and Bacon.
- Davis, D.A., & Davis, S.S. (1995). Possessed by Love: Gender and Romance in Morocco. In William Jankowiak (Ed.), *Romantic Passion: A universal experience?* (pp.219-238). New York:Colombia University.
- Demren, Ç. (2008). Ortadoğu’da Ataerkillik ve Erkeklik İlişkileri. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 321-329.
- Denzin, N. K. (1984). *On Understanding Human Emotion*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Dion, K.L. ve Dion, K.K. (1993). Gender and Ethnocultural Comparisons in Styles of Love. *Psychology of Woman Quarterly*, 17, 463 – 473.
- Doherty, R. W., Hatfield, E., Thompson, K., & Choo, P. (1994). Cultural and ethnic influences on love and attachment. *Personal Relationships*, 1, 391-398.
- Duck, S. (1984). A Perspective on the Repair of Personal Relationships: Repair on what, when?. In S. Duck (Ed.), *Personal Relationships 5: Repairing Personal Relationships* (pp.163-184).London:Academic.
- Ekman, P. (1972). Universals and Cultural Differences in Facial Expression of emotion.
- In J. Cole (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation*, 1971 (pp. 207-283). Lincoln: University of Nebraska.

- Ekman, P. (1973). Cross cultural studies of emotion. In P. Ekman (Ed.), *Darwin and Facial Expressions: A century of research in review* (pp. 169-222). New York: Academic.
- Ekman, P. (1992). An argument for basic emotions. *Cognition and Emotion*, 6, 169–200.
- Ekman, P., & Friesen, W. V. (1986). A new pan-cultural expression of emotion. *Motivation and Emotion*, 10, 159-168.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. London: W. W. Norton & Company Inc.
- Erkan, H. (2009, 22-24 Ekim). *Bilgi Çağı Ve İzmir: Uygarlıklar Kavşağı Yenilikçi Dünya Kenti İzmir*. İzmirli Olmak Sempozyumu, İzmir.
<http://www.apikam.org.tr/images/pdf/sergi/H.Erkan_BilgiCagIzmir.pdf>
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği: Malatya Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.
- Ewing, K.P. (1990). The Illusion of Wholeness: Culture, self, and the experience of inconsistency. *Ethos*, 18(3), 251-278.
- Fehr B., & Russell, J.A. (1991). The Concept of Love Viewed From a Prototype Perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(3), 425-438.
- Feiring, C. (1996). Concepts of Romance in 15-Year-Old Adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 6, 181-200.
- Fisher, H. (1992). *Anatomy of Love: The natural history of monogamy, adultery and divorce*. New York: Norton and Co.
- Fisher, H.E., Aron, A., & Brown, L.L. (2006). Romantic Love: A mammalian brain system for mate choice. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 361, 2173-2186.

- Fischer, K.W., Shaver, P.R., & Carnochan, P. (1990). How Emotions Develop and How They organise Development. *Cognition and Emotion*, 4(2), 81-127.
- Geertz, C. (1975). On the natureof anthropological understanding. *American Scientist*, 63, 47-53.
- Gezici, M. (2002). *Çalışan Kadınların ve Ev Kadınlarının Benlik-algısı, Benlik-kurgusu ve Merkezi Kimlik Tanımı Açısından Karşılaştırılması*.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. Ümit Tatlıcan (Çev.). İstanbul: Say.
- Goffman, E. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*. Barış Cezar (Çev.). İstanbul: Metis.
- Goleman, D. (1992, November 24). After Kinship and Marriage: Anthropology discovers love. *The New York Times*, p. C1.
- Goodwach, R. (2005). Sex Therapy: Historical evolution, current practice: Part 1. *Anzjft*, 26(3),155-164.
- Gümüş, Ö.D. (2009). *Kültür, Değerler, Kişilik ve Siyasal İdeoloji Arasındaki İlişkiler: Kültürler Arası Bir Karşılaştırma:Türkiye-ABD*.(Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Hallowell, A. I. (1955). *Culture and experience*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Hendrick, S.S., Hendrick, C., & Adler, N.L. (1988). Romantic relationships: Love, satisfaction, and staying together. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 980-988.
- Izard, C. E. (1977). *Human Emotions*. New York: Plenum.

- Jankowiak, W. R. (Ed). (2008). *Intimacies: Love and Sex Across Cultures*. New York: Columbia University.
- Jankowiak, W. R., & Fischer, E. F. (1992). A Cross-Cultural Perspective on Romantic Love. *Ethnology*, 31(2), 149-155..
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). *Yeni İnsan Ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş* . İstanbul:Evrım.
- Kapdağlı, D. (2009). *Postmenopozal Kadınlarda Cinsel Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi/Tıp Fakültesi/ Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Adana.
- Kaplan, H.B. (1986). *Social Psychology of Self-Referent Behavior*. New York:Plenum.
- Kara, H. (2002). Epistemolojik, Psikolojik ve Biyolojik Açıdan Bilinç. Lütfü Hanoğlu (Ed.), *Kendilik (self) ve Kendilik bilinci* (s.31-57). İstanbul: Küre iletişim Grubu A.Ş. Yerküre Kitaplığı.
- Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşüm. *Journal of Yasar University*, 17(5), 2886-2899.
- Kim, J., & Hatfield, E. (2004). Love Types and Subjective Well-being: A Cross-Cultural Study. *Social Behavior and Personality*, 32(2), 173-182.
- Kitayama, S. (2002). Cultural and basic psychological processes--Toward a system view of culture: Comment on Oyserman et al. (2002). *Psychological Bulletin*, 128, 189-196.
- Knee, C.R, Nanayakkara, A., Vietor, N.A., Neighbors, C., & Patrick,H. (2001). Implicit Theories of Relationships: Who Cares if Romantic Partners Are Less than Ideal?. *Pers Soc Psychol Bull*, 27, 808.
- Kottak, C.P. (2001). *Antropoloji*. Ankara: Ütopya.

- Lalonde, R. N., Hynie, M., Pannu, M., & Tatla, S. (2004). The Role of Culture in Interpersonal Relationships : Do second generation south asian canadians want a traditional Partner?. *York University Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35(5),503-524.
- Lindholm, C. (1996). *The Islamic Middle East: An historical anthropology*. Oxford: Blackwell.
- Lindholm, C. (2004). *İslami Ortadoğu*. Balki Şafak (Çev.), Ankara: İmge.
- Luciano, E. M. C. (2003). *Caribbean Love and Sex: Ethnographic Study of Rejection and Betrayal in Heterosexual Relationships in Puerto Rico*. Paper presented at the 29th annual meeting of the International Academy of Sex Research Meetings, Bloomington, IN.
- Lutz, C. (1986). Emotion, Thought and Estrangement: Emotion as a cultural category. *Cultural Anthropology*, 1, 287-309.
- Lutz, C., & White, G.M. (1986). The Anthropology of Emotions, *Annual Review of Anthropology*, 15, 405-436.
- Markus, H.R. & Zajonc, R.B. (1985). The cognitive perspective in social psychology. In G. Lindzey & E. Aronson (Eds.). *The Handbook of Social Psychology* (Vol. I, 3rd Ed, pp. 137-230). New York: Random House.
- Markus, H.R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the Self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224–253.
- Markus, H.R., & Wurf, E. (1987). The Dynamic Self-concept: A social psychological perspective. *Annual Review of Psychology*, 38, 299-337.
- Mead, G.H. (1934). *Mind Self and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago.
- Morris, C.G. (2002). *Psikolojiyi Anlamak* (1. Baskı). H. Belgin Ayvayışık ve Melike Sayıl (Çev.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.

- Naidoo, J. C., & Davis, J. C. (1988). Canadian South Asian Women in Transition: A dualistic view of life. *Journal of Comparative Family Studies*, 19, 311-327.
- Ogilvie, D. M. (1987). The Undesired Self: A neglected variable in personality research. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 379-385.
- Oyserman, D., Kemmelmeier, M., & Coon, H. (2002). Cultural psychology, a new look: Reply to Bond (2002), Fiske (2002), Kitayama (2002), and Miller (2002). *Psychological Bulletin*, 128, 110-117.
- Planalp, S., & Fitness, J. (1999). Thinking/feeling about social and personal relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16, 731-750.
- Rosaldo, M. Z. (1980). *Knowledge and Passion : Ilongot notions of self and social life*. Cambridge, Eng: Cambridge University.
- Rosaldo, R. (1989). *“Grief and a Headhunter's’’: Culture & truth: the remaking of social analysis*. Boston: Beacon Press.
- Rusbult, C. E. (1983). A longitudinal test of the investment model: The development (and deterioration) of satisfaction and commitment in heterosexual involvements. *Journal of Personality and Social Psychology* 45:101-17.
- Rusbult, C. E., Johnson, D. J., & Morrow, G. D. (1986). Impact of couple patterns of problem solving on distress and nondistress in dating relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 744-753.
- Sarp, N. ve Tosun, A. (2011). Duygu ve Otobiyografik Bellek. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry*, 3(3), 446-465.
- Savrun, M. (2005). Emosyonel Sistem ve Stres. *Medikal açıdan stres ve çareleri Sempozyumu Dizisi*, (47), 75-88.
- Shaver, P. R., Morgan, H. J., & Wu, S. (1996). Is Love a “Basic“ Emotion?. *Personal Relationships*, 3, 81-96.

- Soloman, R. C. (2007). *True to Our Feelings: What our emotions are really telling us*. New York, NY: Oxford University.
- Spiro, M.E. (1984). Some reflections on cultural determinism and relativism with special reference to emotions and reason. In R.A Shweder & R.A LeVine (Eds.), *Culture Theory* (pp. 323-46). Cambridge, Eng: Cambridge University.
- Spiro, M.E. (1986). Cultural Relativism and the Future of Anthropology. *Cultural Anthropology*. 1(3). 259-286.
- Spiro, M.E. (1993). Is the Western conception of the self "peculiar" within the context of the world cultures?. *Ethos*, 21, 107 - 153.
- Spradley, J. P. (Ed.). (1972). *Culture and Cognition: Rules, Maps, and Plans*. San Francisco: Chandler.
- Sternberg, R. J. (1986). A Triangular Theory of Love. *Psychological Review*, 93, 119-135.
- Sternberg, R.J. (2002). *Aşk bir Öyküdür*. Ank: İmge Kitabevi.
- Sternberg, R. J., & Grajek, S. (1984). The Nature of Love. *Journal of Personality & Social Psychology*, 47, 312-329.
- Strongman, K T. (2003). *The Psychology of Emotion: from everyday life to theory(5.Edition)*. England: John Wiley & Sons Ltd. British Library.
- Stryker, S. (1987). *The Interplay of Affect and Identity: Exploring the relationships of social structure, social interaction, self and emotion*. Chicago: American Sociology Association.
- Tatlıdil, E. (2009). Kent ve Kentli Kimliği; İzmir Örneği. *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review*, 9 (1), 319-336.
- Thoits, P.A. (1989). Sociology of Emotions. *Annual Review of Sociology*, 15, 317-342.

- Tomkins, S. S. (1984). Affect Theory. In K. R. Scherer & P. Ekman(Eds.), *Approaches to Emotion* (pp. 163-195). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Tooby, J., & Cosmides, L. (1992). Psychological Foundations of Culture. In J. Barkow, L. Cosmides, & J. Tooby (Eds.), *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* (pp. 19-137). New York: Oxford University.
- Topacık, İ. (2009). *Aşk Fenomeni ve Kuramları*.
<<http://www.terapiniz.com/ask-psikolojisi/296-ask-fenomeni-ve-kuramlari.html>>
- Triandis, H. C. (1989). The Self and Social Behavior in Differing Cultural Contexts. *Psychological Review*, 96(3), 506-520.
- Triandis, H.C. (1994). Theoretical and methodological approaches to the study of collectivism and individualism. In U. Kim, H.C. Triandis, Ç. Kâğıtçıbası, S. Choi, & G. Yoon (Eds.), *Individualism and Collectivism* (pp. 41-51). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Trotter, R. J. (1986). Tree Faces of Love: Commitment, Intimacy and Passion are the Active Ingredients in Sternberg's Three-Sided Theory of Love. *Psychology Today*, September, 46-54.
- Walle, T. M. (1998, August 13-16), "As Good As a Man Can Be: Some Thoughts on Love, Marriage and Masculinity", Paper Presented at The Fourth Nordic Conference on Middle Eastern Studies, Oslo, Norway.
- Weaver, S. E., & Ganong, L. W. (2004). The factor structure of the Romantic Belief Scale for African Americans and European Americans. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21, 171-185.
- Webster L., & Mertova P. (2007). *Using narrative inquiry as a research method : an introduction to using critical event narrative analysis in research on learning and teaching*. Abingdon,UK: Routledge Falmer.

Yıldız, M. (2006). Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (XXIII), ss. 87-127.

Yılmazçoban, A. M. (2010). Evlilikte Çiftleri Etkileyen Unsurlar ve Arkadaşlık İlişkileri, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 178-195.

